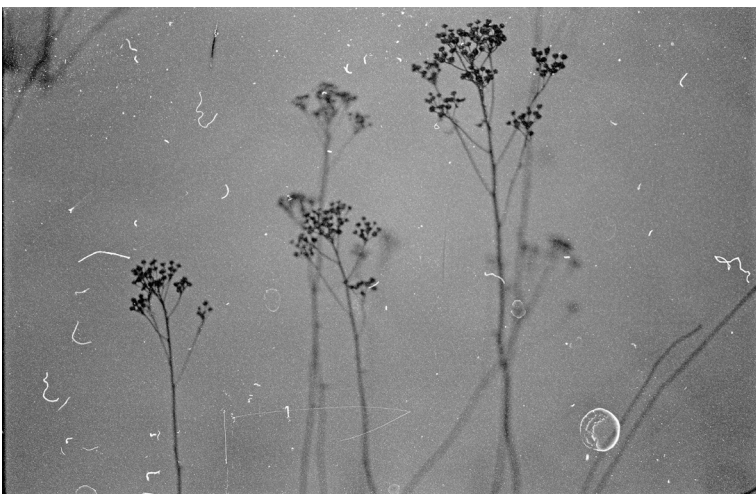

MARYLIIS TEINFELDT

*

ingan väl'la
ülē järvä
kuusesinise

pia kohal
ämardub
kevade õng

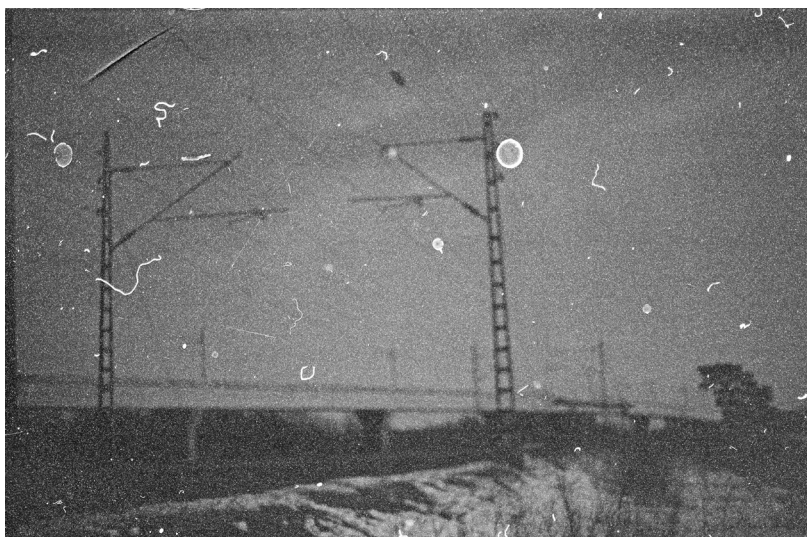

*

minu inges
eunappu kõrval
käsitse leigatud
nõgessed

*

keik maailma päikëselaigud
nisust laijad
sätëndamas
pühabä omikku
üks kell kaeksa aeg
minu araveittu
unenäus

*

põld sial kedagi
ole enda vasta aus
õbepreesi ja vasklitrite all
on lindakivi

*

pal'laks jäänd
inges
nisust triibulised
uovihmad

mu näul
mu aual
suuremjault mälēstustes

*

tuominga kõrval
igabäävane vaikus
ommikune kaste
nattukese a bärast
õbe uige

*

uota mind
pühabä õhtal
uota mind
melemil pool taevast

ütlē, et uotad
kasvõi vähē

AUTORIST: MARYLIIS TEINFELDT (26)

Kuidas murdekeel sinuni ja su luulesse jõudis?

Käisin kord ühe filoloogiga oma vanematekodus. Ta viitas peale minu perega kohtumist, et me räägime Kadrina murdes. Olin üllatunud, sest ma ei olnud seda ise tähele pannud, et tõepoolest räägime omakeskis kirjakeelest erinevalt. Peale selle ei olnud ma varem taibanud, et koju minnes kohandan keelekasutust ja kõrv tasandab keele murdelistest eripäradest puhtaks. See uus teadmine seletas nii mõndagi ja pakkus avastamisrõõmu, aga tekitas ka trotsi. Üsna kiiresti tekkis mul mõte murret dokumenteerida. Veelgi suurema tõuke seda teha sain, kui lugesin Suokassi luulekogu „Tagassi inglite juure” ning kuulasin üht Vikerraadio saadet, mis rääkis Viru keelest ja Viru Instituudist. Raamatut lehitse-des tundsin end kohe oma vanematekodu köögis. Mis aga kõige olulisem – ma tundsin, et olen olemas.

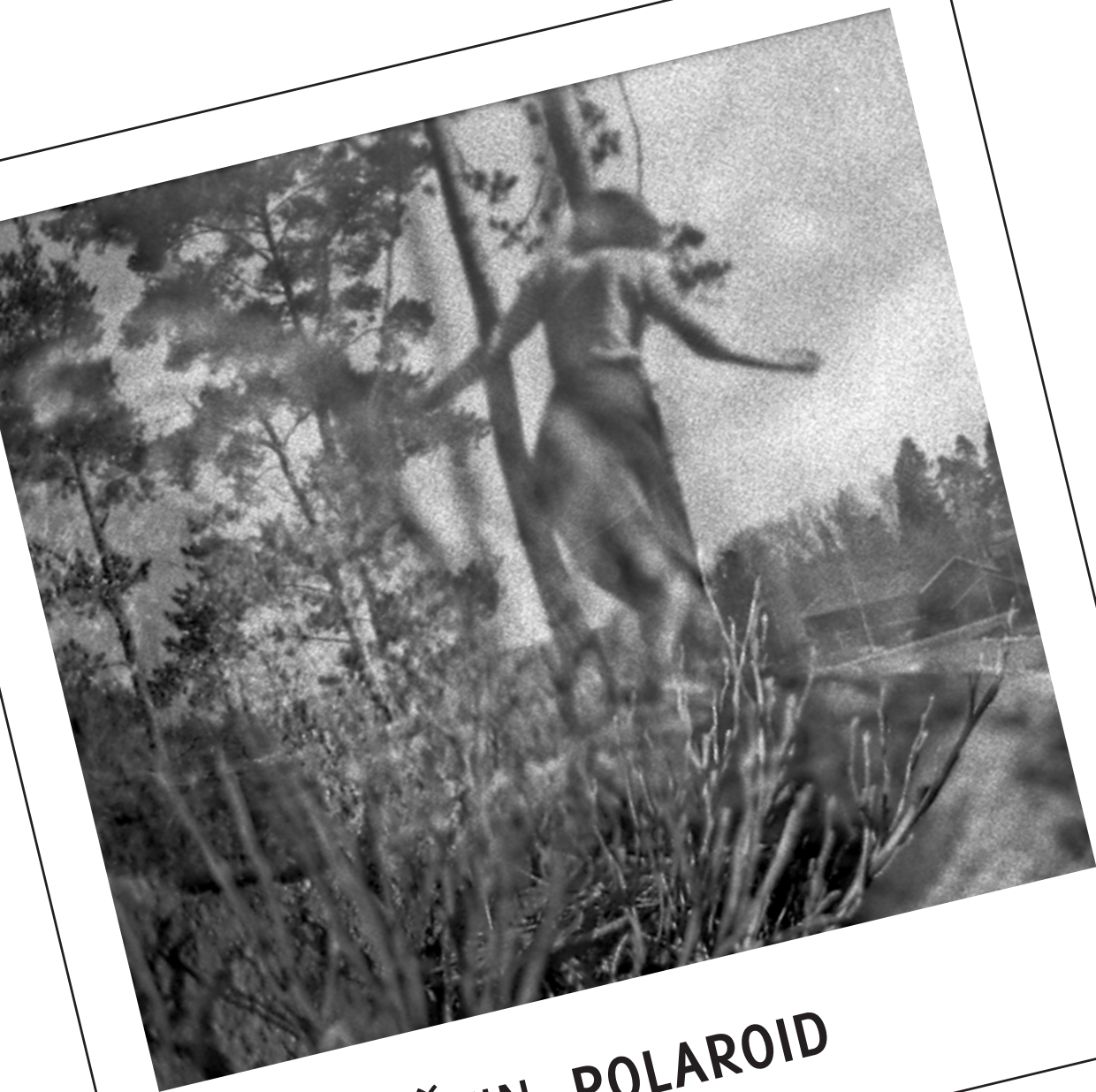

Kas oled ka üldkeeles luuletusi kirjutanud? Kuidas need kaks erinevad?

Kirjutan luulet ja proosat, ent muidugi mõista teen seda enamasti (niipalju kui oskan) kirjakeeles. Tunnen end üldkeeles kirjutades mugavalt ega karda eksida ja keelega mängida. Murdes kirjutades olen ebalevam ja käin sõnadega õrnalt ringi. Murdesõna on erilisem, tänu sellele sobib ta haprasse luuleformaati suurepäraselt. Erinevad on need kaks keelt kindlasti. Mis aga murdekeele huvitavaks teeb, on, et ühtaegu on see hirmus kodune ja soe, intiimne ja salajane. Isegi nii privaatne, et ei tahagi seda kellegagi väga jagada.

Millega peale kirjutamise tegeled?

Minu tegemised saab kokku võtta kahe märksõnaga: kirjutamine ja kunst. Õpin EKAs magistrantuuris kaasaegset kunsti, olen tekstiilikunstnik. Kui varem kirjutasin keskkonnateemalisi artikleid, siis nüüd tegelen proosaga. Eriline huvi on ikka ja endiselt murdekeele ning vähekasutatud sõnade vastu.

MIKK TŠAŠKIN POLAROID

Minu jaoks on su elu kõigest üks juhuslikult klõpsatud polaroid. Lihtsalt üks välja loositud hetk su elu paljude hetkede seast. See on ainus pilt, mille sinust alles olen jätanud. Sul on sellel pildil must kleit ja pruunid juuksed. See on tehtud yhes toas. Su ymber oli mingisugune roosa pehme õhuke riie, mis oli kokku ömmeldud pikkadest ribadest, nii et lakke jäid õrnad triibud. Ja see oli sinna kinnitatud nii, et ta oli kaardus. Mulle jäi mulje, et sa olid nagu suure õhupalli sees. Ja sa proovisid põgeneda, aga ei saanud, sest selles pallis pole yhtki avaust ja riie on liiga tugev, et seda katki rebida. Vaid ähmaselt võisid näha välismaailma varje. Need olid tumeroosad ja väljasolijad võisid üksnes ähmaselt aimata sinu enda tumedat varju, mis ei pysinud kunagi paigal, vaid aina liikus ja siblis ringi ning proovis välja saada.

Kui olin väike poiss, jooksin männimetsas ymmarguste kraatrite servadel, jõudes ikka aina samasse kohta, kuni uue auguni, ja jälle mööda selle serva ning siis taas uue ja uue juurde, kuni jõudsin esimese kraatri juurde tagasi. Selline oli mu elu rytm. Ja kusagile vahepeale, mõne kraatri serva, jäi abiellumine sinuga ja see roosa õhupalli foto. Kui olin kõik kraatrid läbi jooksnud, siis tõttasin yle tee koju, vastu uuele eluetapile. Enne seda olin kõrge pilvelõhkuja katusel ja polnud yhtki treppi ega lifti, mis oleks viinud mind alla, kindlale maapinnale. Mul oli langevari, mille keegi teine oli leiutanud, ja ma ei osanud seda kasutada. Ja sina olid suure õhupalli sees. Ning siis me kohtusime ...

See oli yhel detsembriõhtul. Me olime mõlemad kahekymneaastased ja ihuyksi. Sõime pitsat, aga omavahel ei rääkinud yldse. Istusime mõlemad oma nurgas, vesteldes vahel mõne tuttavaga, kes oli parasjagu lähedusse sattunud. Lahkusime sealt yrituselt juhuslikult täpselt samal ajal. Vaatasin, kuidas sa nihkusid minust eemale, yhe tänavalambi valgusvihku. Siis liikusid järgmise pimedä tänavalambi juurde ja see syttis plõksudes põlema. Justkui kaminas syddatud tuli. Justkui taevatäht.

Sellest hetkest alates saatis seesama täht mu elu. Ma ei usu, et just sina selle syttasid, vahest olid sa üksnes hea tänavalampide ja tähtede hoidja?

See, kes vaatab, et need ikka ilusasti põleksid. Igal talveõhtul, umbes kell viis, kui oli juba pime, vaatasin aknast välja ja taevas paistis üksainus täht. Yksainus. Sellest tähest sai minu kinnisidee, sest sina olid selle valvur. Ma lihtsalt teadsin, et pean sinuga abielluma. Kasvõi ainult selle tähe pärast.

Pidin ujuma üle selle jõe, kuhu olen nii mõnigi kord uppunud, yritades pääseda teisele kaldale. Iga kord mõeldes, et vahest nyyd läheb õnneks. Kuid siis vajun juba vee alla. Ja mulle antakse uus võimalus, neid on lõputult. Kardan, et olen lõpmatult neetud seda kordama. Mu elu suurim õnnistus oleks sulamine tyhjusesse, olematusse.

Sel aastal ei tulnudki lund. Terve talve istusin peaaegu niisama, lugesin Dantet ja tegelesin fotograafiaga. Otsin lõpuks endale polaroidkaamera. Ja just sina olidki minu suurim pildistamisunistus. Igatsesin teha sinust kasvõi yheainsagi pildi. Ent kuud möödusid, nyyd oli aasta sinu esmanägemisest möödas ja sa ei ilmunud yritustele. Kujutlesin kogu aeg, et vahest nyyd ilmud välja, tuled läbi selle punase ukse (mille ma mõtetes alati mustaks värvisin). Kuid uks pysis enamiku ajast suletuna, ainult vahel harva avas keegi selle, aga tema oli mulle peaaegu tundmatu.

Nägin su nägu kõikjal, kus seda oli võimalik näha. Tapeetide lillemustrites. Puuvõrades. Pareidoolia. Pildistasin neid palju, aga mitte kunagi ei jäänud see õige asi peale. Raiskasin nii mõnegi kalli filmi sinu näo jäädvustamisele, mis justkui pidi mystiliselt puukstesse ilmuma. Ma ei hakka mainimagi teiste inimeste nägusid, iga vastutulija oli voolinud justkui sama skulptor, sest kõik näod olid nii sarnased. Ja siis tulid sa taas minu ellu ...

Kui lugematud lehekyljed mu päevikus olid täis kirjutatud ja lugematud polaroidid seinale kleebitud (mitte yhelgi neist polnud sinu nägu), ilmusid taas yritustele. Võtsin seekord kaamera kaasa ja see syndis nii äkki. Tulin sinuga kõnelema, olles enne veendunud, et sa oled ikka täiesti yksi, ja tungisin su ellu kahe rumala lausega, mis pärast mulle endale häbi valmistasid:

„Kas ma võin teid pildistada?”

Ja sa vastasid: „Mis kasu sellest oleks?”

„Aga te olete niiiii ilus!”

Sellest hoolimata sa nõustusid. Läksime õue, kus oli rohkem valgust (veel polnud pimedaks läinud), ja sellest tuli päris kena pilt. Kuna sa tahtsid kindlasti selle endale jätta, tulin mõttele teha kaks pilti. Yhe jätsingi endale. Lõpuks ometi õnnestus mul see puude okstest moodustunud nägu pildile pyyda, ainult et see oli nyyd lihast ja luust nägu. Sinu nägu.

Mitu kuud hiljem viisin su karusselliga sõitma. See asus keskpargis. Pilet maksis paar krooni. Sa sõitsid kaua, mitu ringi. Mul oli tunne, et iga ringiga said sa vanemaks. Iga ring oli justkui üks sinu elu etapp. Mina olin laps seal männimetsas, jooksmas mööda aukude servi, ja sina leidsid karussellil oma elu mõtte. Tegin sinust ka yhe foto, see tuli ypris ilus, aga mitte päris täiuslik. Veidi udune. Kuid sa olid nii õnnelik.

Aasta hiljem me abiellusime. Pulmapäeval sadas lakkamatult ja ma mõtlesin kogu aeg alt ära hyppamisele. Hea meelega oleksin kõik selle katki jätnud. Ent siis justkui elavnes minus armastus sinu vastu ja ma olin valmis selle kõigega kaasa minema. Vihm ei lakanud ka siis, kui ytlesime oma jah-sõnad. (Jäin just siis, kui mulle see kysimus esitati, kirikuaknast lõpmatut sadu vaatama.) Pärast jookstime autoni ja olime vabad. Jätsime oma elud maha, et abielluda. See oli justkui uuestisynd. (Huvitav, kui palju veel, kuni muutun tyhjuseks ja saan jõest yleujumise vaevast lahti?)

Olen nii mõnigi kord pärast suurekssaamist sinna jõkke uppunud. Jõuan poolele teele ja siis saab jõud otsa. Tean, et keegi mind teisel kaldal ootab. Kui temagi alustaks ujumist, saaksime jõe keskel kokku, et rõõmsalt sygavikku vajuda. Kuid ma ei saa talle seda öelda. Aga võib-olla polegi seal kedagi ja ma ujun ilmaasjata? Jõkke minnes võtan ära kõik riided, all on ujumispüksid. Pean loovutama kõik kihid ja oma kaamera. Panen ujumisirõnga ymber. Ent see on liiga väike ega kann mind piisavalt. Nii vajungi keskel põhja ja leian end taas sealt, kus alustasin. Veel üks võimalus. Sama aste, sama ylesanne, uus elu.

Me yhine elu oli ilus, kuid pärit justkui mõnest väärdunud romaanist. Kippusin sind pidama mõneks jumaluseks, keda tuleb iga hinna eest kaitsta ja kes ei tohi näha selle maailma valu. Aga sa olid juba palju näinud. Sa olid nii palju kordi haavata saanud ja nii palju kordi kukkunud. Ma ei olnudki tähele pannud arme su näos. Sellepärast sa ei ilmunudki terve aasta yhelegi koosviibimisele. Ja sa kardad, et hakkad mind kartma, nii nagu kardad paljusid inimesi. Ent ma lootsin, et ehk on see kartus armastus. Justkui teismelise kartus oma armsama ees, tahtmine temast eemale hoida, kuid samas olla ta ligi ja teda puudutada. Purustasin sinu ellu tungimisega kõik ukсед ja sul oli selle pärast hirm. Kõik, alates fotodest, mis ma ykskord väljas tegin, kuni abiellumiseni välja. Võib-olla oli see kõik yks suur viga? Aga see oli ju nii-nii magus viga.

Kardan, et pillan su maha, justkui hinnalise kruusi, mille on keegi kallis inimene kinkinud. Olen kass, kes lykkab kaminasimsilt maha kõik pildid.

Ma ju yitlesin, et mulle meeldivad igasugused fotod. Yks saladus: otsisin öökapi sahtlist vanu fotoalbumeid ja vaatasin su noorpõlvepilte. Tahtsin teada, kuidas sa just selliseks kasvasid ja sedagi, kuidas su näojooned on aja jooksul muutunud, täiuslikuks arenenud. Kartsin iga kord, et tormad magamistoa uksest sisse ja siis oleksin täiesti kaitsetu su hirmutava pyhaduse ees.

Võtsin su yhele peole kaasa ja tegin selle roosa õhupalli foto. Mulle nii meeldisid need kaunistused, mis rippusid laest ja sind ymbritsesid. Pilt tuli ypris hästi välja. See oli viimane *täiuslik* pilt, mille sinust tegin, ja ainus, mille pärast alles jätsin.

Sellest ajast alates kinkisin igaks synnipäevaks sulle käputäie roosasid õhupalle. Need olid mälestused õnnelikest aegadest. Siis ükskord meenus mulle, et olin neid samu õhupalle näinud karusselli kyljes, siis, kui viisin sind esimest korda sellega sõitma. Örnroosad õnnelikud õhupallid. Nii kaitsetud ja süütud.

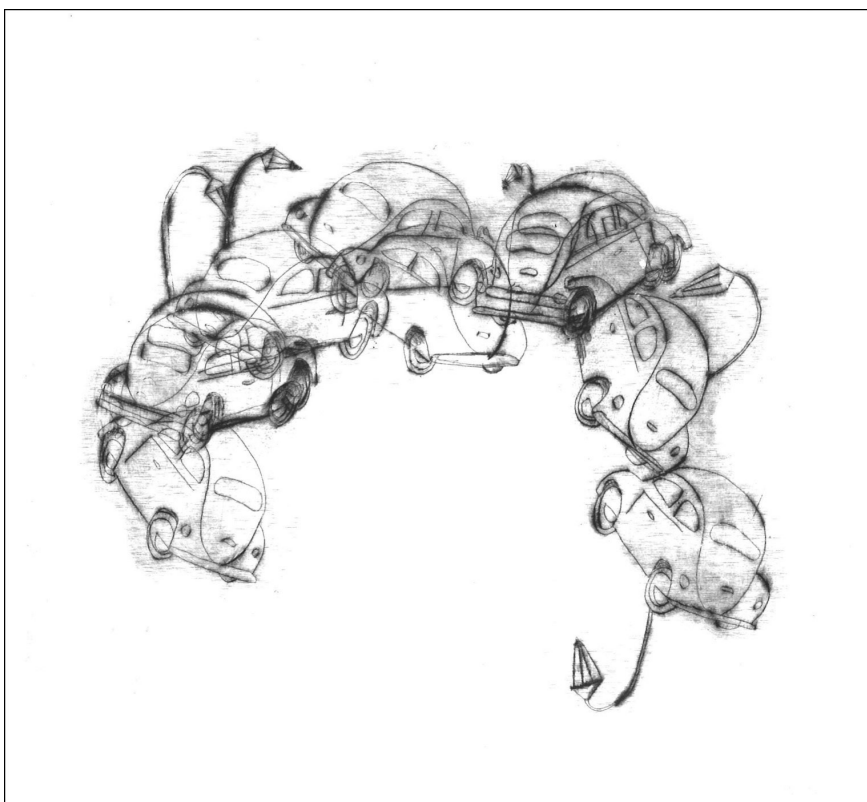
Eelviimane pilt, mille sinust tegin: istusid tugitoolis ja lugesid raamatut. Foto tuli halvasti välja, sest valgust oli vähe. Sind polnud peaaegu nähagi, kõik oli nii tume. Olid taustast vaat et eristamatu. Unustasin kardinad akende ette. Viimane pilt: must taust, mitte midagi polnud aru saada. See oli kaamerarike. Sind polnudki sel pildil, sest kõik oli öö. Pärast seda yitlesin hyvasti. See oli sama lihtne kui ukse sulgemine. Mitu korda tegin selgeks, et lukustasin ukse, sest ma ei tahtnud, et sa mulle järgneksid. Sellega sulgesin viimse ava roosas õhupallis. Sa ei saanud nyyd enam välja. Su vari siples edasi-tagasi, see oli nii rahutu ja elav. Vaatasin seda natuke, siis keerasin selja.

Olin lõpuks yle jõe ujunud, sinuga poleks ma seda suutnud. Olin ka männimetsas kõik kraatrite servad läbi jooksnud ja esialgse augu juurde tagasi jõudnud. Roosa õhupall oli täis puhutud ja nõõriga suletud. Tsement su jalgade ymber oli kivistunud. Kõik pildid olid mustad. Ja sa olid lõksus. Ega saanud välja.

ELLA-MAI MATSINA

PÕRIN

Põrr. Valgussähvak. Põr-põr. Silkav põrin. Valgusviirgude mäng tema peal. Põrnikas silkab üle tänavate ja kandub muudkui edasi ja edasi. Põr-põr-põr. Viskub üles ja alla, läbi ja ümber. Ja tuul viskab põrina tagasi, otse mu kõrva sisse, jupp põrinat takerdub juustesse. Sammun, kuulatan, kostab ikka põr-põr, põr-põr-põr, kuid äkitselt kaob põrin valgussähvaku sisse. Vaikus. Siis hakkab vaikus põrisema.

Mu toal on kollased seinad. Aga vahel on nad sinised. Ja vahel on punased ka. Ja mõnikord on seinad läinud hulkuma ja eksinud ära. Ma ikka ei tea, kas nad teevad seda meelega või mitte. Aga ükskord eksisid nad niimoodi ära, et pidin neid mitu päeva otsima, lõpuks leidsin nad oma jakitaskust. On naljatilgad! Kössitasid seal ja lugesid ajaviiteks üksteisele luuletusi. Leidsingi nad nii, et kuulsin taskust sosinat. Jahhh, aga täna olid nad kõik ilusti olemas, kõik viksivad ja sirged. Nii ma siis istusin voodile, sulgesin silmad ja ootasin. Aeg kössitas aknalaua tühjas lillepotis ja pikutas nohinal. Ja siis tuli Vaikus ja hiilis mu öökapi. Ta pani käed ümber põlvede ja kükitas, endal kaabu viltu peas. Ei tea, kas ta mind nägigi. Ma tõesti ei tea! Me ei rääkinud. Aga ma tõstsin oma Meele tema kaabu servale ja istusin siis tasakesi tagasi, panin käed ümber põlvede. Sulgesin silmad ja ootasin. Keegi ei öelnud midagi, ei tarka ega tobedat. Siis kuulsin krabinat, piilus paremast silmanurgast, Vaikus oli pistnud käe öökapi sahtlisse ja nosis mu viimast kõrvale pandud ananassikommi! Ta kindlasti arvas, et keegi ei näe. Aga olin ma sellest kui tusane tahes, ei öelnud ma midagi. Las ta siis pealegi sõi. Häid asju võib ju jagada ikka, isegi kui nad peaaegu täitsa otsas on. Siis kuulsin, kuidas Ruum sahis, šašaša-šašaša. Ma sahisin tasakesi vastu. Ja Vaikus surus seepeale kaabu kõvasti vasema käega pähe kinni ja astus siis ühte seina mööda toa ülemisse nurka. No ma ei tea, ta vist ikka nägi mind küll. Aga järsku oli seal nurgas kolm seina, ei, rohkemgi, oli täitsa-täitsa mitu ja kõik olid ühes nurgas koos. Vaikus kükitas siis ja hakkas ümismema. Ja ümises nõndamoodi, et mitte keegi ei kuulnud. Kuidas ta olekski teisiti saanud! Aga siis kukkus tema taskust ananassikommipaber põrandale, ta ei paistnud seda üldse märkavat. Tõusin voodilt üles ja kummardusin paberi kohale. Toksasin seda sõrmega ja äkki jooksis kogu tuba sinna kokku ja see väike läikiv paber imes kõik viuhki endasse. Kusagil seal sähvatasid Aeg ja Vaikus, viimasel hetkel tõmbas ta kübaragi kaasa. Mis juhtus minuga, seda ma ei tea. Aga kui Vaikus veel kusagil alles on, siis kükitab mu Meel tema kaabuserval. Las ta pealegi olla seal. Ma tean, et tal on hea.

*

videviku sees on leevike
sõnad hingeldavad
koit süütab tasa tikke
meeled sirgeldavad
paberile igavikke

*

märgade tunnete märjad käed
kimavad mööda mu põski
mu mõte seisab öösärgi väel
lillepotid ta aknale tõstis

teispool seina ei karju vaikus
vaid aina sosistab müra
minu metsadesse ta kaikus
ta otsib hingede küla

*

päev murrab end kokku mu peos
sõnade silmades visklevad karjed
mõtete sahinas põrnikas
seisab kui meri
õrn tiib lööb laineid
kohiseb tunnete hingeldav veri

*

õhtuvalguse väikene viiv
jäi kinni mu põsele
punase taeva hoiatav piir
jooksis tuppa ja kasvatas nõgesed

INTERVJUU
AVE TAAVETIGA

MAAGILINE
NAIVIST PEIDAB
TÕRVA MEEPOTTI

Novembris ilmus Ave Taaveti esikkogu „Valerahategija”. Sel puhul läks bluusimutt, kulturnik ja hea sõber Kaisa Ling ühel hülgehallil pühapäeva õhtul Avele külla, et uurida, kuidas jõudis seni eelkõige karikaturisti ja (multi)filmitegijana tuntud autor kirjutamiseni. Tegime juttu pildi ja sõna suhetest, huumorist ning ilmselt kõiki vabakutselisi kummitavast küsimusest: kas looming päästab maailma?

Oled aukartustäratavalt mitmekülgne, joonistad, kirjutad, uurid vanaemasid ... Kui palju oled teadlikult oma teekonda ehitanud? Kelleks saada tahtsid?

Esimene mälestus on, et tahtsin saada kunstnikuks. Vähemalt andsin emale sellise vastuse nii 7–8aastaselt. Panin väiksena koomikseid kokku. Näiteks mäletan nalja- ja pildiväljaannet Surimuri, koomiksilehte Kuldne Lõvi (seal tegutsesid loomad) ning ilmselt kõige pikema ilmunisajalooga (üle 30 numbri) väljaannet Eestlase Kultuurileht, millel oli tugev Jannseni vaim sees ning mida ma igal nädalal vanal tahmalindiga trükimasinal kokku panin ja küljendasin. Kõigi tiraaž oli üks eksemplar ja levikuala üks Tartu Veeriku linnaosa hall eramaja.

Käisin pärast keskkooli Eesti Kunstiakadeemia graafika eriala sisseastumiskatsetel, aga Tallinn ei meeldinud ja heidutas. Nii läksin Tartu Ülikooli õppima kunstiajalugu, mis muutus kohe etnoloogiaks, sest see tundus põnevam valik. Magistrantuuris muutus etnoloogia jällegi liiga teoreetiliseks ja abstraktseks. Tekkis küsimus, mis siiani ühtaegu nii motiveerib kui painab: kas ma annan inimestele piisavalt tagasi ja rõõmustan neid oma loominguga? Kas sellest on üldse mingit tolku?

Siis naasin otsustavamalt kunsti juurde ehk maandusin EKA animatsiooni. Jutukogumiku pealkiri peegeldab suuresti isiklikku ebalustunnet, kuna olen kogu aeg akadeemilise humanitaaria ja kunstimaailma vahel olnud, kummaski end päriselt kodus tundmata. Võrreldes spetsialistide ja professionaalidega, kes pühendavad elu ühele erialale või ametile ning saavutavad selles filigraanse täiuslikkuse, võib kahe või kolme tegevusala vahel pendeldades jääda neis kõigis kobama.

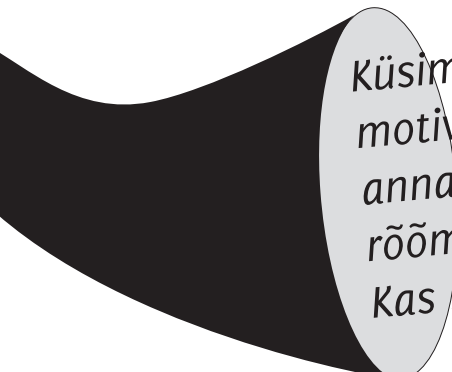
Selles toas viibides [palju raamaturiideid – *toim*] lihtsalt peab küsima: milline on sinu suhe sõnaga ja millised sõnad sulle meeldivad?

Kõige lihtsam vastus on, et jutu „Kosmose kodustamine” peategelase Jüri lemmiksõnad „relakas” ja „süliriim” on ka minu isiklikud lemmikud. Kõige koledamad sõnad on „jogurt” ja „presbüterlane”, aga „presbüterlast” ei lähe õnneks väga tihti vaja. Paljusid parasiitsõnu, veidra või harjumatu kõlaga sõnu, mis kogu aeg käeulatuses on, korjan üles sõpradelt ja tuttavalte. Enamasti ka mäletan, kellelt mõni väike väljend, fraas või sõnake pärineb. „Heldeke!”, mida siinamaani kasutan, pärineb ühelt Voroneži ühika-kaaslaselt. See ei ole teadlik protsess, aga need sõnad lihtsalt jäävad külge, kui inimestega aega veeta. Sõnavara on omamoodi mälestusteraamat.

Teine huvitav küsimus on sõna suhe pildiga. Pilt on minu jaoks enamasti primaarne ja mulle tundub, et eriti varasemad tekstid on kirjutatud visuaalset külge silmas pidades. Sellised koomiksilikud olukorrad ja stseenide vaheldumised. Paar lugu selles kogumikus olidki algul mõeldud animatsioonistsenaariumiteks. Näiteks „Aadu saladus” oli esmalt film ja siis sai sellest ilukirjanduslik tõlgendus. EKAs filmi tehes ei kirjutanud ma isegi stsenaariumi välja, vaid alustasin kohe pildireast.

Kirjutamine on nõudlikum tegevus, keeleliste ja grammatilistele reeglitele allutatud ning erinevalt animafilmist on siin helidele, liikumisele ning visuaalile üks ja sama väljund – tähemärgid paberil. Teisalt võib sellega tegeleda enam-vähem ükskõik kus, igal hetkel ja käepäraste vahenditega. Animatsioon nõuab aga stuudiot ja tehnilist tuge.

Lühilood ja karikatuurid on head ideede läbiproovimiseks, pikemad proosavormid ja joonisfilm nõuavad aga kiivalt kuudepikkust pühendumist, ühe idee ja tegelaste keskel elamist. Mõlemal on oma võlu.

Küsimus, mis mind ühtaegu nii motiveerib kui painab: kas ma annan inimestele piisavalt tagasi ja rõõmustan neid oma loominguga? Kas sellest on üldse mingit tolku?

Valeri Sakov, „Muusik”

Kui visuaal on sulle primaarne, kuidas on siis võimalik, et selle raamatu illustreeris keegi teine?

Esiteks oli Liisi Grünbergiga koostöö tegemine juba varem õhus. Ka tema töötab vabakutselisena ja mõtles, et ma võiksin kirjutada näiteks lasteraamatu, mille tema illustreeriks. Kui Värske Rõhk mulle aasta alguses pakumise tegi, kirjutasin samal päeval Liisile ja küsisin, kas ta oleks nõus „Valerahategijat” illustreerima, ning ta oli, rõõmuga. Mul on Liisiga hea klapp ja mulle väga meeldib tema käekiri ning visuaalne mõtlemine. On hea, kui raamatus on mingi tõlgenduslik moment, kui keegi teine on need pildid teinud ja mõtestanud lugusid lahti kandi pealt, mida ma ise ei ole sinna plaaninud sisse kirjutada.

Arvan, et illustratsioonid töötavad ja Liisi on kaanest kuni vahelehtedeni teose tonaalsust hästi tabanud. Piltides on mängulisust, vanamoelisust ja kerget tumedust.

Ehk tekib tulevikus mõne raamatuga tunne, et kirjutaks ja joonistaks selle ise kokku.

Kui vilununa tunned ennast pildis ja sõnas?

Mõlemad on mulle eelkõige loo jutustamise vahendid.

Kui kõige esimesed lood olid pigem ümbertöödeldud stsenaariumid, siis paaril viimasel aastal olen teadlikult mõelnud kirjalikule eneseväljendusele ning seda teadvustatult, eesmärgi- ja korrapäraselt arendanud. Tohutu tänu kuulub siinkohal kõigile toimetajatele, eelkõige Tõnis Vilule, Kajar Pruulile ja Maia Tammjärvele. Kõigile neile on omane empaatia ja tähelepanelikkus, oskus norida nüansside kallal – heas mõttes.

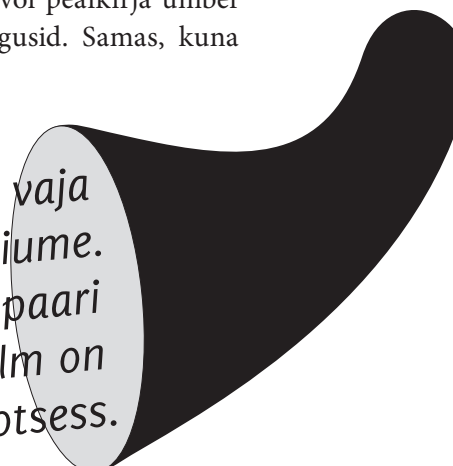
Ma kirjutan teksti enamasti ühe soojaga valmis ja pöördun siis selle juurde mingi pikema ajavahemiku vältel korduvalt tagasi just selleks, et värske pilguga viimane lihv anda. Vahel on tarvis mõni väike sõna või komakoht ära vahetada, aga see võib mängida suurt rolli selles, kuidas lugeja teksti vastu võtab. Olen toimetajatelt palju õppinud, rääkimata sellest, et endal on piinlik, kui hea, tark ja tähelepanelik inimene loeb rumalavõitu teksti. See sunnib pingutama. Aga ma ei tunneks ennast terviklikuna, kui peaksin valima kas ainult kirjutamise või joonistamise.

Erinevatele lugudele on vaja erisuguseid väljenduslikke meediume. Kui lühiloo võib valmis kirjutada paari hommikupoolikuga, siis animafilm on ligi aastapikkune protsess. See on tohutult erinev aja- ja töömaht, mis seab piirangud ka produktiivsusele. Sellele, kui kaua suudan mingit lugu endaga kaasas kanda.

Millised lood on sellesse kogumikku jõudnud?

Lood pärinevad kahest viimasest aastast, mõned motiivid on päris varasest ajast, teised aga värskest kirjutatud. Paljud põhinevad pildidel või joonistustel. Lehitsesin oma joonistusmärkmikku ja korraga tundus mõne pildi taga olevat mingi terviklik lugu, mille siis välja arendasin.

„Valerahategija” ei ole veel nii teadlikult ühe teema või pealkirja ümber loodud, mis arvatavasti kummitab paljusid esikkogusid. Samas, kuna

Erinevatele lugudele on vaja erisuguseid väljenduslikke meediume. Kui lühiloo võib valmis kirjutada paari hommikupoolikuga, siis animafilm on ligi aastapikkune protsess.

nüüd on juba tekkinud teatav ajaline distants, näen, et seal joonistuvad välja teemad, mille olen nõus omaks võtma ja mis on varasemas loomingu esile kerkinud. Kasvõi üksildus ja vanadus või siis inimese ja looma suhe ning animistlik maailmatunnetus, mis mingil tasandil tuli etno- ja folkvälitöödelt kaasa.

Millised tegelased „Valerahategijas” sulle kõige armsamad on?

Oh heldeke!

Hästi raske on sellist edetabelit kokku panna, sest lugusid kirjutades tunnen empaatiat kõigi oma tegelaste vastu. Kui kirjutan ja veedan aega minigite tegelaskujude maailmas, tekib nendega paratamatult lähedane suhe, nad justkui materialiseeruvad. Raamatus vist ei olegi kedagi, ma loodan, kes oleks üdini ebameeldiv või negatiivne. Veidi sammalhabelik metsavaht Tjeedu on tore. Ning Siili ja Naisega olen viimasel ajal palju kokku puutunud – joonistan neid animafilmi tarvis iga päev ümber.

Kirjutamist ei alusta ma motiivist ega konfliktist, vaid tegelastest, kelle esimene kujutus on pildiline, mitte sõnaline. Tegelastega võrdselt oluline on keskkond, mis annab loole emotsionaalse laengu. Näiteks „Saudade rústica” on kantud Pelgulinna meeleoludest. „Viiuldaja Pedro” – vana hea kõdunev Supilinna agul. Loos „Silitada siili” annab olulise raamistuse mikrorajoon. Nagu animatsiooni, võib esiplaanil olla tegelaskujude kiht, aga taustal jookseb keskkond, mis pildile sügavuse annab. Ilukirjanduslikes lugudes kasutan sedasama loogikat. Üks teiseta jääks kõledaks.

Nõukogude ajast pärit arhetüübid on siia maani kõnekad, ehkki omandavad ajadistantsilt aina enam mingeid muinasjutulisi kvaliteete.

Mina hakkaksin vast avetaavetlikkust otsima loost „Koprovi sisenemine”. Tahaksin sinu loomingusse siseneda nagu Koprovi siseneb ruumi, pikalt ja vaevaliselt, kujundlikult ja päriselt, ning kindlasti mitmekihiliselt. Kes on su kirjanduslikud eeskujud?

Ikka on mingisuguseid materjale, mis on tihedamalt läbi töötatud. No vene kirjanikke olen ilmselt palju lugenud. Vassili Aksjonov, Daniil Harms ja Mihhail Bulgakov on suured lemmikud. Samuti Mihhail Šiškin. Keskkoolis võtsin palju kätte August Gailiti pikemaid ja lühemaid teoseid. Paratamatult Mehis Heinsaar (*naerab: hehee!*), kui palju neid maagilise realismi viljelejaid Eestis üldse on? (*Mõttepaus.*) Ja Teet Kallas. Isegi tema vähemtuntud ja n-ö igavavõitu teostes on ikka midagi, mis kõnetab.

Kas sulle meeldiks, kui sind nimetataks maagiliseks realistiks?

Raske öelda. Kuna Eesti kontekstis on keeruline Mehis Heinsaare kõrvale kedagigi asetada, võib see katus-termin hakata tahtmatult looma seoseid, mida ei ole.

Teisalt arvan, et lagunenu Nõukogude impeeriumil, mis on minu lugudes kohal elukeskkonna, tegelaste ametite ja kõikvõimaliku argimateeria kujul, võib olla paralleele laguneva koloniaalpärandiga, mida tuleb ette ka Ladina-Ameerika maagilises realismis. Nõukogude ajast pärit arhetüübid on siia maani kõnekad, ehkki omandavad ajadistantsilt aina enam mingeid muinasjutulisi kvaliteete.

Ajad ei ühildu enam. See tähendab, arhitektuurse ja materiaalse keskkonna, kus „Valerahategija” tegelased elavad, ja tänapäeva ootuste vahel on nihe, need kunagised objektid on endise tähenduse kaotanud – selles on tugevat potentsiaali maagilis-realistliku tunnetuse tekkimiseks. Arvan, et termin on viljakas ja sellega tasub opereerida, aga selles žanris kirjutajaid ja luuletajaid peaks Eestis olema rohkem selleks, et mõiste hakkaks siin oma elu elama ega oleks üksnes juhuslik teemalipik paarile kirjanikule.

Aga naivistiks?

Arvan, et see pädeb joonistuste puhul. Mul napib akadeemilist kunstiõpet, kipspeade joonistamist ja muud taolist.

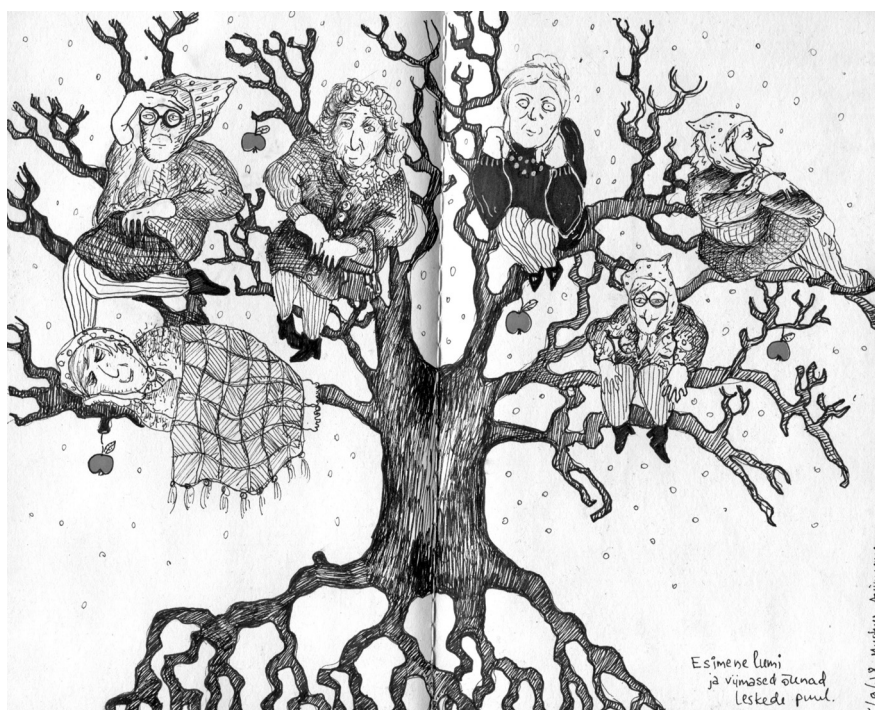
Üks suuremaid komplimente, mis mu joonistuste kohta on tehtud, pärinebki EKA ajast, kui kursavend ütles, et pilte vaadates tundub, nagu need oleksid joonistatud hea tujuga või nagu oleksin nende joonistamist nautinud. Enamasti see nii ongi ja mul on hea tunne, kui see teose kaudu vaatajani jõuab.

Ilmselt olen endast läbi lasknud ka palju naivistlikku kunsti, see kõnetab mind alati. Kasvõi kõrvaltoas olev Valeri Sakovi maal kassist, kes mängib kannelt. See on kõige esimene asi, mida hommikul näen, ja see tekitab päevaks hea häälestuse.

Naivismis on suur sisemine vabadus ja potentsiaal leida uusi väljendusvahendeid, mida õppinud professionaalidel ei ole – teistsugust otsingulisust ja autorinägemust. Just, et esmane ajend teost luua ei ole see, et ollakse kunstnikuks õppinud, vaid tung väljendada seda, mis on sees.

Aga kas teatud naiivsus ei tee traagika väljendamist raskeks?

Ei usu. Näiteks naivismis ja primitivistide kunstis on algallikana kasutatud ka psüühikahäiretega inimeste loomingut, kus lapselik ja justkui kerge väljendusviis tõstab veelgi selgemalt esile teose taga peituvat suurt sisemist pinget ja isiklikku traagikat.

Naivismis on suur sisemine vabadus ja potentsiaal leida uusi väljendusvahendeid, mida õppinud professionaalidel ei ole.

Olgugi et „Valerahategijat” lugedes saab palju naerda, on pea-aegu kõik tegelased, tuleb tõdeda, autsaiderid: kuskil nurgas, kaugel ära, lesepuule pagendatud, merekooli saadetud (st konkreetselt surnud), vanadekodus vaevlevad inimesed, lesed, kellest mitmega on juhtunud koledaid asju. Oled nad aga suutnud helgeks muuta.

See on vastuolu, mida ma ei ole endale teadvustanud, aga millele on teisedki tähelepanu juhtinud. Näiteks dokumentaalfilmi „Monument vanemale” (2019), mida mul oli rõõm hiljuti taas näidata, vaatajaid üllatas, et film, mis käsitleb küüditamist, võib olla niivõrd helges tonaalsuses. Kui ma nüüd ise selle pilguga vaatan, siis olen nõus, et tendents käsitleda raskeid teemasid helges valguses on minu loomingus olemas. Võib-olla on sellel mingi eneseteraapiline aspekt ka, kui suudan väikese meetilga tõrvapotis üles leida.

See on sageli ka huumori nurgakiviks, sisemine hõõrdumine kahe pingevälja vahel. Mingis mõttes sünnib maagiline realismgi vastuoludest ja nihestatusest, argise müstifitseerimisest. Kui „Valerahategija” paljudes lugedes tegutsevad seeniorid – sotsiaalne kategooria, kuhu ma ise veel ei kuulu –, siis arvatavasti hakkab seitsmekümneaastaselt teismelistele noorteromaane kirjutama. Siis on see maailm minu jaoks kuidagi müstiline ja natuke arusaamatu.

Tähendab, sinul on ikka tõrvatilk, mida tuleb mee seest otsida. Nii palju rõõmu ja helgust, aga kui pärast järele mõtleva hakata, siis sa püss! Aadu siiski oksendas end vanadekodus suhkruvatist ja kukekommidest surnuks.

„Aadu saladus”, millele viitad, on lugu, mis oli esmalt film ja lõputöö, aga sealsel vanadekoduolustikul on väga konkreetne päriseluline alus.

Sel ajal, kui projektiga töötasin, oli mu vanaema vanadekodus, kus me teda regulaarselt vaatamas käisime. Nii leidsid see maailm, need inimesed, kes seal päevi veetsid, ja paljud olustikudetailid Aadu loos väljenduse. Aga helgusepurse, kõik suhkruvatt ja kukekommid, on nii üle võlli keeratud ilmselt selleks, et vanadekodus olevat vananemise traagikat vähegi tasakaalustada. Teine laeng peab olema võrdselt tugev. See pole abstraktne mõtteharjutus, vaid pigem mingi teema väljendus, mis oli toona aastaid tagaplaanil ujunud.

Kirjutamisest sagedamini olengi viimase aasta-paari jooksul saanud just karikatuurides igasugu keerulisi teemasid filtreerida ja koomilisse vormi väänata.

Kas on mingid tabud, mida sa ei taha käsitleda?

Näiteks Lihula tulistamine oli üks asi, mille vastu tundsin tõrget. Samas oli üheselt selge, et sel teemal peaks nädalalehte midagi tegema [Ave on Eesti Päevalehe karikaturist – *toim*]. Lõpuks saigi sellest mitte konkreetse juhtumi analüüs, vaid pigem kommentaar sellele, kui lihtne või raske on Eestis psühholoogilt relvaluba saada.

Klassikalised tabud seostuvad surma, seksuaalsuse ja skatoloogilisusega. Nende murdmiseks on huumor hea tööriist. On need ju käinud loomulikult koos juba folklooris, mõelgem näiteks Vembuvana-lugudele.

Raske on mingeid universaalseid tõdesid sõnastada, aga üks rusikareegel on, et nali võiks olla naljakas nii autorile kui vastuvõtjale. Mitte nii, et kellelgi sõimatakse nagu täis ja siis öeldakse, et tehti lihtsalt nalja – nagu mõni raadiohää.

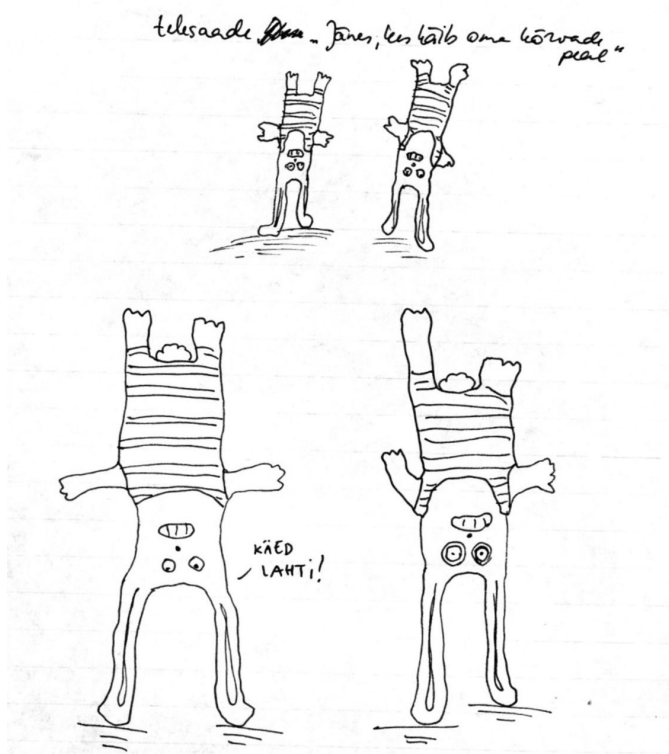
Meil oli 2015. aastal Piiteri eestlaste juures näitus, mis põhines EKA ekspeditsiooni materjalidel. Mina osalesin karikatuuridega, mis mõtestasid väliseestlaste kogemust Peterburi kontekstis. Nende seas oli üks töö, kus Vaskratsanik oli joonistatud eestlasena, kes on hobuse adra ette rakendanud ja ajab kartulivagu lahti, mõned kartulid vedelesid monumendi peal ja jalamile oli kirjutatud „Эстонский всадник”, eesti ratsanik. Mõtlesin, et see on maru hea eneseirooniline huumor. Eestlased on ju nii kange töörahvas ja Piiteri kõige tuntuma maamärgi selles võtmes ümbertõlgendamine pakub ehk mingit teistsugust enesekriitilist vaatepunkti.

Kui seda Peterburi Jaani kirikus näitasime, koristati teos näituselt ära ja selles nähti katset kehtestada mingisugust Eesti ajalugu või Eesti ülimuslikkust monumentide ja mälu üle. Vaskratsanik on nii püha linnasümbol,

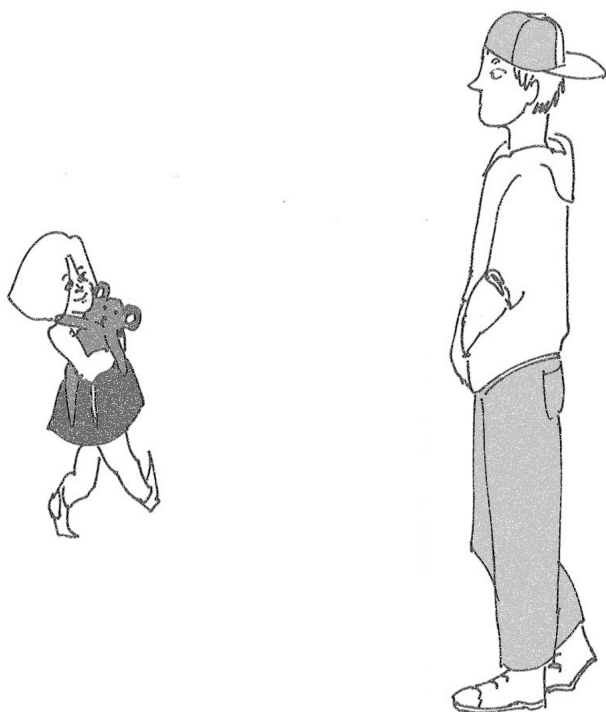
et selle üle ei või justkui naljagi teha. *Mis mõttes* te panete eestlase Peeter Suure asemele!

Palume esitada oma huumori esikolmiku.

Absurdihuumor, lihtsalt sellepärast, et seal on nii suur ootamatuse potentiaal. Sõnamängud, mida olen ise palju kasutanud. Neis saab keelelist ja pildilist hästi ühildada. Ja must huumor jällegi selle pärast, et see kompab tabude piire või seab kahtluse alla viisi, kuidas mingitest teemadest ollakse harjutud mõtlema.

ALIIS AALMANN

PÄRAST LEINA ON PIDU

Mändide all on alati lähedam kui lauspäikeses, kuigi siia ei ulatu tuul. Ta mängib ainult latvades, hüppab puult puule, kaarutab oksa.

Rada on mõlemalt poolt heinane. Eemal sibavad kaks oravat üle tee, ajavad teineteist taga. Nad lõpetavad üks ühel, teine teisel männil.

Mõned pingid on juba nii läbi mädanenud, et nendele istudes praksatavad lauad pooleks, järele jääb üksnes roostes raam.

Rosalie pigistab käes peotäit nartsisse, mille aiast kaasa haaras. Pole tüüpilised kalmulilled, aga ilusad teised. Patt oleks jätta see ilu ainult endale vaatamiseks. Teistlaadi patt on jällegi lillede peenrast murdmine, oleks võinud ju seal edasi kasvada.

Ta lisas neile enne tulekut pidulikkuse mõttes veel mõned heinakõrred ja pani rattal ajama. Ikka mändide ja ristide poole.

Tal on mitu käimist, kõik saavad nartsissid.

Rosalie tuleb siia igal laupäeval. Jõuab umbes kell viis. Rattal on oma puu, mille najale ta asetada. Toimingud on ikka samad: kraamimine ja rii-sumine, lilled kenasti vaasi. Puhta vee valab ta plastpudelist, mille kodust kaasa võtab.

Lõpuks seisab natuke ja loeb lahkunutele sõnad peale. Või räägib sellest, kuidas tal endal on läinud.

Äärekivid on kohati lagunened, aga sellest pole hullu midagi. Tuleb lihtsalt ettevaatlik olla.

Eelmisel aastal lasi Roosi lastel uue pingi tuua. Sellelt ei kuku kuskile.

Täna saabus ta varem. Ei jõudnud aiamaal kaua olla, väga palav oli. Ta istub pingile ja jääb meenutama. Kuidas kunagi käidi koos Soo peal poes. Kuidas poodnikuproua andis vahel paar kommi tagasiteele kaasa. Kuidas vend sõpradega jaama kõrval mängis. Teda ei võetud esialgu kampa, liiga noor oli. Vaatas vesise suuga eemalt pealt, mõnikord ka ema seelikusabast kinni hoides, kuidas ümberkaudsed lapsed ja Kusti seal üksteist taga ajasid.

Mälestusi ei ole kellegagi jagada. Lapsed ei viitsi kuulata, lapselapsed ei saa aru.

„Ema, ära hakka jälle peale,” ütleb Paula alati. „Küll ja küll on neid lugusid kuulnud.”

Ja väike Robert hõikas samal ajal tookord: „Vanaema, vaata!” Lehvitas oma lopergust paberlennukit, mis kusagile ei lennanud ja kohe maha kukkus. Aga eelmisel aastal oli vanaisa korralikku lennukit meisterdama õpetanud ja väiksel Robertil oli siiani meeles. Uued lennukid oskasid lennata.

Kui vaid vanamees oleks omal ajal enda lastega samamoodi tegelenud.

Inimesed hakkavad ikka liiga hilja mõtlema. Tagantjärele.

Võib-olla on ennast süüdistada lihtsam kui armastust välja näidata.

„Mu Roosi on ikka tore,” lausub Robert. Ta valge habe on suure tuulega sassi läinud, mütsilotu ka puhta viltu puhutud. Kui see iil end mändide vahelt ligi keerutas, kergitas ta kulme. Tavaliselt jäi mändidealune tuulest puutumata, kui välja arvata mõned tormisemad ilmad.

„Tore, tore,” pööratab Karla silmi. „Mis sa talle oma eluajal seda siis ei öelnud?”

Robert kehitab õlgu. „Mis ma's ikka ... Ma polnud jutumees.”

„Täna sul ei riisutagi,” ütleb Helmi eemalt. Ta on end hauakivile sisse seadnud ja kõlgutab jalgu.

Karla kiikab selja taha. Jah, lapsed tulid korraaks, panid küünla ja juba kiirustavad tagasi autosse.

Ega ta ei panegi seda pahaks. Kombed muutuvad ja elu läheb edasi. Pealegi, väike tirts kardab putukaid.

Kunagi kartis Anna ka. Nad olid mõlemad 15aastased ja enda arust kõvasti armunud. Siis jälgis Karla pingsalt, et ükski sääsk ei saaks Anna paljal nahal maanduda. Ja kui see seadiski end mugavalt pluusile, oli Karla kohe karme lurjust maha lööma. Loomulikult õrnalt. Andis hea põhjuse Anna puudutamiseks.

„Ega need käbid mulle midagi ei tee,” põhjendab Karla. „Ongi ilusam. Ehe.” Las olla riisumata.

Aga Roosi riisub. Ja kuigi Robert tahaks kangesti aidata, ei jää üle muud kui vaikselt jälgida.

Roosi silmad on natuke punased. Ilmselt pole see täna esimene riisumine.

„Kurat! Valdur pani jälle ajama!” hüüatab Karla. Hetk tagasi oli tal pisike tegelinski kinga peal olnud ja nüüd juba kadunud.

Alguses tundus täiesti tobe mõte, et hamster maetakse siiasamasse kalmistule. Nüüd on Karla oma mustasilmse sõbra eest tänulik. Ei pea vähemalt üksi seda hauatagust pidu nautima. Pealegi pakub Valdur teistelegi rõõmu.

Hea, et Tom vanematelt hamstrile puhkepaika just kalmistule nõudis.

„Muidu ta peaks ju täiesti üksi kuskil olema,” olnud Tom öelnud, käed puusas. „Aga siin saab vanaisa tema eest hoolitseda. Ise te ju räägite, et vanaisa hing on nüüd siin. Miks siis Valduri oma ei võiks samuti olla?”

„Olen ka seda meelt, et riisumine on üks iganenud komme,” sõnab Hermeliin. Ta sattus siia alles eelmisel nädalal. Kuu aega jäi puudu, et oleks tulnud 90 aastat täis. „Püüdsin käia küll, aga jalad enam ei lubanud. Vast keegi ei solvunud.”

Helmi asetab käe Hermeliini õlale. Õed.

„Mina ei solvunud. On ju ikka tore, kui keegi vahepeal meil siin käib,” lausub Helmi.

Karla noogutab. „No eks tore ole ikka. Aga kas ka vajalik? Loodus tuleb ikkagi peale, riisutakse siis või mitte.”

„Ma ütlen selle peale, et igaühe vaba valik.” Milja on vastu risti nõjatanud ja uurib küünealuseid. Kunagi oli ta õmbleja. Isegi Helmile tegi kleidi.

Robert kehitab õlgu. „Omal ajal sai ju käidud ja riisutud.” Ta paitab madalat muru, mis on hakanud platsi nurka kasvama.

„Ega ma sellest siis otseselt ei unistanudki. Aga väike lootus oli, et kunagi riisutakse minu plats ka ilusaks,” lisab Robert ja vaatab Roosi poole.

„Ja läkski täide,” ütleb Karla.

Robert noogutab.

„Minu eit viidi üldse kusagile kaugemale,” lausub Karla kurvalt. „Pole teda ammu-ammu näinud. Aga lubasin ta ära oodata. Üksi ei hakka ma kuskile minema.”

„Mötlen sama,” ohkab Robert.

Helmi pööratab silmi. „Oh teid romantikuid!”

„Oleks omal ajal ka sellise hea mehe saanud ...” ütleb Hermeliin kleidi-äärt sõrmitsedes.

„Sinu Jüri oli üks isevärki tegelane,” ühmab Helmi. „Hoidis ainult omaette ja muudkui nikerdas puukujukesi, aga kellelegi neid ei müünud ja raha ei saanud.”

„Mis sest rahast ikka taga nutta. Ta vahepeal ütles mulle küll, et talle armas olen. Alguses. Nooruses. Oleks võinud veel rohkemgi öelda. Kallistada vahepeal.” Hermeliin vangutab pead. „Üks rist ja viletsus see kõik.”

Milja trummeldab sõrmi vastu metalli. „Risti asjus on sul õigus,” sõnab ta. „Kõigepealt viletsus ja siis rist.”

„Unistada võib ju ikka.” Helmi kehitab õlgu. „Et kuidas võinuks olla.”

Milja kergitab kulmu. „Kas see teeb midagi paremaks?”

Ega ei tee küll.

„Sul pole kahju, et vanatüdruk oled?” küsib Helmi vastu.

Milja mõtleb. „Ei ole. Ma sain õmmelda. Sain kaunistada kodu täpselt nii, nagu tahtsin. Ei pidanud küla pealt meest taga otsima, et millise põõsa all seekord magab. Mina sain peol tantsida, kellega tahtsin. Miks ma peaks õnnetu olema?”

„Vanaduses oleksid teisiti mõelnud,” sekkub Hermeliin.

„Vastupidi,” ütleb Milja. „Nooruses oli veel see mure, et ei tahtnud üksi olla, aga miks ma pidanuks kolima kokku kellegagi, kes ... nagu te siin räägite, ei näita mingit hoolivust üles. Ainult selleks, et küla mind taga ei räägiks? Ei. Vanaduses oleks see veel väiksem mure olnud.”

„Naabri-Väino oli omal ajal asjalik. Ei leidnud ka endale kedagi,” räägib Karla. Aga ega asi polegi ainult leidmises, vaid ka otsimises. Kas Väino üldse otsis?

Parajasti sibab Valdur üle ta pruunide kingade ja poeb kunstlillede vahele.

„Noh, Valdur-poiss, kus sa käisid?” küsib Karla ettepoole naaldudes ja üritab hamstrit kätte saada.

Valduri suured mustad silmad vaatavad Karlale otsa.

„Alguses oli tal küll silmarõõm,” meenutab Robert. „Roosi ikka omal ajal rääkis. Et silma olevat jäänud Mäetaguse Rutt. Aga et Rutil nii palju kavalere oli ... Väino oli lihtne poiss. Rutile meeldisid igasugu nipsasjad ja kivikesed. Ja reisimine.”

„Sa mõtled vääriskive?” küsib Hermeliin.

„Nojah, vist.”

„Eks lihtsatele võib-olla meeldivadki keerulised,” kehitab Helmi õlgu. „Nad poleks sobinud.”

„Teiste eraelu on alati olnud põnev analüüsida, kas pole?” Milja vaatab teisi altkulmu.

Karla muheleb.

Helmi noogutab heldinud ilmel.

Üle männialuse kajavad kabeli kellalöögid.

Rosalie ehmub.

Robertil on seda valus vaadata.

„Keegi uus tuleb,” sosistab Milja ja astub lähemale.

Helmi sõrmitseb kaelakee kulonit, et end rahustada.

„Kirst on lühike,” teatab Karla.

Valdur ronib mööda ta püksisäärt üles. Karla võtab loomakese pihku ja teeb õige tasakesi pai.

„Pärgi on palju,” lisab Milja. Tal endal oli neid vähe.

Palju pärgi ja lühike kirst tähendavad ainult üht.

„Kurb,” ohkab Karla. „Aga elu on selline. Küll me hakkama saame.”

Hermeliin noogutab.

Milja jälgib rongkäiku.

„Ma poetan pärast paar mooniseemet,” ütleb Helmi. „Kui vanemad näevad, et lilled on kasvama hakanud, küll siis mõistavad, et kõik on korras.”

Robert ei kuula enam. Ta jälgib heldinult Roosi toimetusi.

Kunagi oli neil sarnane rongkäik, aga Juula ei jäänud ootama ja ega polnudki mõtet. Juula läks kohe edasi järgmisele rajale. Siin mändide all olekski üsna igav olnud.

„Seal lähedal on ju Elfriede ka,” lausub Hermeliin. „Küll tema juba teab, kuidas käituda.”

Seltskond jääb vaikseks. Roosi teeb rehaga viimased tõmbed ja peidab selle siis põõsasse. Kogutud prahi viib ta lähedal asuvasse prügikasti.

Enne kui ta ratta puu najalt võtab, loeb ta Robertile sõnad peale.

„Et sa teises elus samasuguseid lollusi ei teeks. Ikka teistsuguseid,” ütleb ta. Varem ei saanud ta ilma pisarateta rääkida. Nüüd on natuke lihtsam. „Varsti näeme jälle.”

Päike veel ei looju.

On südakevad. Tuul liigutab männilatvu, varblased lendavad pea kohal. Autode müra kostab ka siia, kõige tagumisse nurka.

Robert jälgib Roosit, kuni too silmapiiri taha kaob, istub siis uuele valgele pingile ja imetleb nartsisse.

*

Prügikastide kõrvale pargitud vanast bemmist kostab tugevat bassi, mis kajab üle kalmistu nagu südamelöögid.

„Jälle tuldi Liide juurde,” ütleb Enn ja laseb end vana kase najale lösakile.

Omal ajal oli kask ise kasvama hakanud ja et see kedagi ei häirinud, otsustati ta jätta. Teati, et millalgi peab puu nagunii maha võtma, sest kui ise ei võta, võtab torm. Kask seisab siamaani.

„See pole määnegi muusika,” vangutab Enn pead.

Liisa kukutab kaisukaru maha ja toob kuuldavale ehmunud häälistsuse. Ema kummardub haarama.

Ennul on hea meel, et tütreütär on oma Liisaga hauale tulnud. Nüüd elavad nad ju teises linnas, Enn näeb neid harva. Iga kord on õnnistus.

„Eu, jumala hea tümm ju!” hõikab Madis vastasplatsilt, nokkmüts tagurpidi peas. Ta viskab käbi õhku ja püüab kinni. „Tahaks kluppi, aga kurat enam ei saa ju.”

„Oma viga, et purjuspäi vasta puud panid!”

Enn oli tegelikult parajas šokis olnud, kui nii noor mees kalmistule toodi. Süda tegi valu, kui nägi Madise vanemaid nutmas. Väikest venda polnud tookord kaasa võetud, aga kuu aega tagasi käis too juba siin. Enn teeskles, et ei näinud, kui Madis pisaraid pühkis. Kõikidel kordadel.

„Loll olen, ma tean,” noogutab Madis. Ta asetab käbi pingile. „Mis tehtud, see tehtud. Aga pidu võiks ikka olla. Igav on.”

„See pole õige pidu. Omal ajal olid ikka ilusad tantsupeod,” pomiseb Enn.

Aga asi pole pidudes. Asi on üksinduses.

Samas, mida vähem siin käiakse, seda parem.

Madis hakkab naerma: „Kõva vend küll, nüüd tuleb autost mingi tibimuusika.”

Enn ei mõista, lükkab end hoopis kasest eemale ja jalutab mööda ääre-kive, tasakaal on tal alles. Selle üle võib uhkust tunda.

„Nööri mööda rahvakunstnik käib?” küsib Madis ja kõlgutab hauakivi peal jalgu.

Enn muigab: „Ju ta siis käib jah.”

„Cool.”

Laul vahetub ja Madis saab tantsida, vähemalt seni, kuni Liide poja-poeg kaselehti ja männiokkaid riisub. Aga kui pidu on läbi, settib Madises seesama kurbus, mis alati. Ta kahetseb juhtunut ja seda pole kellelegi öelda, sest need, kellele tahaks, ei kuule.

See oli tobe. Ta teadis, kui tobe oli istuda purjuspäi rooli ja teha tiir külavaheteel. Ega ta polekski ju kellelegi teisele kurja teinud, inimesi ei liigu kaugetel kruusateedel. Aga et ta ise nii nirult lõpetas ...

„Enn, sa mõnda pilli ka omal ajal mängisid?” küsib Madis. Ta on nokatsi peast võtnud ja õõtsutab seda käes.

Enn noogutab. „Ikka. Pillimehi oli ju vaja.”

„Nüüd tahaks küll, et keegi õpetaks,” nendib Madis ja ohkab. „Lollid soovid. Seda oleks pidanud eluajal ütlema.”

„Tagantjärele tarkus on ka tarkus. Noh, nii vähemalt nime poolest.”

Madis naerab. „Jah, kui muud tarkust pole, tuleb seda pisukestki hoida.”

Vähemalt on nad teineteise jaoks olemas. Üks noor, teine vana.

„Palju sul neid tibinaid omal ajal oli?” küsib Madis. Ta veeretab käbi peost pihku ja õõtsub muusika rütmis.

„Mis tibinaid?”

„Noh, tüdrukuid.”

Enn lööb käega. „Mul oli silmi ainult ühe jaoks. Mis ma nendest teistest ikka vaatan.”

Madis noogutab. „Nojah, ma ei tea. Mul ikka sõbrad uhkustasid sellega, kui kellelgi rohkem oli.” Ta kissitab silmi päikse poole.

„Mis nad olid kollektсионäärid või? Rumalus.”

„Noored ongi ju rumalad. Nii ikka öeldakse,” lausub Madis. „Hukas ja muidu lollid ja laisad.”

Enn raputab pead. „Ei ole. Seda võib kõigi kohta öelda. Igas vanuses on lolle.”

Madis naeratab. „Ikka jah.”

Enn vaatab, kuidas Liisa mööda äärekive sibab. Ema aga keelab tal seda teha.

Vahepeal saab Enn täitsa pahaseks, kui vanemad lapsi liialt keelavad. Surnuaed küll, aga las laps olla. Mis ta peaks nutma või? Mossis näoga seisma? Las ta käib mööda neid äärekive, las ta kisub paar muruliblet. Las istub hauakivil, kui see ta tuju paremaks teeb.

Ja mis kõige enam – las naerab.

Miks peab surnuaias morn olema?

Miks austatakse surnuid vaikusega?

Enn tahaks, et keegi temaga vahepeal räägiks. Ta ei saa küll vastata, aga hea meelega kuulaks.

„Mulle meeldisid valed inimesed,” ohkab Madis. „Ikka pidid meeldima popid tibinad. Oleks võinud vahepeal tarkurite poole ka vaadata.”

„Tagantjärele tarkus.”

„Jah. Ikka hilinemisega.” Madis viskab käbi nii kaugele, kui saab. See kukub potsatusega ühe riisuja lähedale. Riisuja ei tee väljagi.

„Õppida oleks ka rohkem võinud. Kõike oleks pidanud teistmoodi tegema.”

„Sa midagi õigesti ka tegid või, poiss?” uurib Enn.

Madis kehitab õlgu. „Ega vist mitte. Aga nii tunnevad vist kõik. Võib-olla tagantjärele tarkus ongi ainus, mis inimestel on.”

Liide haualt minnakse ära. Peagi lahkub ka auto, millest kostis muusika.

Madis muutub tõsiseks. Tal on hea meel, et Ennul täna külalised käisid. Natuke kade ka.

„Mis sa vanaisale ütled?” küsib Ennu tütre tütar Liisalt.

„Head aega!”

Ema naeratab. „Just. Eks me millalgi suve jooksul tuleme veel, eks?”

Liisa noogutab. „Jah.”

Enn sügab kukalt. Nüüd peab ta uuesti ootama jääma. Päevi lugema.

„Mõni asi sai ikka õigesti ka,” ütleb Enn.

„Jah?” kergitab Madis kulmu.

Enn noogutab. „Järeltulevad põlved. Võib-olla nemad oskavad paremini elada.”

„Ma mõtlesin ise ka, et kõik vist ikka pole valesti läinud. Omal ajal sain orienteerumises diplomi. Seegi asi!”

Enn naerab.

„Aga kodutööd oleks pidanud ise tegema, mitte klassiõe pealt maha kirjutama,” lisab Madis ja põrnitseb maha.

„Jälle sa oma negatiivsusega!”

Madis tõstab käed allaandlikult üles.

Korraks tundub, nagu Liisa vaataks Madisele otsa. Tüdruk naeratab.

„Enn, kas ta nägi mind või?” ehmub Madis.

„Öeldakse, et lapsed näevad seda vaimuilma. Võib-olla. Ära siis nii negatiivne ole! Hakkab veel külge.”

Madis muigab viltuselt.

„Aitäh, Enn,” ütleb ta.

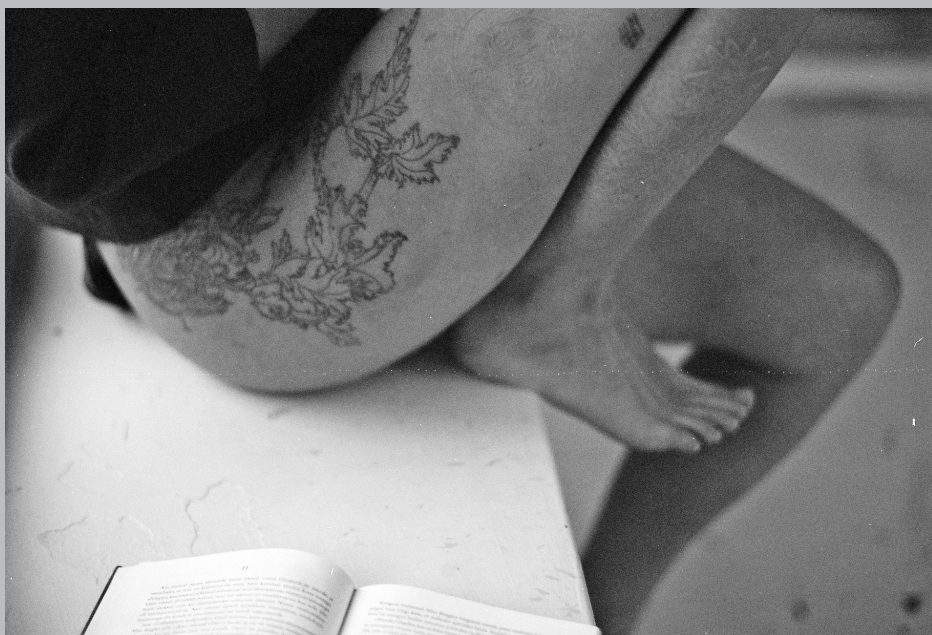
„Mille eest?”

„Lihtsalt. Et sa oled.”

„Võta heaks.”

„Võtan.”

MIRJAM PARVE

kurja tüdruku laulud

*

leban raugelt diivanil
ja peksan mõttes korterit segi
aga ainult mõttes
ma olen hea tüdruk
hea fantaasiaga tüdruk

ah, pakatava ökokrohvi magus sahin
erilise täpsuseta sihitud pudrunuia all
ja sügisõhe sööstev supikulp kuuna mustjas taevas
aknaklaasikillud tähtedeks ümberringi
rebeneva raamatuselja urahtus
purunevate nõude hõrk raskus
ma olen traditsiooniline tüdruk
selline sensuaalne

mõttes tirin juhtmeid ja tapeeti seinast
võib-olla löön isegi jalaga täiesti süütut sohvapatja
lükkan ümber need riulid, mis olid ennegi pitoreskselt viltu
aga ainult mõttes
ma ei viitsiks pärast koristada
ma olen mõistlik tüdruk
ja laisk
ja kuradima väsinud

*

südames nagu üksi tuppä jäetud
tuhmis peeglis
läigatab
midagi metalset

*

mõtlen, kui võimelised mu käed
on igasugu liigutusteks
lihaste füüsika ei tea midagi heast või kurjast
vaimusilmas
näen, kuidas tass üle lauaserva lipsab
krõks
lambipirn munakoor
teise inimese luud
kõik see kahju sellest kõigest

*

kaalun küünilisust käes nagu tinaõuna
mida raskemaks ta muutub
seda selgemaks saab, et
maailma hoiab käimas ainult armastus

*

mingeid lihaseid pole
ma nii kaua kasutanud, et nad peavad
mind vist surnuks
nagu sõbradki, kelle
kirjadele ma pole vastanud

loen iseendale jäetud kirju
miks ma alati usun
et suudan end
välja mõtelda
et suudan end
kõigest välja mõtelda

*

võtta oma kuju
võtab aega
miks ma ei ole kunagi ühesugune

kui maailmas on nii palju jõhkrust
ja maailmas on nii palju õrnust
siis kuidas elada

tahan libiseda une rohelisse tiiki
ja jätta endast vee peale ainult
märkamatu hingamise

aur jääaugu kohal

tahan olla tiik või põõsa vari, aga

tahan midagi ilusat teha
tahan millestki aru saada
kui ma ka rohkemat ei jaksa

aga ilu on suveräänne

*

kerin väikseid nööriuppe kokku
nagu oleks sõda või miskit
nööri peaks alati taskus olema
vähemalt tahaksin olla inimese
kellel on
kerin nööriuppe kokku ja mõtlen:
nagu tüüpiline eestlane? idaeurooplane?
nagu tüüpiline naine
nagu vanavanaema?
keegi, kes muudkui muretseb ja
mõtleb, et
alati ju ei ole või
et patt head nööriuppi raisku lasta
sest nii vähehaaval kui jaksamegi
peame ju kuidagi seda maailma kokku
siduma

Hiiglaslik hämar valgustamata ruum tumehalli varjundi sees, mille meetritepaksune betoon on ühtlasena tajutav põrandates, seintes ja laes.

Asetsen ruumi keskmest veidi eemal, selle idapoolsel küljel. Proovin kehaga tunnetada mind ümbritsevate kivistunud seinte vahel olevat rõsket, aga pehmet hämarust. Kui silmad on pimedusega juba veidi harjunud, märkan, et ruumi teises otsas toetub läänepoolsele seinale vaikiv liikumatu inimfiguur. Mõne aja pärast läbistab tema keha miniatuurne impulss, see annab mulle märku tema lähenemisest. Ta tõukab end kergelt seina najalt eemale ja liigub minu poole pikkade venivate helitute sammudega. Tema tulekut võib selle vaikivas aegluses võrrelda päikese näiva liikumisega taevas, see kestab justkui täispika päeva. Või tundub see mulle nii aegruumi kõveruses, võib-olla kestab see teise ruumiosa perspektiivist vaid hetke ja ta on kohal ammu enne seda, kui teda algul märkasin.

Ta seisab mu ees. Läbi sumeda hämaruse näen, et tema nägu on paksult kaetud musta vedela ainega, mis meenutab tõrva. Tajun temas tuttavlikku olekut, suutmata siiski tumeda kihi alt tema nägu tuvastada. Ta surub näo vastu minu oma ja hakkab end aeglaste liigutustega vastu mu nahka hõõruma. Laskub allapoole, justkui tahaks nägu minu omaga puhtaks hõõruda. Ta liigub aeglaselt mööda mu laupa, kulmujoont, silmakoopaid, sarnakaart, põsesarnasid, siis nina. Tema lõhn meenutab asfaldi panekut kusagil kauges lapsepõlves, alevi bussipeatuse kõrval. Ta puutub kokku huulepunapiiriga, liigub sealt üle mu huulte lõuani, sulatab oma näo kokku mu kaelaga. Läbi tõrva paksuse tajun oma tukslevate veresoontega

JAANIKA ARUM

tema hõõguvat kehasoojust. Tema näo puudutus laskub mu rangluule, libiseb mööda rinda, kõhtu, puusaluud, reit, põlve ja säärt. Jõudes üle jalalaba mu varvasteni, peatub ta järsku, toetab hõõguva, pehme ja kleepuva põse tugevasti mu suure varba vastu. Mõni hetk tardumust ja ta haihtub ühtlase halli põranda sisse.

Jään oma määrdunud nahaga, mis on segunenud tema kehasoojusega, hämarusse üksinda. Seisan tardunult ruumi idapoolses küljes nagu Kaaba kivi, mis oli ühe uskumuse kohaselt kord valge, kuid moondus mustaks, kui selle sisse imendusid tuhandete palverändurite patud.

Midagi seletamatut selles tundes meeldib mulle ja olen valmis jätkama. Olen liikumatu, hoian naha retseptoritega tugevasti kinni tema kleepuva tõrva sisse imbunud kehasoojusest, et seda enda vastas veel veidi tunda – enne kui see lõplikult õhku hajub. Tõrva jahenedes tajun, justkui hakkaksin midagi iseendastki kaotama, ent selle soojuse võimuses olen valmis jätkama. Hingetõmbed ja südamelöögid hakkavad ohumärkidena trummikilel ärevalt ja järjest valjemini endast märku andma. Kõrvadesse moodustub heli, mille valjus meenutab sadade kõrbenaste nutulaulu – oma intensiivsuses võiks see laugel maastikul laulduna kosta tuhandete kilomeetrite kaugusele. See on segunenud ekstaatiliselt kriiskavate lindude hiigelparvega, kelle kuuemeetrise siruulatusega tiivad vuhisevad. Ei tea kuidas, kuidas saan aru, et see on *Pelagornithidae* liik – need on hiiglaslikud linnud, kes surid välja küll millalgi kaks miljonit aastat tagasi, kuid on ärganud lendu minu liikumatu keha keskkõrvas. Püüdes võõra

kehasoojust kramplikult enda vastas hoida, ignoreerides jõuga helisid, fossiliseerub mu tõrvaga kaetud pehme ihu kõrvade kohinas aegamisi betoonist valatud põranda külge, saab sellega üheks. Suutmata ennast liigutada, muutun kivistunud inimskulptuuriks, ainsaks muuseumieksponaadiks keset betoonist valatud elumärgideta kõrbe. Jahtunud tõrv kasvab ajapikku mustaks samblikuks mu ihukarvadel.

Kõrvade kuminas proovin häält kuuldavale tuua, aga kivistunud keha sees ei leia mu sisemine heli enam häälepaelte võnkumist üles, et välja pääseda. Kõrisesse moodustub õhuvoolu asemel sinna justkui tardunud kivi.

Kivistunud keha pealispinnaga suudan üksnes seinte kaudu peegeldada tagasi õrnade praksatuste helisid, mis aeg-ajalt kajana ruumi ilmuvad. Ise jään kõlama vaid aksosomaatilise häälena, mille tegelikku allikat määrdunud kivistunud kooriku all keegi ei näe ja mille päritolu pole enam võimalik kõrvaltvaatajana kindlaks teha, seda ei saa enam kuskile paigutada ega liigitada. Seisan pinevil, ootan igat väiksematki heliallikat, et midagigi oma tardunud kehaga peegeldada. Olen pikalt paigal seisnud, ilma et mul tulnuks und, teadmata, kas väljaspool ruumi on juuli või oktoober, igatsus sulamise järel muutub väljakannatamatuks, soov midagigi toorest tagasi vallutada – olla igikelts hetkel, mil tuhandeid aastaid külmunud olnud loomad ja taimed hakkavad hapnikku saades lagunema. Paisata hiiglaslike plahvatuste saatel gaasivoogudena atmosfääri oma tardunud ihufunktsioone ja mõtteid, mis saaksid vallanduda ja õhuga segunedes sellega taas üheks.

Korraga kuulen heli, mis erineb seinte tuttavlikest praksatustest. See meenutab kellegi kerget peapööret. Vaatan ringi nii palju, kui tardunud silmad seda lubavad, lootes salaja, et võõras on oma tumeda kehasoojusega tagasi imbunud.

Märkan silmanurgast ruumi põhjapoolses otsas põrandal öökulli. Ta vaatab mind keskendunult üheainsa suure merevaikkollase silmaga, tema roosakal näol puuduvad suled. Teise silma asemel on pisike arm. Räsitud kiilasnäolise öökulli sügavmusta pupilli teravast pilgust vaatab vastu mu enda tardunud keha peegeldus, käed veidi harali. Justkui linnul, kes alustas õhikutõusmist, kuid tardus betooni külge fossiiliks hetk enne, kui jõudis jalad maapinnalt tõsta. Alasti öökull haarab mu kivistunud keha oma küüniste vahele ja lennutab selle läbi ühtlaselt halli betoonlae.

Minu ümber on külm türkiissinine toon. Tahkuseta laotuses näen enda ümber hõljumas jaheduse valget kristallilist sadet. Õhuosakesed on tugevasti teineteise külge kokku surutud, moodustades selles horisontaalselt liikuvast õhuvoolust läbipaistvaid kristallilisi lendlevaid mustreid. Laseme ennast nende mustrite keskel kanda läänest itta puhuvate tugevate tuultest vööndil. Tuuleililides kanduvad helilained pörkavad vastu mu kuulmekilesid ning stimuleerivad mu jäigastunud huuli, pannes need taas vibreerima ja võbelema. Lihaste lõdvenedes võtab kerge värin mu keha üle. Tõrvakoorik hakkab pekslevas tuules nahalt üksikute piiskadena maha kooruma, see moodustab musta äikesepilve massiivi me selja taha, jääb meist oma raskuses maha nagu tumeda sooja näo aimatavate piirjoontega vari.

Nägu, mis jääb minu igavikulise mälu pildina varjude orgu.

Tõrva raskus kaob ihult, liikuvus kiireneb, õhuvool kannab meid veidi madalamale. Meie all paistab mustjaspruun põllumaastik, mis neelab päevavalgust sõomukalt enda sügavusse. Üle põllu liueldes hakkab külm õhk künnimaa soojust üles suruma. Külm õhuvool laskub oma jäisuses koos meiega allapoole.

Maandume viljaka mulla niiskele pinnasele. Tunnen jalataldade all mulla sooja ja lirtsuvat olekut. Pehme ja õhuline konsistents annab märku, justkui oleksid kellegi sõrmed seda hellalt kobestanud. Mustjal maastikul, minust veidi eemal, paljastub väänduv ja tume tüveta juurestik. Jämedate juurte vahel lamab selili suletud silmadega naine, mulla pitsmetest kergelt määrdunud valge pitskangas katab ta keha, selle muster meenutab lapsepõlvkodus aastaid köögiakna ees hõljunud kardinat. Läbi kanga on näha, et naise heledale nahale on kaelast rangluudeni tõmmatud kolm musta peent ringjoont, mis läbistavad üksteist. Öökull eemaldub minust ja poeb pitskardina alla naise ristluude vahele pessa, kaob silmist.

Tunnen randmetes raskust ja lasen käsivartest välja voolata vee, mis sinna kogunes, kui ma hõljusin.

Naine kuuleb vee voolamist, avab rohelised säravad silmad ja tõuseb jalule, kardin pehme liaanina ümber keha väändunud. Ta seisab kesk põldu, virvendava veega tiigi kaldal, mille moodustas sadu mu käsivartest. Kardinalt sõrmedega kergelt mulda maha pühkides küsib ta madalal sumedal häälel: „Kas sa Fedjat tahad näha?” Noogutan eemalt. Ta tõstab kardinasaba üles. Selle alt poeb välja suurte kõrvadega, umbes üheksa-aastane kartulikoorekarva juustega kiitsakas poiss. Tal on seljas sügavmust

siidjas õlapaeltega peokleit, mis lendleb õhus. Ta hüpleb ühel ja ainsal pikal sihvakal jalal elegantselt ning kõrge kaarega nagu must rohutirts, kleidisaba tuules järel lehvimas. Kergel sammul ja maastiku lirtsuva heli saatel hüppab ta üle mullast paistvate väändunud juurte. Must maastik tema jalge all on kui õine niiske taevas, millest ronivad poisi hüpleva tantsu peale välja oranžikaskollaste sädelustena tuhanded kartulimardikad. Mardikalised ronivad joovastunud puntrana huumusrikka mulla pehmuses üle üksteise selgade, nad on kui sigiv taevasüli. Pikad mustad triibud nende kollakatel selgadel panevad silmavaate virvendama.

Keset seda tähistaevast hakkab poiss minu poole liikuma, kuid hüpleb siis päripäeva mööda ringjat trajektoori edasi. Teda ümbritseb justkui silmaga tabamatu ringi piirjoon, millest väljapoole ei pääse – ta püsib ühes naisega kindlalt sellel pisikesel piiritletud kolmemeetrise läbimõõduga emalikult kaitstud alal, kartulimardikate saarel keset väändunud juuri. Naine vaatab poissi, kiigub vaevumärgatavalt puusadest, tema punane ja elav lopsakas suu liigub hääletult lauldes ning ta lööb tugevaid mullast mustunud elujõulisi peopesi kokku, annab poisi hüplevale tantsule hoogu juurde.

Vaatan neid, kuni rong sõidab mööda ja aeg on minna.

*

Istun punasel metallpingil, pisike kauss musta mullaga süles. Poolavatud akna ees hõljub roostes naeltega kinni löödud valge heegeldatud laudlina tükk. Vagunis istub mitukümmend lühikest kasvu tumedas ülikonnas meest, väikesed nahksed kohvrid süles. Kümme-kond neist kõnnivad rohelise vaguni ühest otsast teise ja tagasi. Lühikeste jalgade kontsaklõbinas heliseb nende organiseeritud sammude rütm. Rong siseneb tunnelisse. Mehed süütavad pisikeste taskulampide tuled. Süstematiseeritud peened valgusvihud moodustavad heledaid liikuvaid mustreid vaguni seintel ja laes, sooja valguse sirgjoonelises levikus. Kui rong tunnelist väljub, taskulampide valgus murdub ja päeva valgus taas üle võtab, siis märkan, et minu vastas istub mees. Tema nägu on läbipaistev sinakas vedelik. Ta olek tundub mulle tuttavlik, kuigi ma ei suuda selles vedelas olekus siiski tema nägu tuvastada, sealt joonistub välja kõigest vaevu aimatav ülahuule kaar.

Jahedad piisad tema näost lendavad läbi umbse rongiõhu vastu mind ja tunnen, kuidas ka minu nägu moondub läbipaistvaks voolavaks aineks,

see püsib tänu mu kolba külgetõmbejõule kindlalt peakujuline. Tunnen tema keha kergelt soolakat maitset enda voolavas suus. Kui ülikonnas mees möödub, pöörame pea kõrvale, et märkamatuks jääda. Meie vahel seisab veidi kõverate jalgadega punane puidust laud. Voolavaid päid ümbritseb rongiakna metallist raamistik, roostes lõpmatuse rööpad värelevad kergelt.

MARI-LIIS MÜÜRSEPP

*

varsti
on kõik masin
või miski
mis seda käigus
hoiab

sammud
vajuvad täpselt
neile sepistatud
aukudesse nagu
hammasrattad

varuosad
mutrid
garantiid

juhtmed baidid
pikslid raud

ema on seal
kõige all

isa on elekter

*

unes
viibisin ühel peol
linnast kaugel
maakohas

kellelgi oli sünnipäev
ja oh rõõmu
lõpuks ometi hakati
torti lahti lõikama
nii tahtsin seda torti

aga just siis
arvasid mu autojuht
ja sõidukaaslased
et oleks aeg
minema hakata

läksidki juba
ees õue
mina seisin toas
suu torti täis
ja süda muret

mis siis
kui sõidavad
ilma minuta ära
ainsa transpordiga
unenäost välja

*

kui me väiksena
printsesse mängisime
olid teised tüdrukud
alati printsessid
ja mina nende teenija

huvitav et
ma ei vaieldnud
kunagi vastu
oleksin võinud

selle asemel
lasin ennast käsutada
koristasin tube
kammisin printsesside
pikki valgeid juukseid

pärast kahtekümmet aastat
pole ma ikka veel
printsessiks muutunud
aga nüüd
on mul käärid

emakas

on nii
kasulik organ
toob igas emases
välja parima
lisab armastust
ja kannatust
ja jõudu

ebaõiglane et sinul
niisugune asi
puudub
samas selgitab
nii mõndagi

järgmine kord
kui kellaag
lubab soovi
palun imet
mis sinust lõpuks
õige isase teeks

et sinu kõhtu
tekiks
ometi kord
üks tubli
ja toimiv
isakas

kuidas jahtuvad südamed

olin eile spaas
alasti pesin end
vaatajaks ainult
üks väikene poiss
nii umbes neljane
kes lihtsalt seisis
ja vaatas mind
nagu oleksime loomaaias

tema suu
vajus isegi veidi lahti
ja oleksin tahtnud öelda
pane suu kinni
süda jahtub ära
tean nii paljusid
suuri poisse
kel on süda jahtunud

enne eilset
ei teadnud ma
kuidas see juhtub

*

sirvisin eile
Tinderis mehi
ja mul hakkas
täitsa kahju

kõik seal
niimoodi ripakil
hüljatud
aga kiimas
mõni kohe
eriti püüdlik
enamasti
kahjustunud psüühikaga
nagu varjupaiga koerad
võtaks kõik endale
kui saaks

kui saaks
teha nii
et ka inimestega
tuleks kaasa
kompleksvaktsiinid
mitte ainult
kompleksid

VÄLGATUS on Värske Rõhu
uus esseerubriik, kus ilmuvad
mõtisklused kirjanduse, kunsti,
filosoofia, tõlkimise ja teiste
kultuurivaldkondade üle.
Ootame kaastöid!

VÄLGAT

TUS

MAARJA HELENA MERISTE

KIRJANDUSE MÕÕTMISE KERGUS JA RASKUS

Naljakas mõelda, et sõna „digitaalne” tuleb ladinakeelsest sõnast *digitus*, mis tähendab sõrme või varvast. Kuna need olid kalkulaatorieelsel ajal loendamisel head abivahendid, kasvas sellest sõnast välja terve numbrite ja arvutamiseiga seotud sõnapere ning vaevalt keegi aimata oskas, kui keskseks elemendiks sõrmed ja varbad 21. sajandil saavad. Praegu on digiajastu ja digiühiskond ning iga valdkond, mis endale digi-liite ette saab, on kahtlemata kiire, tõhus, uuenduslik, nutikas, kasutajaga arvestav, meeldivalt autonoomne, hele, kerge – ühesõnaga ... hea? „Digihumanitaaria” tundub ses osas erandlik – olen tähele pannud, et nii humanitaaride endi kui ka teiste valdkondade esindajate seas äratub see sõna vastakaid tundmusi. Need pole mullegi võõrad, aga kuna olen kirjanduse uurimisel ise käe valgeks (või räpaseks?) teinud käsitlemistega, mis kuuluvad digihumanitaaria alla, proovin ses vallas veidi selgitustööd teha, eelarvamusi ennetada ja mis peamine – mõtiskleda selle üle, kuidas võib digihumanitaaria kirjanduse mõistmist rikastada.¹

Hästi lihtsustatult öeldes tähendab digihumanitaaria kirjandusteaduses seda, kui teoste uurimisel võetakse appi arvuti ja arvutuslikud meetodid. Terve omaette alaseksiooni moodustab muidugi kultuuripärandi digitaalne talletamine, kuid praegu keskendun just kirjanduse uurimisega seotule. IT-edukus on kandev osa moodsa Eesti minapildist ning digimeetodid on akadeemilises humanitaarias saanud võlusõnaks, mis muidu meie kunstiuurimuses nii vaevaliselt liikuvaid rahavoogusid mingilgi määral elavdavad. Siin juurdubki minu meelest üks hõõrdumiskoht: võib näida, et IT poole vaatavad humanitaarid üritavad seekaudu saada osa aust, kuulsusest, edust ja loomulikult ka rahast, mida neile endile siinmail just heldelt

1 Magistritöös uurisin digimeetodite kaudu seda, kui sageli ja mis eesmärgil kasutatakse eesti kirjanduses avatud tsitaate ehk lauseosade jutumärgistamist muul põhjusel kui otsekõne tähistamiseks. Vt Maarja Helena Meriste. „Eesti 1990.–2010. aastate kirjanduse kauglugemise katse avatud tsitaatide kasutusmustrite näitel” – Tallinn: Tallinna Ülikool, 2020.

ei jagata. Sellises mittenooblis tungis heiaastub skeptikutele kuri kuulutus klassikalise, väärrika, sõltumatu, süvenenud lähilugejast humanitaarvaimu väljasuremisest. Dostojevski taandub nullideks ja ühtedeks, Shakespeare'i saab tuvastada komakasutussageduse järgi ning üldsegi võib raamatute lugemise asemel lasta arvutil öelda, mis nende mõõtmed ja tähendus on.

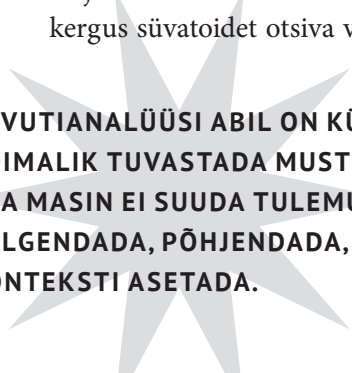
Kui aga nüüd proovida mugavast iroonitsemisest mõistmispüüga välja astuda, saan aru, et kõikjale tungiv arvutistumine tekitab hirmu, sest inimesel on süsteemis aina väiksem osa ja väärtus. Olen viimasel ajal märganud, et humanitaaridest ja kunstnikest on saanud seltskonnas need, kellele teiste valdkondade inimesed projitseerivad romantilist kujutlust mujal hääbuva humaansuse vardjatest. Humanitaaride vaikivaks pühamissiooniks on saanud ohustatud vaimutüübile reservuaari pakkumine iseendas. Tahaks ju, et kirjandusinimesed jääksid oma elu raamatukuhilate keskel veetvateks mõtlejateks, keerulisteks ja sügavateks intellektuaalideks. Et neist õhkuks rahustavat aeglust, tarkusraskust, vanade raamatute ja käsi-kirjade lõhna. Pealtnäha ei sobi digitaalsusega seostuv funktsionaalsus ja kergus süvatoidet otsiva vaimuga. See on arusaadav, aga õnneks ka pind-

mine ja muljeline nägemus. Katsume natuke pinna alla pugeda.

Selleks on otstarbekas keskseid märksõnu täpsustada. Digihumanitaaria on avar termin, mis pakub katust kõikele humanitaarteaduste ja tehnoloogia kokkupuutepunktidele alates masintõlkest arheoloogiliste kaardirakendusteni. Digihumanitaaria sõna-

kunsti uurimise sektsiooni ideeline pool koondub kauglugemise märksõna ümber, tehnilise teostusega seostuv stilomeetria juurde.

Kauglugemise rajaja, itaalia kirjandusuurija Franco Moretti 2005. aastal ilmunud teos „Kauglugemine” („Distant reading”) torkas kirjandusilma provokatiivse deviisiga, mille järgi tuleb kirjanduse mõistmiseks lõpetada raamatute lugemine. Moretti peab silmas seda, et kirjanduse uurimisel võiks proovida selgitada välja kirjandusajaloos ja -väljal toimuvaid suuremaid liikumisi teosteüleselt ning mitte jääda kinni üksiku(te) teos(t)e tõlgendamisse. Tegelikult polegi Moretti idee nii revolutsiooniline, selle taust ulatub üsna kaugele kirjandusuurimise ajalukku. Vene formalistid rääkisid juba eelmise sajandi alguses sellest, et kirjandust võiks

**ARVUTIANALÜÜSI ABIL ON KÜLL
VÕIMALIK TUVASTADA MUSTREID,
AGA MASIN EI SUUDA TULEMUST
TÕLGENDADA, PÕHJENDADA,
KONTEKSTI ASETADA.**

uurida vormiloona. Nagu on kirjutanud Gérard Genette 1972. aasta essees „Poeetika ja ajalugu”:

Niisiis, mulle näib, et ajalooliseks, st ühtaegu kestvaks ja muutuvaks objektiks kirjanduses ei ole mitte teos, vaid need teosteülesed ja kirjanduslikku mängu moodustavad elemendid, mida lühiduse mõttes nimetagem *vormideks*: nt retoorilised koodid, narratiivsed tehnikad, poeetilised struktuurid jne. Kirjandusvormide ajalugu, nagu kõigi esteetiliste vormide ja kõigi tehnikate ajalugu, eksisteerib üksnes selle asjaolu tõttu, et need vormid läbi aegade kestavad ja teisevad. Siingi on häda selles, et suuremalt jaolt on see ajalugu veel kirja panemata, ning mulle näib, et selle puudujäägi korvamine on üks tänapäeva pakilisemaid ülesandeid.²

Sellise haarde saavutamine on praktiliselt teostatavaks muutunud alles arvuti-ajastul. Moretti meelest on kirjandusteaduse suurim kummitus *the great unread*³. Lähilugemiskeskne kirjandusteadus suudab keskenduda ainult käputäiele kirjanduse kanoonilisest osast ja selle põhjal kiputakse tegema üldistusi terve kirjandusloo kohta, kuigi suurem osa avaldatud loomingust on tegelikult vaatluse alt välja jäänud. Kauglugemise eesmärk on tehniliste meetodite abil suures materjalihulgas avastada kirjanduses olevad mustrid, mida inimsilm lugemisel ei märka. Minu meelest on humanitaarteadlasel siin keskne osa: arvutianalüüsi abil on küll võimalik tuvastada mustreid, aga masin ei suuda tulemust tõlgendada, põhjendada, konteksti asetada. Samamoodi on inimese, mitte arvuti töö hüpoteeside ja uurimisküsimuste püstitamine. Igal juhul võib kauglugemine välja tuua seoseid, mida senised kirjandusloos juurdunud tõlgendused ei põhjenda, või on nendega suisa vastuolus.

Toon näited mõnest põnevast kauglugemise uurimusest. 2018. aastal avaldati artikkel⁴, kus *ca* 5000 ingliskeelsest romaanist koosneva korpuse põhjal uuriti, kas kirjanduskeele keerukus on vaadeldaval perioodil (1780–2000) muutunud. Lähtuti varem tõestatud asjaolust, et lugejad tajuvad pikemate lausete ja pikemate sõnadega tekste raskemini loetavana.

2 Gérard Genette. „Poeetika ja ajalugu” – „Tekstist teoseni: valik esseid” – Tallinn: EKSA, 2018, lk 121. Tlk Anti Saar.

3 Lugemata kirjanduse varasalt (ingl).

4 Vt <https://txtlab.org/2018/01/are-novels-getting-easier-to-read/>.

Selgus, et raamatud on muutunud aina lihtsamaks (kõrvalmärkus: sama iseloomustab USA presidentide kõnesid) ja et see korreleerub tugevasti dialoogide osakaaluga romaanis. Võib arvata, et tegelaskõne, mis imiteerib suulist kõnet, ongi struktuurilt lihtsam kui dialoogi ümbritsev jutustav tekst, aga siiski jääb õhku küsimus, miks on dialoogide osakaal nii palju ja nii järjekindlalt kasvanud.

Veel kummalisi mustreid. 19. sajandi jooksul muutuvad inglise romaanid märgatavalt „vaiksemaks”, st häälega seotud verbidest kasutatakse sajandi alguses hulga rohkem selliseid sõnu nagu „karjuma” ja „hõikama”, sajandi lõpupoolel eelistatakse aga neutraalsemaid ja vaiksemaid ütlemissverde, kuigi viimaste üldine osakaal on sajandi jooksul üsna muutumatu.⁵ Agatha Christie krimiromaanide sõnavara kahaneb loomingu jooksul 30% võrra, elu lõpu poole kirjutatud romaanides on rohkem korduvaid fraase ja ebamääraseid asesõnu nagu *thing, anything, something* ja *nothing*.⁶ Selle taustal aimatakse diagnoosimata jäänud dementsust.

Kauglugeda saab loomulikult ka mitteilukirjanduslike tekste. Moretti analüüsis koos Dominique Pestrega maailmapanga raportite keelekasutust aastail 1946–2012. Selgus, et järsult on tõusnud nii abstraktsete bürookraatlike mõistete *governance, framework* ja *priorities*⁷ kui ka ennast kiitvate sõnade nagu *outstanding, stronger* ja *better*⁸ sagedus. Samuti tuvastati tendents aina enam luua kuhjavad loetelusid sõnadest, mis loovad illusiooni rohkest tegevusest.⁹

Kui kauglugemine on keskendunud pigem tähenduslike mustrite tuvastamisele, siis stilomeetria tähistab laiemalt tekstide stiili kvantitatiivset uurimist ja selle rakendusi. Stilomeetria kasutatakse näiteks tundmatu või vaidlustatud päritoluga tekstide autori või kirjutamise aja tuvastamiseks. Peale humanitaarteaduste kasutab seda ka kohtupraktika. Stilomeetria vaatevinklist on autori stiil kogum kvantifitseeritavatest detailidest, millest moodustub unikaalne tekstiline käitumine. Esmatutvusel stilomeetria ja kauglugemisega rabis mind see, et stilistiliselt distinktiivseks muudavad

5 Holst Katsma. „Loudness in the Novel” – Pamphlets of the Stanford Literary Lab, nr 7, september 2014.

6 Asi, kõik, mis iganes, miski, mitte midagi (ingl). – Ian Lancashire, Graeme Hirst. „Vocabulary Changes in Agatha Christie’s Mysteries as an Indication of Dementia: A Case Study” – 19th Annual Rotman Research Institute Conference, Cognitive Aging: Research and Practice, 2009.

7 Valitsemine, raamistik, prioriteedid (ingl).

8 Väljapaistev, tugevam, parem (ingl).

9 Franco Moretti, Dominique Pestre. „Bankspeak: The Language of World Bank Reports, 1946–2012” – Pamphlets of the Stanford Literary Lab, nr 9, märts 2015.

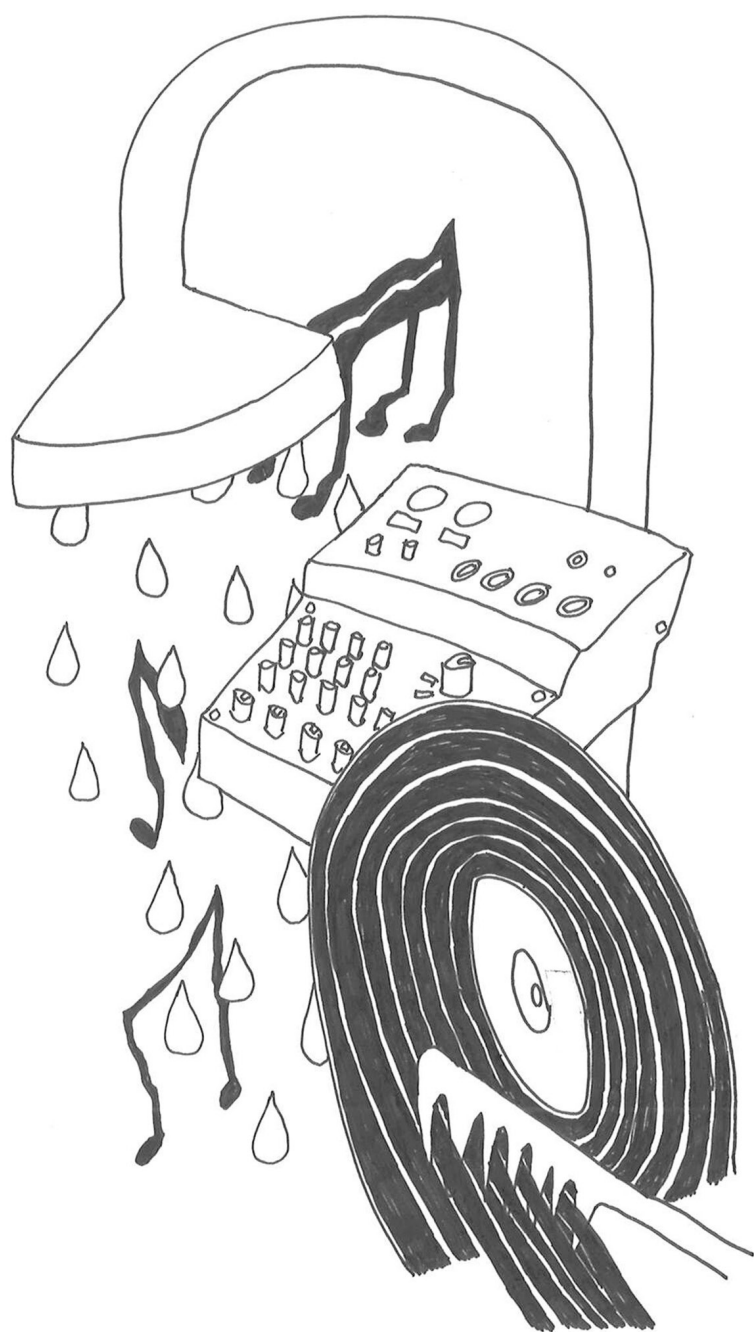
autori mitte niivõrd lähilugemiselgi nähtavad omadused (näiteks isikupärane sõnavara), vaid väikesed ja pealtnäha vähetähtsusetud näitajad, mille üle kirjutaja teadlikku kontrolli ei oma. Nagu kirjavahemärkide ja sidesõnade kasutusmustrid, sõnade ja lausete keskmised pikkused, haruldased paarid (teatud sõna kasutamine ennustab mõne autori puhul teise sõna lähedalasetsevust), sõnatüüpide sagedused, kollokatsioonid jms.

Kirjandusinimestele on kauglugemise ja stilomeetria üks sütitavamaid mõttekohti see, et ilukirjanduslikkuse, mida on vaikinisi peetud kirjanduse aluskvaliteediks, on käegakatsutavad formaalsed tunnused.¹⁰ On veel hulk uurimisküsimusi, mida nende meetoditega käsitleda võiks: kuidas erinevad romaanides mees- ja naiskarakterite keelekasutus ning kuidas mõjutab seda autori sugu, avaldamise aeg ja koht? Kuidas on kirjanduskeelt mõjutanud ajaloolised sotsioperioodid, poliitilised režiimid? Kuidas on ühiskondlikud või kirjandusuurijate retoorilised hoiakud seotud teose või autori formaalsete näitajatega? Kas leidub teemasid või võtteid, mis ilmuvad pilti vahetult pärast mõnd ühiskondlikku murrangut? Jätkata võiks lõputult.

Minu arvates ei tee digimeetodid kirjanduse uurimist kuidagi lihtsamaks ega labasemaks – vastupidi. Traditsiooni piiridest väljumine võib uurijale suureks väljakutseks osutuda: uued meetodid töötavad anda uusi teadmisi, mida levinud uurimissuunad ei toeta. Samas ei ole lihtsalt andmeanalüüsist kirjandusele palju kasu – selle väärtus sõltub kirjandusuurija intellektuaalsest haardest, kontekstualiseerimise oskusest ja miks-küsimusele otsavaatamise julgusest. Usun, et see toob kirjandusteadusesse vajalikku värsket tuult ja loomissärinat.

Kauglugemisega käib kaasas autori individuaalse tähtsuse vähenemine. Omaette uurimisnišina on autori- ja teosekeskne käsitus kindlasti endiselt oluline, ent see muutus eesti kirjandusteaduses vahepeal üsna häirivalt üldiseks. Tekstianalüüsi tööriistade kasutamise oskus võiks tasapisi saada loomulikuks osaks kirjandusuurija pagasist, kas või selleks, et suhestada kvalitatiivset tõlgendust mõne stilomeetrilise näitajaga. Humanitaarteadused uurivad inimest tema loominguliste eneseväljendusviiside kaudu. Kauglugemine võib aidata näha seoseid ja mustreid, mis on kollektiivse loomingu kangas lugematu arvu üksikute loojate teadvustamatus koostöös pununud.

10 Soovitan siinkohal heita pilgu hollandlaste suurejoonelisele projektile „The Riddle of Literary Quality”, mille eesmärk on tuvastada kvaliteetseks hinnatud kirjanduse formaalsed karakteristikud: <https://literaryquality.huygens.knaw.nl/>.

ERIK JUHANDI

ideede loendaja

kammib juukseid
nagu tol museid vinüüle
masseerib tema õlgu
ning süütab küünla armastusele

koorib end lahti
nädala koormad ning õpitud viisakus
nagu rakmed langevad põrandale

küürib end puhtaks
duširuumi helipuldil
kus mikrofoni ning vigased noodid
selg küürakil
mängib ta kraanikausi süntesaatoril
sinu ilusaid ideid

ilusad ideed
kuhu nad kadusid
portfelli sahtlisse
sügavale sulasid

ilusad ideed
tulge palun tagasi
isegi kui
ma neid enam ei vääri

fragment nr 1

mu pea on kaleidoskoop
mille kildudes
mängin müütidega malet

mu pea on kaleidoskoop
mille kildudes
on magnet
mis lükkab eemale tõed
ning tõmbab ligemale valed

fragment nr 2

mu mõtted on kinni sadamas
kus voorused risti löödud
säälsõna jätted hulkumas
ning kõik pihud tühjaks söödud

fragment nr 3

olen varjanud end riietega
mida nimetan teiseks nahaks
katnud arme maskidega
mu kurbus teeb mind vabaks

fragment nr 5

mul on aeg ärgata
seljatada pimedus
ning killud kokku korjata
sest aeg ei ole varandus
vaid aksessuaar
mida rikkad kannavad ehtena
ja meie hoiame klaaside taga

fragment nr 7

täna marsivad kõik
nagu seisaks vikat õlgadel
haistavad defekte
nagu mähke koljudel

täna unustavad kõik
oma luukered kapis
nad otsivad vaenlast
kes unistused tappis

täna marsivad kõik
nagu marsiksid sõtta
täna unustavad kõik
et kotkas sööb vaid maksa

ILJA PROZOROV NAABER

*vene keelest tõlkinud
Ilona Martson*

Naaber tassib alatas mingisuguseid naisi koju. Ei ütleks, et eriti siivutuid, kuid kindla peale mitte ka kõige intelligentsemaid. Naised on kõik nagu ühe vitsaga löödud: naeravad ühtemoodi kaikuvat naeru, kõnnivad pesemata põrandal paljajalu (susside ärapõlgamise põhjust pole siiani leidnud), köhivad valjusti. Naeravad, kuna sedasi mõjub huumorikanal, mille naaber iga päev mitmeks tunniks sisse lülitab. Naabril endal huumorimeelt eriti pole, sellest jätkub ainult paariks-kolmeks habemega anekdoodiks. Anekdoodid ei ole naljakad, nende originaalsus on ammu kadunud, ja kui ta neid räägib, on kuulaja sunnitud näole manama libanaeratuse. Naaber jällegi naerab naljade üle väga pikalt, kui ta vannituppa või – veel hullem – kemmergusse läheb. Õhukese ukse tagant kostab tema kähe naerupahvak, mida katkestab päevas kaks pakki kõige kangemaid sigarette tõmbavale mehele omane köha.

Naaber on grusiin. Ta räägib räige aktsendiga, nagu oleks ta tegelane mingis nõukogude komöödiafilmis, mille tegevus kulgeb lumiste mägede taustal. Väljendid „hei, sina” ja „kuule-kuule” kuuluvad tema kohustusliku sõnavara hulka.

Kunagi jättis ta parema elu otsinguil maha oma kalli Gruusia. Uinus vaksaleis, ärkas lennujaamades, suitsetas rongide tambureis, töötas ehitustel ja tehastes, oskas isegi natuke aega olla mingi jumalast unustatud Lõuna-Venemaa provintsilinna loomaia direktori asetäitja. Ent direktor, olles aru saanud, et naaber ei jaga elukate pidamisest mõhkugi, viskas ta röökides ja ropendades loomariigist välja. Ehk oleks naabrit siiani pillutatud, kui ta poleks kohanud oma esimest naist. Naisel oli himu gruusia vere ja üldse kuumade asjade järele. Ta vedas verivärske armastatu oma väiksele kodumaale ja asus koos temaga peret looma. Nii sattus naaber geograafiliselt sinna, kus ta praegugi elab, linnakesse, millel on haruldane nimi, Rannaparadiis (keegi ei ütle teile, kust see nimi pärit on), ühte pisi-tillukesse Euroopa riiki, mis meenutab ülalt vaadates hõbemünti. Pärast mõnda grusiini purjus laamendamist, kõrvakiilu ja pisaraid jättis naine ta maha ning naaber pidi eluga puhtalt lehelt alustama.

Kõigepealt, sukeldudes ülepeakaela laenudesse, ostis naaber korteri, viskas sealt välja kogu ülearuse mööbli, mis eelmisest pererahvast sisse oli jäänud, ostis vana, pruugitud ja roostes kandevedrudega Ameerika Fordi, kasti õlut, kaks pudelit viina, võttis kaks nädalat puhkust ning alustas uut elu, vajudes sissepõlenud sigaretiaukudega pehmesse tugitooli, kaisus pudel (ja mitte üks).

Päevade kaupa teleka ees istudes meenutas naaber oma kauget lapsepõlve: hubast tolmust hoovi Thbilisi linnasüdames, lopsakaid mooruspuid, mille küljes kohalikud poisikesed pidevalt tilbendasid ja tumelillasid marju noppisid; muusikakooli, kus ta õppis saksofoni mängima ja suudles esimest korda punajuukselist tüdrukut, kellele meeldis pikalt musitseerida vanal mustal tiibklaveril, mille keegi rikas kaupmees oli veel enne revolutsiooni muusikakoolile kinkinud. Naaber istus teleka ees ja pisarveeres üle tema kõhna halli habemetüükaga kaetud põse. Muidugi meenusid talle ema, isa – ta oli helistamiseks telefoni haaramas, aga otsustas kella vaadates, et on juba hilja. Sedasi lendasid märkamatult mööda kaks puhkusenädalat ja algas töö. Puhkus puhkuseks, aga korterilaenu polnud keegi tühistanud. Naaber vaevles katastroofilises rahapuuduses ja võttis tarvitusele hädaabinõu – üüris välja kahetoalise korteri tühja toa, mis oli ette nähtud tütre harvadeks külaskäikudeks. Nii saidki meist naabrid.

Kohe alguses teatas ta:

„Ma pole mingi peremees. Ma olen naaber. Hakkame headeks ja lahketeks naabriteks.”

Ja ta surus mul palavalt ja kõvasti kätt. Oleks äärepealt nutma puhkenud, sirutas ennast põsemusiks välja, aga ei musitanud.

Tänagi on tal külas järjekordne naeru lagistav külastajanna. Kuulen, kuidas nad kahekesi köögis askeldavad, õhtusööki valmistavad ja kui tore neil omavahel on. Vaterdavad, naeravad millegi üle, mängivad perekonda. Minuti jagu naeravad, siis on viis minutit vait. Mees suitsetab aknast välja, silmitseb mere kohal punast päikeseloojangut, naine imeb külma õlut piklikust hägusest klaasist, mille peenel jalal on sälk sees. Ja igaüks mõtleb omaenese asjust, ja keegi ei unista enam millestki.

Nad on kahasse keetnud seljanka, praadinud kartuleid ja asuvad lakka-matult häälitseva teleka saatel odavat viina jooma. Naaber esimese, teise ja kolmanda pitsi vahel pausi ei tee, samal ajal kui külastajanna jõuab kogu õhtu jooksul vast ühe pitsi ära juua. Viin on neil kohutav. Avad külmkapi, kus see seisab, ja kui ei ole ette valmistunud, suudab sealt tulvav lehk tühjadel külmadel riiulitel kulgeja jalust niita.

Kuid süüa teeb naaber hästi, ei saa kurta.

„Kas meeldib?” küsib ta külaliselt.

„Viimase peal,” vastab naine, hävitades ahnelt grusiini valmistatud roogi. Ja tolle silmis on nii palju uhkust, nii palju headust, et tundub – veel üks hetk ja naaber puhkeb nutma nagu laps. Ta on selleks võimeline küll.

Ükskord tuli naaber töölt ja lajatas ukسلävelt:

„Elu on kuidagi ära tüüdanud.”

Siis avas külmkapi, haaras purgiõlle ja läks oma tuppa, lüües ukse pauguga kinni. Noh, olgu peale, kõigiga juhtub. Ainult et järgmisel hommikul helises tema toas haledasti telefon, aga toa uks oli kinni pandud, mida naaber kunagi ei teinud, kui kodunt välja läks. Minu unisesse pähe tükkis igasuguseid mõtteid. Ometi ei hakanud ma ust avama: minus kõnelesid läbisegi egoism ja argus. Tammusin ärevuses ukse ees, mille tagant valgus polüfooniana laiali telefoni lihtsakoeline meloodia, ega julgenud seda avada. Milline oli minu üllatus, kui ma poole tunni pärast lõplikult närvi minnes trepikojast väljusin ja napsise naabriga ninapidi kokku pörkasin.

„No jumal tänatud,” mõtlesin endamisi. „Õnneks läks.”

Aga naabri punane nägu valgus joodikunaeratuses laiali.

Naaber meenutab tihti oma kallist saksofoni, aina kurdab, et pole raha pilli osta, olevat kallis. Noogutan talle tasapisi kaasa, ent ise kujutan ette, et saksofoni võiks kokku keevitada tühjadest õllepurkidest, mis köögis hiigelsuures surnud kuhjas kõrguvad ...

Naaber hingab ainult nina kaudu, väga kiiresti ja valjusti, eriti kui ennast täis joob. Ma tahaks talle ikka öelda, et võiks nina kaudu sisse ja suu kaudu välja hingata, nii oleks kõigile hõlpsam. Kuid söakust ei jätku, kardan teda pahandada.

Kui naaber täis jääb, pole kohe aru saada, et ta purjus on. Ainult nägu lööb punetama ja silmad lähevad punni. Naaber meenutab siis aru kaotanud ahvenat, kes on äsja veest püütud.

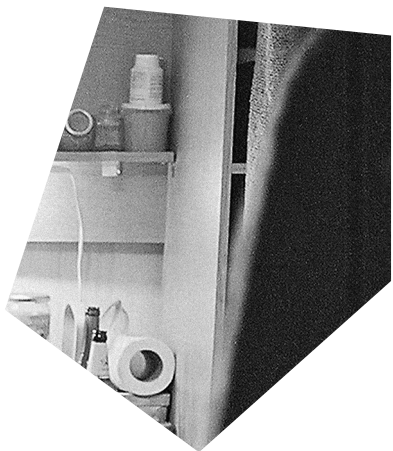
„Mul ei ole pohmelli,” kuulutab naaber uhkelt, „mul on vere asemel vein.”

„Oeh, kui sa vaid pooleks aastaks joomise maha jätaksid. Nii saaksid ehk saksofoni jaoks rahagi kokku,” mõtlen jälle endamisi.

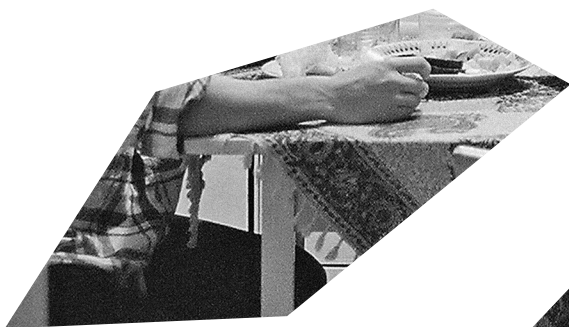
Me mõlemad vaikime. Naaber suitsetab aknast välja, mina kissitan köögis leviva tossu peale silmi.

Sedasi elavadki kaks naabrit: grusiin ja ilma rahvuseta mees. Üks on vanem, teine noorem. Pliidil podiseb kõiki äratüüdanud tatar, kraanikausis on pesemata nõud. Naabri nõud, üldiselt. Seisavad veel paar päeva, kuni toidujäägid nende küljes ära kivistuvad. Aga hiljem peseb naaber kõik kindlasti puhtaks, teeb korteri korda, tassib õllepurkide kuhjad taara-punkti ja alustab jälle uut elu, mis nii väga meenutab vana.

RAUNO

MÕTTED

ALLIKSAAR

*

Esimene samm paranemisteel ei ole mitte probleemi tunnistamine, vaid probleemile alistumine. Alles siis, kui kõik on kadunud ja viimsedki killud kokku pühitud, on tegelikult võimalik näha, millega silmitsi seistakse, ja see miski on koletislik ja tühi, *immanis et inanis*. Nii nagu maa oli loomise järel tühi ja paljas, on seda oma parematel päevadel ka inimene.

*

Kui varajane inimene sai teadlikuks sellest, et ta võib mängida ka lugusid, mis on *paremad kui päriselu*, ei hoidnud ta end selle tegemisel enam tagasi. Mineviku inimesest rääkides nimetame neid rituaalideks. Alles aastatuhandeid hiljem hakkasid inimesed agaralt dokumentaalseid vaatamänge looma. Nad on minetanud teadmise (või hoopis lootuse?), et miski võiks olla teisiti.

*

Tooma evangeeliumis ütleb Jeesus, et kõikuse üle hakkab valitsema see, kes hämmeldub, kui hätta satub. Kui vähe on vaja võimu, et valitseda kõikuse üle, ja kui palju on sel valitsejaid!

*

Philipp Mainländer poos end üles omaenda teoste virna otsast alla astudes. Tema oma raamat aitas teda päästa, teda *lunastada*.

*

12. sajandi Akvitaaniast pärit laul „Resonemus hoc natali” on üks mu lemmikuid, sest tekstis on Jumala lihakssaamise kohta öeldud, et ta tegi seda inimsoo abistamiseks ning taevased (*superi*) olid sellest hämmeldunud. Ja tõesti, miks nad ei olekski pidanud olema?

*

Žirondiinid olid esimesed, kelle revolutsioon alla neelas, ehkki nad olid olnud üks seda käimalükkavaid jõude. Tõelistest radikaalidest said mõne päevaga põlualused vanameelsed. Revolutsioonist ei saagi midagi uut oodata, sest *revolutio* = pöörlemine. Nõnda ka kõigi teiste revolutsioonidega – kes olid põlu all enne, on seda ka pärast. Mõnikord ei saa nad lihtsalt ise aru, et varem või hiljem litsutakse nad uuesti ratta alla. Revolutsioon ei söö mitte ainult oma lapsi, vaid ka oma vanemaid.

*

Tahe on see, mis jääb järele, kui ratsionaalsed põhjendused on ammendunud. Kui keegi ütleb „Ma tahan!”, juhtub harva, et sellele selgitus järgneb. Ometi üritavad inimesed oma tahtmisi tagantjärele põhjendada, üks jaburamalt kui teine.

*

Päästetagu iseend ja päästetagu kõik olendid, aga *seda maailma* päästa ei saa. Selle maailmata poleks omakorda aga olendeid, keda päästa. Bodhi-sattvate töö on sestap viljatu rabelemine lõppematus rattas.

*

Kui kõik mu vaevalised püüdlused olid liiva jooksnud, riputasin oma südame selle külge, mida kõige vähem arvasin tõeks minna võivat. Isegi siiras usk on sageli see, millest tegelikult kõige vähem peetakse.

*

Tugevaim argument maailmapuu olemasolu vastu on tõsiasi, et puud ei ela igavesti (ja kui ilus see seejuures on!). Meie maailm on paraku aga siiani alles, mistap peab – nii kurb kui see ka poleks! – selle olemasolule leiduma mõni vähem poeetiline ja palju labasem selgitus.

*

Kui peeglisse vaatan, siis näen sääl *pääaegu inimest* ja sellest enam hirmsamat vaatepilti ma ei tea. Igapäevane ja isiklik ebamugavus.

*

See, kes otsib kaasinimeste seltsi, peab alati olema valmis ähvardava üksijäämisega toime tulema. See, kes seltsi ei otsi, peab alati olema valmis hirmsa üksiolemisega toime tulema. Üksinduse mõök ripub lakkamatult mõlema pea kohal.

*

Tänapäeval süütavad Tiibeti mungad end põlema, et Hiina ülemvõimu vastu protestida. *Samana* Zarmanohegas põletas end ära aga juba muistses Ateenas. Öhtumaalased võiks aeg-ajalt sellegi pääle mõelda.

*

Tuhat igapäevast pisikest põgenemist on sageli ainus, mis võimaldab õnnetutel edasi tegutseda. Kujutelmi, kuitahes hullumeelseid, mis lubavad vähemalt hetkekski maise möllu paelust pääseda, ei tohiks pidada mitte eba-mõistlikeks eskapisminähtudeks, vaid elu säilitamise vahendiks. Maailm, mis muserdaval kombel nõuab iga elu tingimusteta säilitamist, võiks seda mõista.

*

Igaüks, kes on vaadanud masina (et mitte öelda Masina) hingetuisse metal-seisse silmisse, on sääl näinud oma väärtusetust. Aga mitte sugugi igaüks ei suuda masinale alistudes panna vastu kiusatusele seda jõuetust näiliselt parandada. Peale nõrkade on nõrgad needki, kes ei söanda nõrgad olla.

*

Sõna „edu” juured on tüves *esi*-. Aga kes on esimesed, need saavad viimas-teks, ja kes on viimased, need saavad esimesteks. Seega kui tahetakse kuhugi jõuda, oldagu ettevaatlikud, et sinna ei jõutaks! Kui aga etteotsa ei püüelda, ei ole sinna võimalik jääda. Kui aga viimastele kohtadele püüelda, ei ole samuti võimalik etteotsa jääda. Sestap – kes on esimesed, saavad viimasteks, ja kes on viimased, jäävadki viimasteks.

*

Rumeenlase Ciorani kohta ütleb nii mõndagi tõsiasi, et üks põhjus, miks Samuel Beckett temaga aktiivse suhtlemise lõpetas, oli C liialt sünge vaade elule. Beckett võis mõista elu absurdsust ning mõttetust, ent elu *traagikat* ta ei hoomanud.

*

Lisaks pärispetistele tunnevad end petistena sageli ka need, kes on tegelikult asjatundjad. Selle tagajärjel on nende nõuanded ja tegevus sageli samavõrd kaalutletud, hoolikalt läbi komponeeritud ning kahtlusi täis nagu tõelistel petistelgi, ehkki teistel põhjustel. Ainsad, kellelt võib loota tõeliselt siirast abi, on need, kes päriselt mitte midagi ei tea. Sellisest abist pole harilikult aga mitte midagi tolku. Seega jääbki vaid kolm võimalust: pettus, kõhklus või kasutus.

*

Kui Peetrus ülestõusnud Jeesuselt küsis, kuhu too läheb (*quo vadis?*), ja Jeesus vastas, et Rooma ning selleks, et ta uuesti risti löödaks, siis ütles Jeesus ka, *miks* ta sinna läheb. Poleks Jeesus vastanud küsimusele, mida temalt ei küsitud, ei pruukinuks Peetrusest kunagi saada kaljut, millel kirik seisis. Juhuslik, nii juhuslik võib olla mustmiljonite hingeõnnistus.

*

Leibnizi arusaam, et elame parimas võimalikus maailmas, on optimism *par excellence*. Tõik, et elame *ainsas* maailmas, mis *meie jaoks* võimalik on, näitab, kui õudne säärane hoiak aga on. Kui parimaks saab see, mis on möödapääsmatu, on maailm üksnes vangla ning optimistid lihtsalt oma aheldatuse üle õnnelikud. Sel juhul on optimism sama mis masohhism.

*

Nihilism on optimismi väikevend ning tegelikkusest irdunud mõttevool, sest õigupoolest pole miski *isegi mitte mõttetu*. Me ei ole tegelikult kunagi lohutust otsides surmavarju orus kõndinud, sest me pole isegi mitte varju väärt olnud.

*

Elu põhimõttelised tõsiasjad ei sõltu sellest, kas neid usutakse või mitte. Ainus aeg, mil olen end tõeliselt normaalsena tundnud, on siis, kui kõik mu ümber ütlevad, et olukord on täiesti ebanormaalne. Juhtumisi on see ainus aeg, mil kannatus on pääaegu talutav. Iseasi, kas sellega leppimine kõigile jõukohane on.

*

Vanad roomlased kummardasid Võitmatut Päikest. Ent õhtuti läheb päike ju ometigi looja. Kuigi ta hommikul taas tõuseb, ikka ja üha, ei saa isegi Võitmatule alati loota.

*

Äng ei ole võrreldav sügavikku vaatamisel tekkiva pööritustundega, nagu arvas Kierkegaard. Tõeline äng on hoopis see, mis tekib pimedusse vaadates, kui sääl midagi ei nähta, kuigi tahetakse.

*

Miks me kannatame? Sest meil on ihu, mis seda võimaldab. Aga miks me vaimus kannatame? Sest meil on ihu, mis võimaldab vaimul kusagil pesitseda. Mu ihu karjub, sest vaim valmistab talle kannatusi. Mu vaim karjub, sest ihu lubab tal kannatada.

*

Hirmul on muistse inimese arenguloos olnud päratult oluline osa. Kes tundsid hirmu ega riskinud, jäid ellu ning sigisid tõenäoliselt edukamalt kui hulljulged, kes hirmutunde maha surusid. Meie, tänapäevased inimesed, oleme just nende ellujääjate järeltulijad ega saagi sestap tunda muud kui alalist surmahirmu.

AUTORIST: RAUNO ALLIKSAAR (28)

Möttelaastud on väärika ajalooga žanr, nad on justkui ilukirjanduse ja filosoofia vahel kõikuvad vahevormid. Kas sulle on keegi ka eeskujuks olnud?

Mõne aasta eest sattusin lugema mulle tollal tundmatu Emil Ciorani raamatut „Sündimise ebaõnnest”. Avastas in tolle teose abil lõpuks mõtleja, kes veenvalt ja elegantselt väljendab seda, kui kohutav (just selle sõnaraamatutähenduses „hirmutav, kohkuma panev”) on *olla olemas*. Seejärel süvenes in ka aforistlikku laadi (oh, Joubert, La Rochefoucauld, Nietzsche, Šestov jt). Kui lühidalt võib väljendada õudseid asju ja kui tarbetu võib nende väljendamisel olla sõnaohtrus!

Sa oled ka kirjandusõpetaja. Kas koroona on kirjandusõppele mõjunud kuidagi teistmoodi kui teistele ainetele?

Usutavasti ei olnud koroonakriisil kirjandusõppele mitte mingit erilist mõju. Üleüldine häda, mida kõik õpetajad kogesid, oli hulga õpilaste kadumine teisele poole kontakti piiri. Olukorras, kus koolis kohal käia polnud vaja ning üleüldse olid kõik rihmad veidi lõdvemale lastud, kadus inii mõnelgi, kes varem oli tööd teinud, distsipliin ja kohusetunne. Kui üldse midagi, siis loeti isegi *vähem* ja seda osalt ka seetõttu, et raamatukogud olid kinni ja paljudes tänapäeva kodudes on hirmuäratavalt vähe raamatuid. Lugeda sai õpetajagi anda ainult seda, mida internetitsi kätte saada oli, sest eeldusega, et vanematel või vanavanematel või tuttavatel isegi kõige harjumuspärasemat koolikirjavara kodus on, ei jõua kuigi kaugele. Kirjasõna hinnatakse ajas järjest madalamalt ning kui ümberringi käib säärane möll, ei pööra inii mõnigi sellele enam üldse tähelepanu.

Kas kirjandusõpetajal endal jääb ka aega töö kõrvalt kirjandust nautida? Mida praegu loed?

Loomulikult! Teisiti võiks ju päris aru kaotada. Tavaliselt on mul korraga pooleli mitu raamatut, nõnda ka praegu. Hiljaaegu avastas in säärase väga sünge ja misantroopse mõtleja nagu Ulrich Horstmann ning loen tema raamatupikkust esseed „Elajas” („Das Untier”). Samuti on käsil Graham Robbi toekas Victor Hugo elulugu.

PAULA PALMISTE

*

Maa muliseb,
kui allmaailma Isa ise
paja kõrvale jutustaks.
Eelajaloolised tünnid
hapendavad vaimuvälkeid
ja tuleval teispäeval
selguvad tõed.

*

Jäljed läksid juba enne,
enne teid ja enne kive,
minejate igavlusi,
enne kella tulevaegu.

Läksid nagu ikka kombeks
teineteise järel reas,
koerliblikaid säält ajasid
kikerpuid, poolüleküpseid.

Nood jäljed, kullakollased,
nad läksid päris omapäi
ja nende järel pudenes
saialille kerget ilu.

Neil polnud kiire, polnud aega,
ühtmoodi kõik nad tipsisid,
eks leia, kuhu surud kannad,
kas lased end sest ära viia.
Ja kuhu kõrgustesse,
armas,
võivad sind nad tarida?

Ei nad hooli, kibe nali,
seisatavad äkitselt
ja sinna ongi maetud piir,
maagia ja margareeta.

*

Üks mees pandi riiulisse istuma,
talt vahel pühitakse tolmu.
Kössitab seal kui nipsasjake,
polegi sest suurt vahet,
kas on või pole.
Silmale kena vaadata
ja vahel ilus hoida.

*

Liiv libiseb lärmakaid teid,
aga mägede lumeni ei jõua,
ümiseb, plaksutab, irvitab valusalt,
kukutab saatust ja raputab päid.

Joondub seletud lainete taha,
märjaks ei saa ta eal,
märgib, suurutseb, tammub totakalt,
teha ei oska ta muud.

Hammustab aegade otstest siirupit,
janu on omaks saand,
täna ei näe, eile ei kuule,
homme ei räägigi veel.

Mis saab seal tunda, kes saab seal kaduda,
vastajat keegi ei tea,
ei liiv ju kõnelda oska,
eneseks saab ja jääb.

*

Istuda väljal,
keset põlde ja metsi,
hingata eilsete korstnate mõtteid,
kaotada end niitmata heina
ja olla kuis ikka, kuis alati.
Hiilida, naerda, omaette ja mitmekesi,
jätta suitsetamata tubakas.
Ronida redeleist alla
ja väänata vitsad teiste järgi.
Külmuda okste külge kui kinnised käbid,
ollagi toores ja jääda naaviisi.
Juttude vadinad püüavad kinni
ristiku sosina jalad
ja istutakse ikka edasi,
iga homse lõpuni.

CLAIRE-LOUISE BENNETT

KÕIGE SÜGAVAM MERI

inglise keelest Mirjam Parve

See tekst on rohelises tindikirjas – kuigi õigupoolest mitte, mitte veel. Sulepea on kaua kasutuseta seisnud – ja võrreldes teise sulepeaga, mida ma väga tihti kasutan, on see siin tõepoolest üpris allumatu – ning võib-olla ainult sellepärast tundubki nii raske lihtsalt asja juurde asuda.

Paistab et kui seda sulepead viimati kasutati jooksis ta sulest sinakas-musta tinti. Õigupoolest oli tal veel vana padrungi sees, enam-vähem tühi, ja ma tahaks teada – ma ei saa midagi parata – kuhu kogu see padrunitäis tinti kadus. Sest vaadake seda sulepead kasutati viimati üsna ammu ja mul on tegelikult üsna kindel aimdus, kuhu suurem osa sellest vana padrungi tindist kadus, sest too sulepea on mulle õigupoolest kingitud, ja kuna sellega käis kaasas ka märkmik, on üsna arukas oletada et need kaks omavahel kombineerusid, just nagu kinkija oligi kavatsenud.

Kas ma pole mitte tubli.

Isegi nüüd, juba nii kaugel, tulevad sõnad ikka veel sinakasmustad – ja pole märgata et midagi muutuma hakkaks. Pole aimatagi, ja see on minu meelest ebatavaline. Kuidas see võimalik on? Muide, minu arvates pole rohelise tindiga kirjutamises midagi veidrat ega naeruväärset, aga kahju küll, ega sellega väga hästi edasi kirjutada ei saa kui oled kord juba neid ebasõbralikke ja jämedaid repliike kohanud ning rohelise tindiga seotud stigma avastanud, ja siis hakkab muidugi hirmus piinlik, nagu teolt tabatud tunne, ja siis sa muidugi enam rohelisega ei kirjuta ja teed justkui näo et polegi kunagi kirjutanud. Põhjus, miks see jälle juhtus või vähemalt

Copyright © Claire-Louise Bennett 2015 Reproduced by permission of the author c/o Rogers, Coleridge & White Ltd., 20 Powis Mews, London W11 1JN, UK

peaks varsti juhtuma, ei ole mitte see et oleksin hiljuti rohelise tindi juurde tagasi pöördunud vaid et hiljuti ilmus üks rohelise tindi padrun päevalgele ühe poekoti põhjast, mida ma väga ammu kasutanud pole. Ma ei ole seda konkreetset poekotti ammu kasutanud sellepärast et sel on ratad, ja kui linnas elades oli ratastega poekott väga kasulik siis nüüd, kui ma enam linnas ei ela, on see täiesti ebapraktiliseks muutunud, ja viimati kasutasin ma seda kui linnast ära kolisin ja täitsin selle igasugu kraamiga mis mul köögikapis oli seal majas seal linnas kust ma ära kolisin, ja isegi siis ei kasutanud ma seda otstarbekohaselt ega tõmmanud seda ratastel majast välja, üks mees hiivas selle õlale ja kandis selle kaubikusse mis täitus kiiresti kraamiga sellest majast seal linnas kust ma ära kolisin. Õige küll, ratastega poekott oli topitud täis mullikilet, mida mul kindlasti ühel päeval jälle vaja läheb aga kindlasti ei pea ma just seda konkreetset nutsakat alles hoidma, nii et ma viskasin tegelikult mullikile minema, ja siis, koti põhjas, noh, ega seal eriti midagi polnudki.

Üks patarei, muidugi alati üks patarei, väga pisike vispel, ja Sheafferi roheline tindipadrun. Eeldasin alati et Sheaffer on Hollandi või Taani või ehk Rootsi firma – kes ei eeldaks? Aga tuleb välja et Walter A. Sheaffer sündis Iowas ja asutas täitesulepeade ettevõtte 1913. aastal, mis tähendab et sel aastal tähistatakse Sheafferi täitesulepeade 100 aasta juubelit ja kindlasti tuuakse selleks puhuks turule mingid eriti peened eriväljaanded. Parker Pensi, jällegi minu üllatuseks, asutas samuti ameeriklane – hr George Safford Parker 1888. aastal, mis tähendab et Parker tähistab praegu 125. aastapäeva, mõnevõrra tagasihoidlikumal viisil küll, ma kahtlustan, kui Sheaffer, kelle praegune toodang on minu hinnangul pisut pretensioonikas. Paper Mate toodab, kui ma õigesti mäletan, pastapliiatseid – aga see pole peamine põhjus miks nad mulle huvi ei paku ja ma nende kohta rohkem midagi ei ütle.

Oli aeg kui pidasin käigus ei-tea-mitut täitesulepead aga ometi polnud ükskõik, millist kasutada, sest igaühel oli eri värvi tindipadrun sees ja seega oma konkreetne ja eriline otstarve. Üllaid teemasid aga ka bürokraatlikke tujurikkujaid käsitlesin metalse sinakasmustaga, kullaga uhkel-dasin märkimisväärsete pöördpunktide ja teetähiste puhul ning rohelise võtsin ehk kasutusele salajasemate asjaajamiste tarvis.

Jah, salamahti kirjutasin aeg-ajalt rohelisega kuni üsna hiljutiseni – isegi pärast sellega seotud stigmast kuulmist – võib-olla meeldis mulle mõte sellest stigmast ja ma tundsin kohustust seda veel edasigi arendada. Pealekauba olid kõik sulepead pihta pandud, pean silmas et mina panin

nad pihta – lapsemäng – nii et iga kell oli mul vähemalt kolm sulepead Crombie kuue ülemises välistaskus. Ma ei kinnitanud muide mitte kunagi sulepea korgiklambreid taskuserva külge. Sulepeade otsad paistsid kindlasti õige pisut taskust välja, aga kuna nii see lihtsalt käis, ei tekkinud mul kunagi pisimatki kahtlust kas see on vastuvõetav või mitte. Igal juhul oli tegu ühe erakordselt rääbaka kuuega, ülemise nõõbi asemel jonkslev niidijupp, taskutes augud kust kõik voodri vahele pudeneb, alaserv pisut kõvaks tõmbunud ja vormist välja väändunud, nii et selles olnuks üpriski võimatu keigarlik välja näha, millest polnud just suuremat häda sest mul pole vähimatki soovi keigarlik välja näha. Mul on see kuub õigupoolest ikka veel alles, aga näib et viimastel aastatel tuleb mul pähe seda kanda ainult siis kui keegi on mulle keerulisel moel ja suuresti ettearvamatult kurja teinud, sest vaadake, seda mantlit kandes saan kõrges rohus lebada, käed rinnal risti, isegi kui too kõrge rohi on läbimärg.

Tunnistan et mul on alati olnud sünnipärane nõrkus rääbakate rõiva-tükkide vastu ning augud ja nii edasi on mulle juba saanud sedavõrd harjumuspäraseks et mul on tekkinud immuunsus ärrituse või mure või ebamugavustunde või haletsuse suhtes mida säärane viledaks kulunud riietus teistes aeg-ajalt põhjustab. Mäletan et ükskord aastaid tagasi nägin Dublinis üht prantsuse tüdrukut heledas velvetjakis millel olid rinna ees suured plekid, mõlemal pool lukku, ja need plekid olid hästi tumedad nagu tuleksid mingi tumeda vilja lihast, kreegist või vahest leedrimarjast, ja kui mind sellele rokase velvetjakiga prantsuse tüdrukule tutvustati ei suutnud ma noilt mõlemal pool lukku lokkavatelt tohutu sügavast purpurist dekadentlikelt õitelt pilku pöörata ja millal iganes ma teda hiljem kohtasin, tundsin alati kerget pettumust ja igavust kui tal seda jakki seljas polnud. Minu meelest olid need plekid üpriski oivalised ja kuidagi erutavad – nagu ta kannaks rinnas salapilti iseenda muutumistest, need olid nii eredad ja häbitud. Tint pole nüüdki veel värvi vahetanud, muudkui tuleb ja tuleb sinakasmusta – mõtlesin et võib-olla ma lihtsalt näen valesti nii et läksin kõige eredama lambi juurde seal vasakul aknaorvas ja isegi seal, eriti seal on sõnad ühtlaselt sinakasmustad, mitte rohelise aimdustki – mitte iitsatustki.

No ma ei usu oma silmi! Keerasin sulepea lahti et kontrollida, kas ma panin sinna sisse ikka selle mis ma arvasin et panin, ning jah, ei mingit kahtlust, seal see oli, päris-päris roheline – ja jõudsalt tühjenenud! Oma viiendik juba ära kulunud ja ikka veel mitte märkigi. Põhjus miks ma üldse selle tõrkuva rohelise tindi padruni otsa sattusin oli et too poekott, mille põhjas see vedeles, seisis ise üsna äkitselt keset sissesõiduteed, ja ilma minu

heakskiiduta, koos veel mõningase mulle kuuluva pudi-padiga, mis mul parajasti kasutuses pole. Kummalisel kombel ei meenu mulle, kas märkasin oma teisaldatud kraami õues olles või köögi kraanikausi juures seistes oma tavaliste tegemiste käigus – veel enam, ma ei tundnud mingisugust ärevust ega solvumist, kui seal kus-iganes seistes märkasin et osa mu kraamist on ilma minu heakskiiduta liigutatud kuurist sissesõiduteele.

Selle hetkeni olin enam-vähem omaks võtnud et olen sedasorti inimene kelles tekitab ebamugavust kui tema asjades surgitakse – ja surkimise all mõtlen niipaljudest kui vaatamistki. Vaadake ma olen nimelt väga salalik, nii et säherdune tähelepanu lihtsalt ei istu mulle. Ometi, seal otse minu nina all seisis hulk minu isiklikke esemeid, üks või teine isik oli neid ümber tõstnud, üpris ootamatult, ning ilma minu heakskiiduta, ja siiski oli mul tahtmine teeselda et ma pole vähimatki märganud. Niisiis, mida ma endast ka ei mõelnud, tuli välja et minu mure seesuguse teisejärgulise varanatu-kese pärast polegi teab mis suur ning ma kahtlustan et kui päris aus olla läksin ma õue üldse peamiselt sellepärast et mul oli uus sviiter seljas.

Õigupoolest polnud selles üldse midagi kohatut et osa mu kolist niimoodi sissesõiduteele tõsteti – maaomanik oli oma õega viimasel ajal sagedasti siin käinud ja selle põhjal, mida köögiaknast täheldanud olen, paistab neil olevat selge siht siin kord majja lüüa. Kolm päeva tagasi tulid nad näiteks mulle ukse taha ja esitasid küsimusi kahe suure tühje pudeleid täis koti kohta millel pole minuga midagi pistmist, aga muidugi tuleb seda et millelgi pole sinuga midagi pistmist väga ettevaatlikult mõista anda et mitte neid inimesi, kel on sellega paljugi pistmist, plindrisse jätta. Ja nüüd on nad siis kuuriga pihta hakanud, ja miks ka mitte. Lõpuks oligi sellest saanud kõikvõimalike pleekinud kiltsude-kaltsude, hukka läinud pudi-padi ja äraviskamiseks lihtsalt liiga piinlike asjade ladestumispaik, tundub täiesti mõistuspärane et nad tahavad sellest taas teha hoiuruumi asjadele mida iga päev tarvis ei lähe aga millest ei saa ka loobuda.

Tõepoolest, kui ma alles siia kolisin, toimis kuur teatava panipaigana, ja mõnikord, kui olin nõutu, läksin üle õue ja seisin pisut kuuri õrnas hämaras ja ootasin, mis mulle silma jääb. Ja hiljem, kui olin siin juba mõnda aega elanud, võisin mõne asja kättegi võtta ja niimoodi vaadata, ja siis, kui olin end juba päris koduselt tundma hakanud, takseerisin üht või teist eset mõnikord üpris armuliku pilguga ja võtsin ta, mis ta ka polnud, seejärel majja kaasa. Ma ei hakkaks väitma et kuuris olid varjul kujuteldamatud aarded, esmapilgul nägi see kõik tõepoolest üsnagi üksluine välja, ent ometi juhtus vahepeal nii et ükski kord kui kuuri läksin ei lahkunud

ma sealt midagi kaasa toomata, ja mäletan et mõtlesin missugune pehme süda mul küll peab olema et isegi vana kolu riiulil mind kuidagi nõusse saab ja sunnib end tagasi viima sinna kus ta vanasti oli. Sest sain üpris hästi aru et just sellega ma tegelengi: küüdin heidikuid otse tagasi nende endisele kohale.

Oleme prügimäele juba neli sõitu teinud, ütles ta mulle otse, pärast mingit viisakat kuigi kergelt ekslikku märkust mu uue kampsuni kohta. Seisime sissesõiduteel ja rääkisime kolast ja selle kuhjumisest, ja pisut rääkisime Prantsusmaast ja Itaaliast – peab ütleva et ta nägi väga hea välja. Siis läksime koos kuuri juurde, kuhu oli tööpoolest üha rohkem ja rohkem asju kuhjunud, lausa nii et üpriski keeruline oli olnud ust lahti pressida, ja ma nägin et õigupoolest oli juba märkimisväärne hulk kola minema viidud, osa seisis veel keset sissesõiduteed kohmetult lõpliku otsuse ootel ning kõik allesjäänu oli väga korralikult ühte virna laotud, kompositsiooni üsnagi muljetavaldavaks keskpunktiks minu stereomakk. See ei tööta, ütlesin, selle võib minema viia. Märkasin et seal oli ka minu telk – korralikult kokku rullitud ja kotti pistetud – justkui mingi simss või õieti sillus ja oma telgi silmamine mõjub mulle alati virgutavalt, nii et polnud kahtlustki, kas see jääb või läheb. Väljas seevastu olid asjad, mille üle polnud sugugi nii kerge otsustada, mida nendega peale hakata – muu hulgas näiteks tuhanded sõnad mis ma produtseerisin nende kolme aasta jooksul kui doktoritööd kirjutasin. Paljud lehed olid lahtised ja ma teadsin väga hästi et nad pole mingis kindlas järjestuses. Seal oli päris mitu sellist maitsetut rõngaskausta mida ma ei suutnud end kordagi kasutama sundida sest nad on lihtsalt nii südantrusuvad ja ranged, ja ma mäletan et pidin otsima maa alt ja maa pealt, mida pole muuseas kuigi lihtne teostada kui otsida on ainult kahest kirjatavete poest, et leida kaustu mis poleks mustad või punased või sinised. See kõik on tegelikult ainult sissejuhatus, muidugi on, aina kestab ja kestab, nii kaua kui võimalik et mitte kunagi jõuda selleni mis mulle seal tegelikult ette sattus. Seal oli üks ümbrik, valge ümbrik – selline kuhu mahub lahedalt üks või kaks A4 paberilehte kui nad korralikult kaks korda ristipidi kokku voltida. Ja sel valgel ümbrikul oli kellegi nimi maha kriipsutatud ja selle kohal minu nimi ja tagaküljel oli väike riba kleplinti mis õigupoolest kleepis endiselt päris hästi nii et ma pidin seda pisut tirima et ümbrik lahti teha. Ja seal see oli, tema kiri, jälle minu käes.

Minu arusaamise järgi oli kiri kogu aja toas ühe ammu kasutuseta seisva ridiküli sisetaskus istunud, sest seal ma teda õigupoolest pikka aega hoidsingi, ja ma ei kujuta ette mis põhjusel ta üldse mujale panin. Ma ei osanud

ette näha et sellega täna keset sissesõiduteed seisan, muidugi ei osanud, ja nii ma siis seisin keset sissesõiduteed ja lihtsalt hoidsin sellest natuke aega kahe käega kinni, nautisin millegi sellise toimumist mida ma oodata ei osanud ja olin selle käigus iseendast hirmus teadlik. Liikusin õigupoolest endast päris välja: nägin oma uut sviitrit ja selle korrapäratu mustri kirjaid värve ja nägin isegi ringiga oma kuklasse kus ripnes hobusesabast lahti pääsenud kihar. Siis taipasin et ootan tunnete kohalejõudmist, sedasama tunde kombinatsiooni mis alati minust üle käib kui ma selle ümbriku kätte võtan. Aga neid tundeid ei tulnud, ja igal juhul polnudki need tunded kunagi päris loomulikud olnud – vaadake, selle kirja olemasolu ise oli paras ime, tema teele oli hulganisti takistusi tehtud, ta tundus mu peos alati nii palav ja pööritlev – mitte miski temasse puutuv ei saa iialgi olla värske ega vabatahtlik. Ometi oli see kõik nüüd nii kaugel ja täna, sel pärastlõunal, seisis kiri eraldi, kammitsemata, vaba paanikast ja vastastikustest süüdistustest mis järgnesid ja ta ähmastasid. Võtsin ta ümbrikust välja ja mind valdas tunne et hakkan lugema midagi mida ma veel lugenud pole.

Kiri oli pisike ja kirjatüüp tundmatu – õieti oli kogu formaat kuidagi kummaline – aga teadsin et need olid puhtalt tema sõnad, tulid temalt. Ja erinevalt varemast, esimestest kordadest, ei sööstnud ma sellest pea ees läbi vaid võtsin sõnahaaval, liikusin tasakaalukalt ühest sõnast teiseni kordagi libastumata. Seetõttu paistis iga loetud rida mu silme ees teistmoodi – lähemal, palju lähemal. Lähemal, kui nad olid paistnud neil esimestel lugemiskordadel aastaid tagasi. Mäletan et toona, kui neid näljase ruttava pilguga vaatasin, löid ühed ja samad seosetud sõnad takka üles, sundides teisi vahepealseid sõnu taanduma, ja alati oli nagu seisaksin väikesel papagoiõrrel laetud ja kobrutava maastiku kohal. Toona nägin alati tihedat tumedat tormi ja tohutuid fosforseid laineid, ja kogu selle tohuvabohu ja elektriliste toonide keskelt hõikas mind miski tungiv ja ometi tagasi kohkuv, aga muidugi ei kuulnud ma mis see oli. Ja nii ma lihtsalt seisin seal oma väikesel õrrel, tahes-tahtmata värisedes, tundes end abitult ja süüdlasikult ja tighedana mingil põhjusel mida ma ei suutnud päriselt läbi uurida ega täielikult omaks võtta. Täna sissesõiduteel oma uljas uues sviitris läksin temaga täiesti kaasa.

Sõna-sõnalt.

Samm-sammult.

Ja saingi kohe ligi tema mõtete liikumisele, sellele kuidas need mäslesid, kuulutasid, meenutasid, pihtisid, kujutlesid ja lõpuks end tühjaks pigistasid. Temaga toimus midagi ja see mida ma käte vahel hoidsin oli valimatu

läbitöötamine, märkmed mis püüdsid heitlusele kuju anda: armastuskiri millel oli kindel kavatsus tungida omaenda võimatuse igasse roosteprakku ja krobelisse piirjoonde. Nii palju tegutsemist, nii palju energiat – nii palju kõike; peatusin ja vaatasin ringi, pöörates pead et ka väravad vaatevälja haarata – ta pidi ju kuskil siinsamas olema. Toona olin sellelt kirjalt vajanud ainult kauneid ja viimistletud sentimente, mitte tema igatsuse ja argpüksluse raevukal rabinal läbisorimist. Ja ometi elab just see – iha nurjumine, laiali pillutud, räbaldunud lootused – kauem mis tahes igavikku ihkavatest eksalteeritud deklaratsioonidest; see mida ma käte vahel hoidsin tundus nii elus, näis mõeldamatu et see öide ei puhke. Miks ta otsemaid puude vahelt välja ei astu?

Võtsin kirja tuppä kaasa aga ei pannud seda tagasi ridiküli sest mulle paistis et ta on seal piisavalt aega veetnud ja kuulub nüüd kuhugi mujale – kuigi ma pole kindel kas uus kohtki on päris rahuldav. Võib-olla polegi, aga kindlasti on see parem kui ridikül – tõtt-öelda oli mul kõrini kirja ridikülis hoidmisest. See on selline vanamoodne kott. Issand ise teab kust ma selle sain, küllap mõnest teise ringi poest kunagi ammu, see on just sedasorti kott kus naine kes on elus ainult ühe kirja saanud seda kirja hoiaks, ja mina olen õigupoolest hulganisti kirju saanud, enam-vähem järjepidevalt juba küllaltki ammusest ajast peale. Kirju, luuletusi, laule, kassette, isegi väikseid portreesid – mul on isegi üks üsna harilik kivike mille ümber on mässitud nauditavalt riivatu sõnum, see meeldib mulle õigupoolest vägagi, see hämmastab mind iga kord. Ja kõik need märkmed ja kivid ja nii edasi on väärtuslikud jäänukid millestki mis toimus ja sai teoks, kuitahes põgusalt, kuitahes äpardunult, ja nii on nad kõik ühte suurde karpi pistetud, külg külje kõrval nagu kenad mahedates toonides glasuurmandlid, hõbepaelaga kokku seotud. Selles vahe ongi. Kui aga kiri annab tunnistust millestki mis ei juhtunud, mida ei võinud juhtuda, ei saa ta rahu. Ta painab sind üha ja üha ja mingit lõplikku kohta talle pole. Kõik teavad sügaval sisimas et asjad, mida ei juhtu, on elus sama olulised kui asjad, mis juhtuvad, ja see pole midagi millest üle libiseda või mida maha salata sest ilma luhtaminekuteta vaat et polekski põhjust uneleda. Ja unelused toovad mu tagasi mu algse arusaama juurde asjadest ja ma mõnulen neis palavikulistes ürgnägemustes kuni saan jälle üleni puhtalt iseendaks. Nii et kuigi mõnikord tundub, nagu pettumusse võiks suisa surra, pean nentima et just need asjad, mida ma *ei* saanud, hoiavad mind õigupoolest mingil vastuokslikul kombel elus.

Mõnikord kujutlesin et oleme mere ääres abajas kuhu tõusuvesi liiga kiiresti sisse tulvab. Teinekord istusime järve kohale küünitavatel tohutu suurtel kaljudel ja hoidsime kumbki lõdvalt käes õllepudelit, osutades asjadele järve pinnal või vastaskaldal nende õllepudelikaeltega mida kumbki lõdvalt käes hoidsime. Ja siis, aina enam ja enam, sattusime sõitma autos mööda pikka sirget teed, rand kohe meist paremat kätt. Rannal oli palju inimesi ja nad olid kõik uskumatult vormis ning õitsval ja pronksikarva kombel nägusad – mõtlen kas me ei võinud mitte Los Angeleses olla. Ehk suundusime Los Angelesest välja – see tundub sobivam. Metalne päike kiiskas nii et autokapottigi oli vaevalt näha. See oli kaunis. Aeg-ajalt vaatasin alla, ta kätt ja süle. Siis ta jalgu, õieti paelu ta kingadel – ja see’p see oli, ainus idee, ainus asi millest ma mõelda suutsin: kiirus. Pedaal põhja, aknad alla; päike otse silma kogu tee.

Kes teab, millest me siis rääkinuks – ma ei mäleta et oleksin temaga üldse kunagi õieti rääkinud. Välja arvatud üks kord. Ükskord me rääkisime, ta kirjeldas mulle midagi ja üks esimestest sõnadest mida ta selles kirjelduses kasutas oli mingi termin mille tähendust ma tegelikult ei teadnud, ja kuigi ma kõiki järgnevaid eksplikatsioone mõistsin, ei suutnud ma peas pilti kokku panna sest see üks fundamentaalne detail oli mulle suuresti ebaselge. See tegi mind kohmetuks ja ärevaks sest midagi mu peas siiski moodustus ja ma teadsin et see on täitsa vale ja ma ei tahtnud et miski temaga seotu oleks vigane, sest aimasin et mulle jääb ainult paar asja mida tema kohta mäletada, nii et loomulikult tahtsin et need paar asja oleksid klaarid ja täpsed. Mida see tähendab, küsisin ma. Mida mis tähendab, päris tema. Konsoolselt, vastasin mina. Konsoolselt, ütles tema. Jah, ütlesin mina, ma ei tea õieti mida see tähendab. Ja ta seletas mulle, mida tähendab konsoolselt, ja küllap näis mu nägu ikka veel murelik sest ta tõstis käelaba meie ees rõhtselt üles ja võttis minu kae ja sättis selle vertikaalselt enda oma alla nii et minu sõrmeotsad ühendusid nende väikeste muhkudega, kust algasid tema sõrmed, ja niisama lihtsalt langeski kõik omale kohale. Niimoodi, ütles ta, nii ongi konsoolselt. Ja pilt mis oma kohale langes muidugi üksnes rõhutas elu mida ta elas ja kui lootusetu oli kujutleda et minule võiks selles iial kohta olla. Ometi meeldis mulle väga, kuidas ta seda ütles. Konsoolselt. Konsoolselt. Mulle meeldib väga, kuidas ta seda sõna ütles. Konsoolselt. Ma ei kuule seda enam kunagi ja ma kuulen seda igavesti.

TUULI GEETSIA TŠAŠKIN

*

Läägeid pirne kukub
kui tähti öötaevast,
nõgesed kõrvetavad
kui armuvalu.

Metsviinapuud väänduvad
ümbär aia
nagu su käed
ümbär minu
ja mu mahavaikitud armastuse.

Läägeid pirne kukub
kui tähti öötaevast,
nõgesed kõrvetavad
kui armuvalu.

Puud magavad
kauguse sinas,
kirsid peidavad valgust.
Me tunded on
otsa saanud
enne algust.

Lõige

Õõ lasknud lahti
oma haarde,
vaarikroosa õhetus
maalitud idakaarde.

Teede ääres
valmib mõrkjaid pihlamarju,
koidupuna tantsib
mööda katuseharju.

Purunemas pika
pimeduse barjäärid,
su sõnad on
vaikust läbi
lõikavad käärid.

*

Lume karget lõhna
kannab torm,
härmatanud vahtralehed
sätendamas päevavalgel.

Korraks peatub tuul
(sekundite vool),
katkeb sõnade ahel.
Sügise hingus on
igal pool
me vaibunud
juttude vahel.

*

Õunad ligunevad
halli taeva all.
Õöd on tumedad
kui süü,
lumi on puhas kui lunastus.

Leek

Mineviku katkendlikud varjud
joonistavad su näojooni,
nüüd pika pimedusega harjun,
taevas on musta kohvi tooni.

Sa tuled läbi vihma
nagu eile,
muretu ükskõiksus palgel.
Mu tunded on liblikad,
kes hukkunud küünlavalgel.

Vihmas

Unelm ja reaalsus
on hägustumas taas,
sõnad on
kõrvale lükatud,
laiali maas.

Kaob tuleviku
rõhuv puude,
leebub mineviku ulm.
Juuli me ümber on
kuratlikult külm.

Lõhe

Sind vaadanud olin kaua,
kuid miski me vahele trügis.
Oli ehk see raagunud sügis
või hallide päevade meri?

Vihmaveed katsid teed,
tuultehood tunnete vood,
jäätusid sood
lörtsiga segunesid
lehtede väljad.

Lõpuks, kui maad
kattis valge
lumelina,
sain aru, et
see, keda unedes nägin,
polnudki sina.

SILMAPILK POEEDIARMASTUST

Saara Liis Jõerand

Andrus Kasemaa
„Silmapilk tagasi”
EKSA, 2020

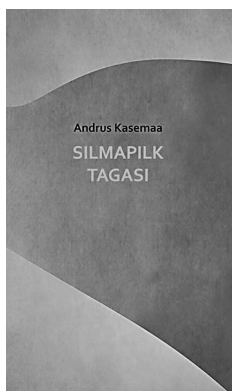
Andrus Kasemaa luulekogu „Silmapilk tagasi” on puhas armastusluule. Ja armastusluulet me oleme näinud, armastusluule on ohtlik. Armastusest puhtalt, lihtsalt, julgelt ja otsekoheselt kirjutamisest võib veidi klišeelikum olla vaid armastusest kirjutamisest kirjutamine, või armastusest kirjutamise klišeelikkusest kirjutamine ja nii edasi. Aga Kasemaa ei karda: „ma ei tea kuidas kirjutada hea armastusluuletus // lihtsalt paned kirja mis mulle meeldib tema juures / kaua juba armastad ja miks” (lk 18).

See julgus intrigeerib. Luuletus „kõige raskem on armastada / aga kõige kergem on ka armastada” (lk 6) võiks olla pärit pigem Genialistide Klubi tualeti seinalt või leheküljelt tsitaadid.ee (kusjuures mõlema meediumi kaudu jõuaks ta kindlasti tänapäevase publikuni), aga luulekogu see ehmatab. Kus on teine plaan, luuleteksti mitmekordne kodeeritus?¹ Värsiridadel „armastus ei väsi / pole iialgi väsinud / ta jalad on nagu noorel poisil” (lk 36) ja „ma pole armastusele / sellele salapärasele tegelasele kes täidab seda maailma / olnud kunagi lähemal // kui koos sinuga” (lk 61) on nii keelelist kui ka sisulist originaalväärtust üsna vähe.

Samas on luuletus „sookurgede keeles oleks sinu nimi / see keda piilun enda tiibade varjust” (lk 30) haikulikult täpne, read „mõned tahavad abielluda boeinguga hobusega autoga / mina tahaksin abielluda sillaga // kui sa oleksid sild” (lk 47) aga nii enesekindlalt tottrad. Vahel mängib Kasemaa rütmi, sõnajärje või sõna endaga ja tulemus on nauditav – ka siis, kui seda on tehtud õige vähe: „kõik on tähtsusetu armastuse sinu kõrval // see ongi imelik et seda mõistad alles siis / kui hoolid kellestki väga väga päriselt” (lk 51).

Nii et luulekogu ajab lugeja parajalt segadusse, sest see ei püüa armastusluulekaanonisse midagi uut lisada, samas pole see puhas klassikalise armastusluule paroodia. Kõige rohkem on teos lihtsalt häbematu. Ta olekski nagu lihtsalt kimbuke armastusluulet, suurtest tunnetest kasvanud vili, mis ei peagi kõiki kõnetama, sest igaüks leidku oma – aga kas siis nii saab, küsib kirjandusanalüüsile meelestatud lugeja.

Esiteks võib rääkida armastusest ja lähtuda adressaadist. Mingis mõttes on ju

1 Vt ka Juri Lotman. „Kunstilise teksti struktuur” – Tallinn: Tänapäev, 2006 [1970].

klišeelik armastusluule just see kõige õigem, see ei vigurda. Puhta armastuse kohta võikski puhtalt kirjutada. Tahan öelda, et „elu on / ilusam / sinuga” (lk 34), ja ütlengi, sest nii on. Armunud lugeja jaoks toimib tekst kui meditatsioon, sest õhulisse aforismilaadsesse vormi mahub enda mõtteid päris palju. Näiteks read „kui ma lähen sinust kaugele siis

**„Silmapilk tagasi” ajab lugeja
parajalt segadusse, sest ei püüa
armastusluulekaanonisse midagi
uut lisada, samas pole see puhas
klassikalise armastusluule paroodia.**

ma justkui armastaksin / sind rohkem //
kui ma koju tagasi tulen siis saan aru / et
ma armastangi sind päriselt” (lk 27) jäta-
vad mulle mõistmisruumi – tekstis tekki-
v sisemine vastandus „rohkem armastamise”
ja „päriselt armastamise” vahel on piisa-
valt uus ning samas tähenduslikult laetud,
et see endasse lugeda.

Teiseks võib seda küsimust vaadelda
autori kaudu ja sellel ma nüüd veidi pike-
malt peatungi. Kasemaa debüütluulekogu „Poeedirahu”
ilmus üle kümne aasta tagasi ning kehtestas jõuliselt kir-
janiku omanäolise maailma. Peipsiäärne küla, suvi, rebased,
pilved. Ja vastus küsimusele „Kumb on parem: armastus või
surm?” kaldus tugevasti surma poole, sest „Armastus, see
on / valu ja piin”². Armastus oli küll olemas, aga ta oli selle
maailma sees, ta oli osa Poeedirahus leiduvast. Luuletaja
tõeline armastus oli loodus ja Sina oli sellega võrdsel posit-
sioonil, vahel läksid need segigi: „Vahtides selili taevast /
kustuva õhtu kuma / [---] O taevast kui ilus Sa olid // *Sa
olid nii ilus mu süles Sa olid nii ilus / ma tahan et Sa teaksid
seda*”³. Ka värsiridades „Magada ma tahaksin / Sinu silmade
mererahus / laintealuse tummas vaikuses”⁴ tunduvad Sinast
olulisemad olevat nii magamine kui ka meri, silmad on kõi-
gest vahend nendeni jõudmisel.

2009. aastal Vikerkaares ilmunud arvustuses pealkirjaga
„Poeedi rahu ja armastus” küsib Tõnu Õnnepalu, kas poeedi
rahu ja poeedi armastus pole ehk omavahel vastuolus.
„Poeedirahu on pigem ajatu. Armastuses on poeet aga oma
rahust juba välja heidetud, aega.”⁵

Mõte on tabav. Kuigi võrsunud üksnes „Poeedirahust”,
kehtib see ka Kasemaa järgmiste teoste puhul, kus armas-
tust võib olla rohkem või vähem, aga ta ei
seisa peaaegu kunagi ajalikust maailmast
eraldi. Ja selles maailmas on teised inimesed,
linnad, sõjad, sotsiaalmeedia ja pori, mille
vastu armastus kaitset ei paku. „USA tarnib
Ukrainale tankitõrjerelvi / ma tarnin maail-
male luuletusi sinust // kas maailm näeb kord
sind nende ridade vahelt / kas koristajamutt
kes pühib ära mu porijälgi / kaubanduskesku-
ses / kas ta loeb kord mu luulet”⁶.

2 Andrus Kasemaa. „Poeedirahu” –
Tartu: Ilmamaa, 2008, lk 57.

3 Samas, lk 60.

4 Samas, lk 27.

5 Tõnu Õnnepalu. „Poeedi rahu ja poe-
di armastus” – Vikerkaar, nr 3, 2009,
lk 98–101.

6 Andrus Kasemaa. „Kui ma kord
suren” – Tallinn: EKSA, 2018, lk 20.

Rahu jääb aga iga teosega aina vähemaks, ajalikkus neelab ka selle alla. Luuletusi nagu „nii vaikne ja hea / istuda oma aias / ilus on see õhtu / ja see rahu”⁷ on viimastes kogudes üsna vähe, minahääl on maalt ära kolinud ja kaotanud oma sisemise ühtsuse. Aga igatsus rahu järele jääb, hakates käima ühte sammu armastuseotsingutega. „Täna ma nägin rahu / [---] mees istus kõõgiakna all / kuulas raadiot / ma vaatasin teda / see oli rahu”⁸. Rahu on olemas, aga ta tuleb selle kirju maailma seest taas üles leida ja see pole lihtne ülesanne.

Neid lakkamatuid otsinguid kujutades muutub Kasemaa kirjanduslik maailm järjest eneseküllasemaks. Tema teostes hargnevad laiali korduvad teemad, sõnad ja kujundid – ikka jälle on kuskil Kodavere lesed ja rebased, kuskil on õhtu, ikka ta vaatab pilvi, mõtiskleb, kas inimene peaks sõtta minema, kas oleks ehk parem olnud sündimata olla või mis saab siis, kui ta kord sureb. 2019. aastal ilmunud luulekogus „Muusa” on see aastate jooksul täiustunud maailm hästi

Armastust võib olla rohkem või vähem, aga ta ei seisa peaaegu kunagi ajalikust maailmast eraldi.

nähtav ja armastus on selle sees: „kord arheoloogid leiavad ühe maasurnuaia // puhastavad harjakesega su luud // nad ei aimagi et mina suudlesin kord neid jalgu // et üks teine luukere armastas kord seda luukeret”⁹.

Aga kõige selle keskel, otsekui muuseas, pillatakse järsku: „kuidas olen suutnud nii kaua elada ilma sinuta / ma ei tea // sinu lähedal on suur rahu.”¹⁰ Tundub, et luuletaja otsingud võivad hakata lõpule jõudma ja – mis veelgi tähtsam – esimest korda pärast Önnepalu kümme aastat varem esitatud küsimust hakkab paistma, et poeedi rahu ja poeedi armastust võib olla võimalik ühendada.

Ja siis tuleb „Silmapilk tagasi”. Puhas ja maiseist küteist vaba armastusluule, kust ei leia midagi ajalikku, ei midagi päevakajalist, valusat, konkreetset: „armastus kutsub esile rahu / avab lootuse väravad” (lk 28). See on armastus- ja rahuluule *par excellence*, see on nagu pärast pikka rännakut kojujõudmine. Tõsiasjast, et Kasemaa täiustatud ja aina keerulisemaks muutunud kirjandusmaailmast ei ole sellesse luulekokku jõudnud peaaegu midagi, võib näha, et

ju oli see kojujõudmise hind. Poeedirahu kumab ainult mõnes väärsis ja üksnes nendele, kes seda sealt otsivad – mälestused saavad armastusega vaikselt üheks ning vanad kujundid sulavad uutesse: „nüüd oled sina / minu maastikud // metsad künnad kodumaa // pilvede vaatamised / maja katusel” (lk 42).

7 Andrus Kasemaa, „Kustutatud õhtud” – Tallinn: Tuum, 2012, lk 19.

8 Andrus Kasemaa, „Olla luuletaja” – Tallinn: Tuum, 2017, lk 11.

9 Andrus Kasemaa, „Muusa” – Tallinn: Tuum, 2019, lk 41–42.

10 Samas, lk 47.

Nii et sellele hüpoteetilisse segadusse aetud lugeja küsimusele, kas on tõesti võimalik, et raamatu „Silmapilk tagasi” luuletused ongi lihtsalt need, mis nad on, saab vastata nii jah kui ka ei. Jah, sest ühtki nihestust pole tõesti toime pandud, Kasemaa pole irooniline ega niisama eksperimenteeriv. Ja ei, sest teadlikuma pilguga lugedes on neis jäljed pikast teekonnast, mida märganuna ei olegi klišeelikkus enam esmatähtis. Kellel seda pilku pole, võib nendest luuletustest mõned lemmikud välja noppida ja ülejäänud rahumeeli teistele jätta, või siis oodata suurt armastust ja selle toel kõik luulekogus pakitsevad tunded endasse ahmida. Aga teadliku pilguga on põnevam lugeda, sest tühjad read saavad täis ja tekib tagaotsitud teine plaan. Kasemaa teekäik otsekui kinnitab: „kõik on üks / ja üheks saab taas / vaid // armastuses” (lk 62).

Arvustus võitis Värske Rõhu kriitikakonkursil esimese koha.

LUULETAJA, SILLAEHITAJA, KRAAVISÜVENDAJA

Priit Põldma

Kristiina Ehin

„Janu on kõikidel üks”

K. Ehin, 2020

Kristiina Ehini „Janu on kõikidel üks” on väga ilus raamat.

See, mis kujul uudisteos lugejani jõuab, ei ole juhuslik ega tähendusetu. Luule puhul on teksti kujundus iseäranis oluline, värsside mõju toitub neid ümbritsevast õhust. Et tänapäevase autori uus luuleraamat ei ilmu väikese formaadiga vihuna, vaid kõvade kaante vahel ning rikkaliku pildimaterjaliga, on värskendav. Kristiina Ehini üheksanda luulekogu käeshoidmine muudab ka lugeja kuidagi sirgeselgsemaks.

Tekstid ja illustratsioonid on sisulises dialoogis. On igati asjakohane, et Gabriela Urm pole impressumis märgitud mitte illustraatori, vaid kunstnikuna. Urm asetab vanad pereinimused, kaardid, joonised ja gravüürid kollaažidel kihiti üksteise peale, et joonistada välja ootamatud seosed ja sarnasused ning mõtlemapanevad vastandused. Samal printsiibil koob tekstikangast Kristiina Ehin, kõrvutades eri aegadest ja reaalsustest pärit inimesi, situatsioone, mõtte- ja käitumismustreid, nõnda et nähtavale tulevad nii lõimed, mis tänapäeva ja minevikku seovad, kui ka katkestused. Kohati võib tekstide ja fotokollaažide tihedus, verbaalse ja visuaalse informatsiooni küllus väsitada, ent viis, kuidas Ehin ja Urm eri ajastute kihte pealistikku laovad, mõjub süstemaatiliselt ning majesteetlikult.

Sõna ja pildi võrdväärsust, dialoogiprintsiipi toonitab tõik, et fotovalik ei käi sugugi alati luuletuste kannul: paar teksti („Viimane suvi Kangrul 1948”, „See pilt pole tehtud / kuldpulmaks ega suvistepühaks”, lk 44) on inspireeritud fotodest, olles otsekui perekonnaalbumi poeetilised kommentaarid, mis selgitavad pildil kujutatut eelnevat ja järgnevat saatust. Väga konkreetset materiaalselt objekti silmitsedes jõutakse ajastuid ja põlvkondi haaravate üldistusteni.

Raamatu kaanel ja mitmel fotokollaažil teose sees figureerib Kristiina Ehin ise, kohtumas pilgutsi oma eelkäijatega, vaatamas kas nende sisse või maailma nende kaudu. „Me sobitume suuremasse pilti,” algab luuletus, mis pealkirjastab raamatu viimast kolmandikku. Püüd mõista tervikut, näha veetilgas kogu universumi mustreid läbib Ehini loomingu ja sedagi kogu. Laiemas pilti sobitumine pole midagi

ahistavat, see ei määra möödapääsmatult ei luuletaja loomingu ega inimese saatust, seda aimates ning sellega resoneerudes selginevad iseenese vastutus ja valikuvõimalused.

Perepildid ja autori portreefotod juhivad tähelepanu ühele kogumiku iseloomulikule joonele, tekstide tõsieluliste tagamaade ja luuletaja isiku varjamatule kohalolule. Ehini ei püüa oma persooni ja lüürilist mina distantseerida, vastupidi, ta üritab nende vahet võimalikult vähen-

**Püüid mõista tervikut, näha veetilgas
kogu universumi mustreid läbib
Ehini loomingut ja sedagi kogu.**

dada, rõhutada, et tema luule pärineb otse elust. Värsiridadesse on sõnaselgelt lükitud omaeluloolist ainet, perepärimust, muutmata isiku- ja kohanimesid. Puhuti kommenteerib autor teksti eel, mis on teda luuletust kirjutama ajendanud, viitab inspireerinud vestlusele, loengule, artiklile või seigale. Sarnane võte esineb Ehini varasemateski teostes, näiteks „Kaitsealas” (2004), milles on kõrvuti Mohni saarel peetud proosavormis päevik ja samal ajal

kirjutatud luuletused, või „Emapuhkuses” (2009), kus luuletuste tsükleid liigendavad käsikirjalised lõigud esiemade elulugudest. Aga neis raamatuis vahelduvad tekstitasandid loomulikumalt kui uues kogus, päevik ja perepärimus avardavad värsstekstide tähendusvälju, püüdmata luulet lõplikult ära seletada või enesele allutada. Viimast luulekogu lugedes jäin paratekstide tarvilikkuses kahtlema: kas ei ahenda seletused luuletuste mõjuvälja, ei seo tekste liiga ühemõtteliselt reaalide külge? Poeetiline üldistus peaks ju toimima teksti tekkepõhjusti teadmatagi. Vahest saanuks eessõnad täpsemad ja mõjusamad siis, kui luuletaja riskinuks vahetada stiiliregistrit, olles kommenteerijana järjekindlalt lakooniline ja faktipõhine? Mõnel korral ta seda teebki, näiteks luuletust „Seda maad seda maad kus jõed” sissejuhatavas napis märkuses: „Kuulsin Viru folgil Ain Mäesalu loengus, et kõige pikem aeg, mille jooksul pole Venemaa Eestit rünnanud, on viiskümmend aastat ajavahemikus 1061–1111” (lk 47). Kõik on klaar, ajalooline tõik hakkab värssidega kaasa kumisema. Kui aga paratekst on sama kujundiküllane ja keelekaunis kui järgnev luuletus, tekib kahe tekstitasandi vahel konkurents, mis ei tule kummalegi kasuks.

Ehinlik veene, et autor ei ole surnud, vaid omab teavet, millega teksti eksistentsi selgitada ja põhjendada, mõjub programmiselt ning lugejaga arvestavalt. Pole põhjust peljata poeesia krüptilisust, kui autor ulatab lugejale lahkelt võtme oma luuletuste avamiseks või keerab ukse tekstitagusesse maailma ise lukust lahti. Tõsi, selline meetod ahendab tõlgendusvõimaluste paljusust, süvendades ohtu,

et lugeja võtab teksti vastu pigem luulelise logiraamatu kui mitmeplaanilise kunstiteosena. Ehini eesmärk näikse olevat seletuskirjade ja päevakajalisusega tõestada, et (tema) luule ei ole midagi elitaarset ega elukauget, ja see on tal kahtlemata korda läinud. Tema luuleraamatud püsivad müügiedetabelite tipus, neid oodatakse juba enne ilmumist – lugejad vajavad oma luuletajat.

Sillad üle ajastute ja põlvkondade

Kristiina Ehini huvifookused on tema eelmistest kogudest tuttavad, ent oma varjundeis värsked. Keskmes on iseendaks jäämise, puhtaks saamise küsimus; takistusteks kiirenev aeg ja ühe päeva edule orienteeritud ühiskonnakorraldus; toeks perepärimus, müüdid, loodus, sõbrad. Suhe pärimuse, rahvuslike ja euroopalike kultuuritekstidega ei ole aga üheselt kummardav, ammugi mitte alistuv. Luuletaja pärib järjekindlalt selle järele, miks ja kuidas on kujunenud praeguseni käibivad soostereotüübid, ehk teisisõnu: „Kas naised

Ehin ei püüa oma persooni ja lüürilist mina distantseerida, vastupidi, ta üritab nende vahet võimalikult vähendada, rõhutada, et tema luule pärineb otse elust.

ohvreiks mehed mühakuiks / tõepoolest sirgusid siin vanas heas Euroopas?” (lk 55) Küsimust kannustab usk, et ahistavate tüüprollide päritolu mõistes on võimalik destruktiivsetest mustritest vabaneda. Sellest kirjutab Ehin kahes pikemas luuletuses, mida peaksin kogu tuumtekstideks: „Minu suguvõsa naised” ja „Minu suguvõsa mehed”. Neid kandev küsimus perekondlike mustrite ja tänapäevaste valikute seose kohta ning eepiline ja detailirohke esituslaad läbivad luulekogu. Oma suguvõsa naisi ja mehi portreteerides jagub autoril võrdselt

kainet analüütilisust ja kirglikku empaatiat, ta mõistab hoiduda nii õilistavast kui ka süüdistavast toonist. Arvukate väikeste seikade kirjeldustes kajastuvad ühesugused vastuolud tõekspidamiste ja tegelikkuse, fassaadi ja hingemaailma vahel: „Ta pani imeks et pruut nuttis kõik selle aja / Miks ta nutab ise nii ilus / imestanud mu seitsmeaastane ema / Aga samas ta aimas / et Salme ei nuta ei rõõmust ega kurbusest / vaid nii rõõmust kui ka kurbusest” (lk 29); „Minu suguvõsa mehed / õpetasid ikka: / Kui sa külla lähed / siis akka alati õigel ajal ära tulema / siis sust tuntakse kõige enam rõemu! / Minu suguvõsa naised ja lapsed teadsid / et see õige aeg saabub tavaliselt / kolmanda päeva pärastlõunal / siis kui parimad söögid on söödud / õlleankru põhi paistab / ja juured on juttudega joodetud” (lk 78). Mõlemas tekstis esineb rohkelt otsekõnet: luulemina mällu on sööbinud eelkäijate ütlused, õpetused, vandumised, hüüatused ja laulufraasid, mis hakkavad noid ajas üha kaugemale jäävaid inimesi tema

jaoks defineerima; tsitaatide vahelt otsib ta iseoma teed, enese sõnu ja sõnumit.

Kui see lüüriline mina paigutab end tervikpilti eelkõige oma suguvõsa, aga sealtkaudu ka rahvuse mustreid silmas pidades, siis autor asetab end enesestmõistetavalt nii Eesti kui ka Euroopa kirjandusruumi, pikkides tekstidesse elegantseid viiteid. Eraldi kihistuse moodustab eesti luuleklassika ülekirjutamine: „Ma lillesideme võtaks”, kus Juhan Liivi struktuuri sisse mahuvad ära Vargamäe Krõõt ja Greta Thunberg; „Hädaabikõne peaministrile rahvusteaduste ja Eesti rahvaluule arhiivi toetuseks”, mille aluseks on Anna Haava „Ei saa mitte vaiki olla”. Kõige pretensioonikam on neist tekstidest „Muutunud maailmas II”, mille avastroof „Astun vaikset märtsiporist rada / läbi kannatava maailma / Igal lävel tahaks kummardada / ükski riik ei ole leinata” (lk 127) tõmbab paralleeli Marie Underi „Jõulutervituses 1941” kirjeldatud sõjatalve ja tänavuse koroonakehvade vahele. Ehini kogu arvustanud Pille-Riin Larm on kahelnud: „Kas kannatus ja lein, mida põhjustab silmale nähtamatu mõtlemisvõimetu organism, on ikka võrreldav inimese enda teadlikult põhjustatud vägivallaga?”¹ Minu meelest pole Underi parafraasi puhul niivõrd oluline see, kas sõda ja viirushaigus on võrdselt koledad, vaid selle kaudu väljenduv põhimõtteline eluhoiak: vaimsete eelkäijate sõnastused, nende kogetud valud ja ületatud raskused aitavad praegusega toime tulla konkreetsete kannatuste kaalust olenemata.

„Taas Barlovas hüüavad viiulid” kirjeldab dekadentlikku olengut, mille keskel pälvib tähelepanu ootamatu pilt: keskprassimist loeb üks kurtumm raamatut. Kõigest kõrvalejätetu kogeb oma üksilduses midagi sellist, mis annab talle ühtäkki kuulmis- ja kõnevõime, ning hakkab laulma. Ses jõulise meetrumiga ristriimilises mõistukõnes, mis ülistab tuhest kõrgustesse pürgivat vaimu, on midagi arbujalikku; autorit teadmata omistaksin stroofi „Aovalgus klaasidel väreles / kui kiiresti rüübati rummi / kuid temale jäeti vaid järele / sõõm vihma ja viiluke trummi” (lk 95) noorele Betti Alverile. „Noor Stalin on päris sümpaatne” uurib diktatuuri- režiimide toimetehhanisme, leides otsesemaid ja kaudsemaid haakumisi kirjandusvaramust: George Orwellist Uku Masinguni ja Ken Keseyst Bertolt Brechtini. Ehin sulatab väga erinevad viited sujuvalt tervikuks, noppides igalt poolt just neid mõtteid ja kujundeid, mida ta maailmaterviku ülesehitamiseks ja eluküsimustele vastamiseks kõige rohkem vajab.

Luulekogus domineerivad pikad eepilise loomuga vabavärsid, sekka satub ka väga korrapärast rütmilist-riimilist luulet.

1 Pille-Riin Larm. „Varesele valu, harakale ajalugu” – Looming, nr 9, 2020, lk 1323.

Et Kristiina Ehin valdab ema- ja isakeelt ning rangeid vorme loova meisterlikkusega, on tal võimalik konarlikku riimvärssigi nõnda kirjutada, et see ei kõla kohmakalt, vaid taotluslikult naivistlikult. Tunda on laulusõnade kirjutamise kogemust – rabavalt originaalsest konstruktsioonist on olulisem väljenduselgus ja meeldejäävus. Enamik riime on üsna lihtsakesed ja etteaimatavad, irdriimide hulgas trehvab leide (laukavee – haukame, säutsud ja loodad –

S novõm godom; lk 15; rattaroopas – heas Euroopas; lk 55), mille semantiline laeng on ehk küsitav, kuid mis kõlavad sellegipoolest vaimukalt ja lõõvalt. Murdevormid ja võõrlaenud, arhaismid ja släng eksisteerivad Ehinil ligistikkude, eri keelekihistustest pärit sõnad toovad kaasa ajaloolise ja ühiskondliku tausta, luuletaja kasutab keelt teadlikult eri maailmade esilemanamiseks.

Ehin sulatab erinevad viited sujuvalt tervikuks, noppides igalt poolt just neid mõtteid ja kujundeid, mida ta maailmaterviku ülesehitamiseks ja eluküsimustele vastamiseks kõige rohkem vajab.

Naivistlik väljenduslaad on kõige sisendusjõulisem ämmale pühendatud mälestusluuletuses „Nüüd Anni on läinud teele”, mis on üles ehitatud parallelismile näiliselt eri kategooriatesse kuuluvate nähtuste vahel: „Ta ei lasknud maailmakäral / end liialt mõjutada / ega lumesulamisveel / taluteed üle ujutada” (lk 36) või „Tema klaasmaja tomatid olid / magusast magusamad / ja tema mõlemad pojad / on nägusast nägusamad” (lk 37). Esmapiilgul võib see võtte mõjuda juhuslikult ja rohmakalt, aga lähemalt lugedes paotub just nende riimide kaudu portreeritava eluhiaki, mida lüüriline mina imetleb ja põlistada soovib: suurte ja igavikuliste teemadega saab toime tulla üksnes siis, kui igapäevased asjad on korras hoitud; hoolt vajavad ühtviisi nii taimed, loomad kui ka inimesed, kõiki ümbritsevaid tuleb kohelda armastusega.

Lõhesid süvendav satiir

Luulekogu kaks keskset telge, omaeluloolisus ja ühiskonnakriitika, on loomulik jätk Ehini varasemale loomingule, ent need avalduvad siin jõulisemalt. Teose pealkirja ja mitmeid mõjusaid luuletusi kannab usk kõikühtsusse, sügav mõistmis- ja samastumispüüd eri eluhiakute ja -saatusatega; päevapoliitilises luules muutub Ehin aga järsult satiiriliseks ja kipub kinnistama jäiku vastandusi. „Sina kes sa juhud riiki / ja rajad parajasti reilbootlit / võtad kaitsealal metsa maha nii et maa must,” algab üks selliseid tekste (lk 70). Riigijuhtidele laob luuletaja ränga süükoorma: lage-raie, GMO-toiduainete import, humanitaarteaduste väljasuretamine, viimaks seegi, et nad hinge olemasolusse ei usu; otsustajate isasid ja vanaisasid kirjeldatakse kotitäit

**Päevapoliitilises luules muutub
Ehin järsult satiiriliseks ja kipub
kinnistama jäiku vastandusi.**

kassipoegi sohu uputamas. See kõik võib ju paika pidada. Ainult et ... minu suguvõsa mehed uputavad kassipoegi ja minu suguvõsa mehed riputavad lindudele akna taha pekki. Minu suguvõsa mehed lõikavad harvesteridega metsa ja minu suguvõsa mehed kannavad hellalt hoolt uute istikute eest. Minu suguvõsa mehed teenivad GMO-toiduainetega raha ja minu suguvõsa mehed käivad metsas marjul, et lapselapsed saaksid talvel puhast moosi süüa. Minu suguvõsa mehed kärbivad humanitaarteaduste rahastust ja minu suguvõsa mehed loevad luuleraamatuid. Minu suguvõsa mehed eitavad kategooriliselt hinge olemasolu ja minu suguvõsa mehed armastavad oma naise elupäevade lõpuni. Minu suguvõsa mehed olid pealekaebajad ja minu suguvõsa mehed küüditati. Sageli ühed ja samad mehed. Mina ise olen need mehed. Ma teen iga päev kõike sedasama. Kuidas keskenduda sellele, millesse usun ja mida õigeks pean, ning hoiduda sellest, mis ümbritsevad ja mind ennast hävitab? Dualistlikud vastandused ja sildistamised ei aita sellele küsimusele vastamisele kuigivõrd lähemale.

Luuletuses „Lihtne eestlane” pöörduakse bussist, koolist ja kolhoosipõllult tuttava kaasmaalase poole, keda nähakse passiivse ja riiakana, maha tambitud raevuka orjana. Luulemina kinnitab küll, et mõistab ja armastab seda „lihtsat eestlast”, nimetab teda koguni kõige keerukamaks olen-diks, keda teab, ning viivuks vilksatab võimalus, et ta isegi samastub temaga, aga taandub siis taas distantssile, kus lihtne eestlane on teine või kolmas, aga mitte esimene isik. Kas ei paku see luuletus, selmet kutsuda mõistmisele, lugejaile hoopis võimalust „lihtsast eestlasest” kaugeneda, tunda distantseeritud üleolekut?

Vastakalt mõjub raamatu lõputsükkel „Muutunud maailmas”, mis kirjeldab koroonakevade meeleolusid. Autor märgib seda sisse juhatades, et tundis vajadust „näha kõike natuke kaugemalt ja selgemini” (lk 126), kuid kohati jääb mulje, et jäädvustatud on midagi vastupidist. Ma ei väida, et otsustajaid ja otsuseid ei tohiks kritiseerida, ei väida, et kriisiolukorras tuleb järele mõtlemata kuuletuda; ma ei sea kahtluse alla luule õigust ja kohustust vahendada valustera-vat tõde ka väga aktuaalsetel, sotsiaalselt teravatel teema-del. Ent Ehini ironia valitsuse ja Terviseameti pihta mõjub häirivalt pinnalisena. „Ja isetehtud maske ärge kandke – / see pigem kahju teeb kui haigust hoiab ära / Kõik oma pro-fimaskid haiglatele andke / Me plaanisime tellida kuid oih läks meelest ära” – nii peegeldab kirjanik „teadagi mis ameti” sõnumeid või sisekõnet (lk 127). Kas valitsuses ja

Terviseametis ei töötagi siis meie suguvõsa naised-mehed, kellega tunda isiklikku osadust ka siis, kui nad eksivad ja hakkama ei saa? Võimalik, et autori eesmärk on väljendada võimalikult erisuguseid, kohati äärmuslikke vaatenurki, et kajastada kriisiaega kogu selle polüfoonilisuses, ning neist stroofidest kostab hoopis pahurdava netikommentaatori hää. Kuid kuna ülejäänud teos sugereerib pigem lüürilise mina ja autori isiku kattuvust, on selline tõlgendusmudel vaevaline tekkima, pigem tundub, et põlistatakse argumenteerimata valmishoiakuid. Koroonatsükli *coda's*, milles kodune isolatsioon samastatakse Noa laevareisiga, kõlab taas mõistev ja ühendav lüüriline mina: suurejoonelised paralleelid, vaimukasse vormi valatud vankumatu lootus pöörete võimalikkusesse ja eneseiroonia õrn vari kinnitavad kriisi kiuste kestmajäämist, mitte katkestust.

„Mõned kamandavad / teised kuuletuvad / vähesed luuletavad,” leiab Kristiina Ehin oma põlvkonna praegust vaimuseisu kirjeldavas tekstis (lk 108). Usun siiski, et luuletavad paljud, aga loetakse väheseid. Ehinit küll. Missugune rõõm! Missugune vastutus!

LINN LAULAB LINNA LAULU, LUULETAJA LAULAB KAASA

Marta Talvet

Joosep Vesselov

„Linna laul”

Värske Raamat nr 24, 2020

Joosep Vesselovi linnalaul on lugulaul Tartu linnast ja selle eri pidepunktidest, tähtsatest objektidest. Lugulaul koosneb välja mõeldud müütidest, tõestades, et müüdi-loome ei kuulu kaugesse minevikku, vaid võib leida koha ka keset tänapäeva. Vesselovi kogus rullub lahti iseäralik maailm, mis on ühtaegu nõiduslik ja tavapärane, maagiline ja igapäevane.

Kirjutamine kui ruumipraktika

Linnad (eriti suured) meenutavad tihti modernset masinavärki, mille hammasrataste vahele inimene ära kaob. Linn kui tsiviliseeritud ja kultuurne elukeskkond peaks ju olema turvaline, aga lähemal vaatlusel võib see osutuda sama metsikuks ja võõrustunnet tekitavaks kui loodus. Masinlikkus, etteaimatavad rütmid ja argielu varjavad mateeriale omast kaootilisust ja ennustamatust. Linnades kehtestab end süsteem, mis suundub pimedana, iseenese mehhanismist kantuna ning oma funktsioone pidevalt taastootvana kuhugi-poole. Kas me üldse teame, kuhu ja miks see liigub?

Automaatsuse vastukaal on aeglustamine, sammukese tagasi astumine, et vaadata hetkeks, mis õieti toimub. Praegune aeg nõuab ühtaegu uhiuusi ja igivanu müüte, mille kaudu uuesti avastada loodusele olemuslikku maagilisust, mis on harjumuspärase alla mattunud. Selliste lugude pajatamist ei soodusta aga ühiskonnas domineeriv funktsionaalsusele ja tarbimisele rõhumine. Uusmüütilistes lugudes võiks olla ühendatud minevik ja olevik, lähiajaloolised linnalegendid ja müütiline jutustamisvorm. Näiteks „Linna laulu” kõige väiksemates ja ajalikemates detailides on olemas ühtaegu sügav minevik ning pisemad ja laiemad ajamõõtmed: Prisma kaubanduskeskus, eri objektid linna-ruumist (Kaarsild, suudlevate tudengite purskkaev), mis on paigutatud igivanasse loomismüüti.

Vesselovi uusmüütilisi luuletusi lugedes meenub esma-joones kirjutamise tegevuslikkus, kirjutamine kui iseennast loov ja kirjutajat uutele radadele juhataav loomepraktika, millest on muu hulgas kirjutanud Jacques Derrida ja Gilles Deleuze. Kirjutamine toimub teadmatuse ja teadmise

piiril¹ ning on mõnevõrra ohtlik tegevus, kirjutaja ei saa kunagi täpselt teada, kuhu sulg jookseb ja millega ta teekonnal silmitsi peab seisma.² „Mu enda sõnad üllatavad mind ja õpetavad mulle, kuidas ma mõtlen,” on öelnud Maurice Merleau-Ponty.³ Luues müüte, avastab Vesselov objekte, mis on juba ammu tuttavad, kuid järsku saavad need uued raamid, võimalikud lood ja seletused. Seejuures näib, et paljud lahenduskäigud, ootamatud keerdumised ja seosed on tekkinud just kirjutamise käigus.⁴

„Linna laulu” laulu- ja kõnekesksuse kõrval kerkib esile ka kirjutamise omapära, mis ei pruugi sugugi vastanduda suulisele pärimusele, vaid võib sisaldada sarnaseid elemente (hääli ja kõla vs. trükitähed, tint, paber), millega loomisel silmitsi seista (või lausa – millega koos luua).

Vesselovi uusmüütilisi luuletusi lugedes meenub esmajoones kirjutamise tegevuslikkus, kirjutamine kui iseennast loov ja kirjutajat uutele radadele juhatav loomepraktika.

Kirjutamise meelelisus tuleb välja näiteks episoodis, kus poes segunevad toiduained ja kirja(vahe)märgid, nagu oleks viimasedki söödavad, samavõrd päris ja eluks vajalikud: „*parim-enne-möödas*-korv / on täis kahtlaseid küpsiseid, / kastmeid, / komme, komasid / ja suuri algustähti” (lk 17). Kirjutamine ilmub ka haigushoona (samuti füüsilisel, tervele kehale otsemaid mõjuval kujul) kohe algul, kui linna on tabanud luulekatk: „hommikul / ärkan ja näen, / et olin magama jäänud, / pasta-
kas käes, / läbi une on öösel / vasakule randmele tekkinud / sinised tinditriibud, / luuleread, haigusjooned, / randmest küünarnukini” (lk 20).

Vajadus uute lugude ja minevikutunnetuse järele kõneleb ühtlasi vajadusest visandada teistsugust tulevikku. Selleks on tarvis otsida uusi viise, kuidas olevat mõtestada. Vesselov alustab ümberkirjutamist väikestest detailidest, kohalikest objektidest. Nii selgub, et kuulus Tartu

sild, mida hüütakse Kaarsillaks, on saanud nime hoopis hiiglasliku küürselgse tütarlapse järgi, kes kummardus üle silla, et kaks jõerahvast teineteisel külas saaks käia. Sild kui lihtne funktsionaalne ehitis ärkab luulekogus ellu, tuletamaks meelde, et see kehastab inimeste vajadust olla ühendatud – sild ongi tehtud inimestest, mitte külmast kivist. Seega võiks ka küsida, millisel moel on Tartu kaks kallast omavahel tegelikult seotud, missuguste eesmärkidega on need

- 1 Gilles Deleuze. „Erinevus ja korvus” – Tartu: Ilmamaa, 2014, lk 16. Tlk Margus Ott.
- 2 Jacques Derrida. „Writing and Difference” – Chicago: University of Chicago Press, 1978, lk 11.
- 3 Maurice Merleau-Ponty. „Problèmes actuels de la phénoménologie” – Pariis: Éditions Desclée de Brouweis, 1952, lk 97.
- 4 Vesselov on seda ka kinnitanud (kuula Värske Rõhu IDA raadio saadet „Rõhk”, 02.06.2020).

ühendatud – võib ju olla nii, et elu kaldub ühele poole ning teisele poole minnakse ainult ööseks magama – ja kas see võiks kuidagi muutuda.

Samal ajal erinevad Vesselovi sürrealistliku noodiga müüdid näiteks rahvusromantilisest eeposest, mis järgib pidulikult kangelase teekonda läbi tõsiste heitluste ning mille suurejooneline eesmärk oli rahvusliku identiteedi loomine. Kuigi „Linna laul” on ulatuslik ja hästi läbi mõeldud, on see ka pretensioonitu ja humoorikas ega põlga ära argipäeva pisidetaile. Lugulaulu on põimitud nii tänapäevased elemendid kui ka rahvapärimusele omased tunnused, ent seejuures mänguliselt, taotlemata autentsust, vaid põimides mõjutusi siit-sealt, lähtudes kirjutamisel pigem praegusest. Nii muutub loo jutustamine elu loomulikuks osaks, esmaseks vajaduseks ja nägemise viisiks. Muuseas, unenäolise kirjutuslaadiga kirjanik Ben Okri rõhutab selge pilguga maagilis-müütiliste lugude, kujutlusvõime ja kirjasõna tähtsust vastupanuvormina ühiskondlikele võimustruktuuridele. Okri näitab, et meie igapäevase elu all on peidus sügavam kiht, mis elu juhatab – see, kuidas me elust mõtleme.⁵

Loomise mõnu

Vesselovi lugulaulu tagant paistavad Hasso Krulli ideed rahvapärimusest, lugulaulust ja müüdiloomest (nt „Loomise mõnu ja kiri”, 2006). Keel ei ole neutraalne kirjeldamisvahend, vaid osaleb aktiivselt maailma kujundajana, ühtlasi kujundavad kõnelejad seda pidevalt ümber. Vesselovi kirjutuslaadis on tunda sedasama ürgset ja ebaisikulist või lausa eelisikulist keelemõnu, mida ka Krull kirjeldab. Mõnutunne saadab tervet „Linna laulu”, aga toon mõned näited väljenditest, mis seda eriliselt illustreerivad: „linn / mühiseb vägevalt / ja väänleb lõbusalt / lakkamatu laulmise käes”, „majad kasvavad ja / kahanevad korraga / ja mühisevad / tänavad liuglevad tiheda maopesana / ja mühisevad” (lk 13). Säärased võimatud visuaalsed pildid saavad keele abil võimalikuks: majad saavad korraga kasvada ja kahaneda, vastandmõisted sisaldavad ja loovad üksteist (meenub Camus: „lga eitus sisaldab jaatuse õisi”⁶). Keele lõputult erinevad kõlad välistavad lihtsad mõistelised vastandused, juhata-

vad loogikapõhistest duaalsusest välja ning toovad esile keele metsikuse ja loovuse. Kaks liikuvat suunda rebivad maja kui püsiva objekti lõhki. Nagu kirjutab Deleuze Lewis Carrolli peeglist: „[P]innal on kõik vastupidine ja ümberpööratud, sügavuses aga „erinev”.⁷

Majade kasvamisest ja kahanemisest saab liikuda tänavate maopesade

5 Vt Ben Okri. „Vabadusekunstnik” – Tallinn: Varrak, 2020. Tlk Triin Tael.

6 Albert Camus. „Kõrb” – „Pagendus ja kuningriik: kogutud lühiproosa” – Tallinn: Varrak, 2004. Tlk Tanel Lepsoo, Henno Rajandi, Triinu Tamm, Krista Vogelberg.

7 Gilles Deleuze. „Erinevus ja kordus”, lk 100.

ja mühisemise juurde. Kahanemine ja mühisemine ei ole küll loogiliselt sarnased, aga poeetika ühendab nii loogika kui ka keelemõnu, kusjuures viimane muudab esimese lõpuks oma mänguvahendiks. Vesselovi luule liigub fikseeritud peatumispaikade vahel ja asub neid siis kohe kõla kaudu lahustama, kõik on voolamises, aga tempo muutub, aeg-ajalt tekivad keelevoolu aeglustumisel punktid, kuhu fookus koondub, kuid mis siis jälle erinevuse poole lagunema hakkavad.

**Vesselovi jutustaja on laulik
ja trikster, kes näeb, laulab,
muundab ja muundub ka ise.**

Nii nagu regilaulus korratakse refrään-sõna, korratakse „Linna lauluski” mõnustasti kõlavaid sõnu. Samamoodi Hasso Krulli ning 20. ja 21. sajandi antropoloogiliste ja semiootiliste suundadega, mis kritiseerivad teaduslik-positivistliku maailmapildi üksikasjalikkusest tingitud piiratust ning rõhutavad keele enese võimu mõtte kujundamisel, on ka Vesselovi

luules tunda selle mõtteliini edasikandumist. Keel saab vahendiks, millega luuakse teadlikult teistsugust maailmatunnetust, samal ajal ollakse keele suhtes tundlik ning lastakse tal tegutseda omasoodu.

Vesselovi jutustaja on laulik ja trikster, kes näeb, laulab, muundab ja muundub ka ise. Poeemi alguses on minajutustaja ümbrus (pööningutuba) ja seisund esiplaanil: „tuul [--] / puhub kopsu sisse kõha [--] / tuul, ma ei viitsi enam / puhu minema siit” (lk 9), ent seejärel tulevad mängu kõikvõimalikud muud tegelased, kelle laule jutustaja edasi räägib (nt „Akadeemiku laul”, „Elva mehe laul”, „Prohvesri laul”, „Nõia laul”), ning minajutustaja kaob pikaks ajaks täiesti. Lugeja võib isegi unustada, et ka jutustajal on oma soovid või tunded! Alguses aimatav minahääle taga seisev isik muutub ajapikku kõikenägevaks vaimuks ja lõpuks palubki minahääl nõial end vaimuks muuta: „palun nõialt, et / kõik peeglid oleks / minu ees tühjad, / palun nõialt võimu / valguda üle linna, / võtta laulud endale” (lk 62).

Tekib võrdluspilt Mehisi Heinsaare loominguga, kelle reaalsuse nihestamise viisid on Vesselovi omadest lihtsamad ja selgemad. Kui Heinsaare paralleelmaailm seisab argipäevast täiesti eraldi ja sel on omad reeglid, siis „Linna laulust” leiab keerukalt põimunud, maagilis-müütilise ja samal ajal hämmastavalt lihtsa maailma, kus kõik argimured (sh palganumber, ülikoolis arvestamata jäänud ainepunktid) jäävad alles. Heinsaare loomingut (eriti novelle „Liblikmees” ja „Ülikond”) meenutavad ka hõlpsasti silme ette kerkivad karakterid ja pildid, näiteks võilillemüüja, kelle terve ülikond on punutud võililledest. „Linna laulust” leiab ka maagilisse realismi kalduvat narratiiviloomet, mis annab jutustajale

võime nähtut ja kogetut fantastiliste kujundite abil rekonstrueerida⁸. Näiteks Gabriel García Márqueze hiidromaani „Sada aasta üksildust” lõpus jõuab jutustus ringiga tagasi ühte olevikuhetke, ettekuulutuse viimaste lehekülgede täitumise hetke, mis on kirja pandud varem ning mida loo lõpus parasjagu loetakse – samal ajal jõuab aga liivatorm ukseni ning matab endasse kõik, mineviku, mälu ja tuleviku. Ka „Linna laul” algab ja lõpeb tuulemühinaga, ning jutustaja-luuletaja vaim lahustub, olles oma ülesande täitnud: „tuul puhub linna lahti / paksust udukihi / puhub minu, udu, lahti, / mööda ilma laiali. // linn on lahti ja lööb / mõnust mühisema, / tänust väänlema, / loomist lahti laulma, // ja linn laulab / linna laulu.” (lk 74)

Mustrid, põimingud, ootamatud lahtikeerdumised

„Linna laulus” leidub nii ootamatusi kui ka äratundmisi. Tervik ja väikesed detailid on ootamatutel viisidel, tihedasti ja loomulikult läbi põimunud. Teose lõpu eel ilmuvad taas tähed ja kirjavahemärgid: „mina, ma tuhnin rottidega koos / põlvini prügis, / leidmaks miskit süüa või müüa, / kuid leian, vaid / tarbetuid, komasid, ja / ja ja sõnakordusi” (lk 48). Kui enne olid komad koos kommidega kotis, siis nüüd võib märgata komade, sõnakorduste ja tühikute vohamist otse paberilehel, millel nad asetuvad omasoodu sõnade vahele, olles justkui funktsioonita, „söögikõlbmatud”. Vahepeal võib

kirjelduslikust detailist saada omaette lugu. Olulisim näide on terve kogu vältel esinev võilillemotiiv, mis on põimitud eri lugudesse, aga millel on ka omaette laul. Ükski luuletus pole autonoomne süsteem, vaid alati seotud teiste lugudega. Kogu lugulaul, lugude, kujundite, kirjelduste ja seoste võrk on omakorda seotud Tartu linna ja selles reaalset eksisteerivate paikadega.

Nii ei ole Vesselovi luulekogu enam üksnes kunst kunsti pärast, turvaline ja distantseeritud klaaspärlimäng, vaid see on seotud argipäevase ruumikogemusega. „Linna laul” aitab meelde tuletada maagilise elutunnetuse, mis võib tõhusust ja kasumlikkust väärtustava linnaarenduse käigus kaduma minna. Samuti meenutab see, kui oluline on tajuda olemasoleva kummalisust ja teistsuguste võimalike maailmade kohalolu. Muu hulgas tekkis lugedes mõte,

kas ei oleks Tartul peale igati toredate ja vaba aega väärtustavate ettevõtmiste (nagu Autovabaduse puiestee), vaja ka rohkem kummalisi elemente, mille funktsioon ei ole üheselt selge?

Kas ei oleks Tartul peale igati toredate ja vaba aega väärtustavate ettevõtmiste vaja ka kummalisi elemente, mille funktsioon ei ole selge?

⁸ Eugene L. Arva. „Writing the Vanishing Real: Hyperreality and Magical Realism” – *Journal of Narrative Theory*, kd 38, nr 1, 2008, lk 60–85.

Kuulsin hiljuti lugu sellest, kuidas nõukogude ajal taheti vanast zooloogiamuuseumist viia kaelkirjaku topis rongiga Venemaale. Kaelkirjak ei mahtunud aga rongi ära ning jäi kuudeks Tartu rongijaama seisma. Mulle tundub, et ühte rongijaama kulukski aeg-ajalt ära üks kaelkirjak või küürvaala skelett.

„Linna laul” on tugev kogu, milles kajastub omanäoline ja isepäine maailma nägemise laad. Loodan, et lugejate mõtteis kinnituvadki selle linna paikade kohta uued seosed, ja nii mõnegi kohaga tekib uus tunnetus.

„TENETI” PEATEGELANE ON TEGELIKULT TALLINN

Daniel Tamm

Käsi südamel – kui „Tenetit” ja Tallinna arhitektuuri seostav „Peategelane Tallinn”¹. Sirbis ilmuda jõudis, oli see tekst juba trükivalmis. Ühest küljest on muidugi narr, et minu teemapüstitus ei osutunud pooltki nii originaalseks, kui ta esmapilgul näis. Teisalt on mul hea meel, et sama mõte andis juba ühele väärt artiklile alust. Ehk leiab sellest tõesti midagi?

Autori märkus

200 miljonit dollarit ja kuus aastat. Just nii palju kulus, et tuua kinolinale Christopher Nolani viimane šedööver, mille õlul lasub ühtlasi lootus päästa korstnasse kirjutatud kinohooaeg. Apollo kino suurim saal on igatahes rahvast täis – ajastu eripära arvestades on omaette sündmus seegi – ning õhus on tunda elevust. Aga tõeliselt kihama lööb saal alles siis, kui kaadrisse ilmub Jan Uuspõld, kostab paar eestikeelset lauset ja üle katuse keeratakse Eesti numbrimärgiga auto.

„Tenetit” on tabanud Skype’iga sarnane saatus: naturalisatsiooni korras on kummastki saanud rahvusliku uhkuse sümbol, mis tõmmatakse varrukast välja juhul, kui märksõna „Estonia” mõnele välismaalasele midagi ei ütle. Mõistetavalt on just sellele tahule keskendunud ka suurem osa filmi kohalikust retseptsioonist. Näiteks Postimehe 29. augusti AKs on „Tenetit” puudutav koondatud kahele poognale. Osa sellest täidab infokastike, mis seletab rahvaalgustuslikus vaimus filmi ühe keskse motiivi (palindroomidest koosneva Satori ruudu) ajaloolist tausta. Ülejäänud võtab enda alla aga ajakirjaniku meenutus hetkest, mil tal õnnestus massistseenis osaledes Robert Pattinsoni põlve puudutada.²

Oot, kes meist peategelane on?

Siin kavatsen selle vindi lõpuni keerata, käsitledes Tallinna mõtteeksperimenti käigus tegevuspaiga asemel hoopis tegelaskujuna. Alust annab selleks esiteks Tallinna rollide rohkus – peale enda etendab Ta(l)linn ka Kiievit ja Oslot – ning teiseks Tema tähtsus. Eelnenu irooniale vaatamata ei saa siiski alahinnata

- 1 Katrin Aava, Esta Kaal, Anni Martin. „Peategelane Tallinn” – Sirp, 09.10.2020.
- 2 Liina Suvi Ristoja. „Kuidas ma koos Pattinsoniga vangis olin” – Postimees, 28.08.2020.

**Kuidas võib tõsielulise tegevus-
paiga tundmine mõjutada
mingi teose tõlgendust?**

seda ulatust, mille võrra teisendab Tallinna osalus siinse publiku silmis „Teneti” tähendusvälja. Kultusteoseid on pealinnas varemgi filmitud (esimesena meenub Andrei Tarkovski „Stalker”), kuid mitte sellises mastaabis: Tallinn pole Hollywoodile kunagi lähemal olnud kui 2019. aasta suvel. Staariarmeesid olulisem on tõik, et Tallinn on ühtlasi üks filmi keskseid tegevuspaiku, mitte lihtsalt Oslo ega Kiievi aseaine. Lisaks usun, et kontrast kahe seeläbi väljajoonistuva lugemismudeli vahel lubab seletada ka „Teneti” võrdlemisi vastuolulist retseptiooni. Seda aitab omakorda eritleda kronotoobi mõiste, mille tegi kuulsaks Mihhail Bahtin ja mis kirjeldab kirjandusteoorias aegruumi seaduspära, mis hoiab kunstilist maailma koos.³

Ühest küljest on mu vaatenurk kitsas, et mitte öelda egotsentriline. Tallinna tajumine tegelaskujuna eeldab oskust eraldada osatäitja tema rollist ja see omakorda esimese tundmist. Enamiku Eestist (ja muust maailmast) jätab küllap külmaks, et Pärnu maanteelt ei saa Laagna teele pöörata (nagu konvoi filmis). Lasnamäelase silmis paljastab see aga prao Tallinna grimmis, mis rikub kunstilise illusiooni. Teisest küljest kerkib esile märksa laiem küsimus: kuidas võib tõsielulise tegevuspaiga tundmine mõjutada mingi teose tõlgendust? Ja seda mitte ainult filmi-, vaid ka kirjakunsti kontekstis, kuigi modaalsuste erinevus on siin oluline.

Kirjanduse suhe reaalsusega on paratamatult pikema vinnaga. Olgu kirjeldus kui tahes detailne, lõpuks on lugeja asi trükimust visuaaliks tagasi tõlkida ning osa kirjeldatust läheb seeläbi kaduma. Kirjalikul tekstil on ka kergem kunstilisena näida, sest kõrgem vahendatuse aste hoiab seda argisest eraldi. Filmide tegevuspaik jõuab vaatajani aga vahetumalt ning on päris eluga sellevõrra tihedamalt seotud. Olgu vahendajaks siis kinolina või kirjasõna, palverännakute sihtpunktid saavad nendest harilikult alles pärast seal surematuse saavutamist ning siis on juba hilja neid kunstilisest kuulsusest lahutada. „Teneti” puhul avanes vähemalt osal Eestist haruldane võimalus seda tsüklit enneta ja võrrelda filmi vahendusel kodulinnast jäävat muljet oma varasemate igapäevaelamustega.

Mida tegi Tallinn „Tenetiga”?

Esiteks pani Tallinna osalus paika „Teneti” mõõtkava. Hoolimata sellest, et filmipublik on juba harjunud märulifilmide brutaalsusega, toob „Teneti” kontrast pealinnas tänavatega esile filmi tegeliku mastaabi. Tõsi, osalt

³ Mihhail Bahtin. „Valitud töid” – Tallinn: Eesti Raamat, 1987.

meedia toel: meenuvad artiklid sellest, mis teed ja kui kauaks sulgeda tuli, kui palju inimesi võtetel osales ning kui tihti tuli mingeid stseene üle filmida. Filmivõtteid kajastati tunduvalt rohkem kui filmi ennast, vaevalt et need mõnel tallinlasel märkamata jäid. Teisisõnu kummastas Tallinn „Tenetit“, s.o muutis uudseks harjumuspärase, suurendades seeläbi selle kunstipärasust.⁴ Žanriliselt on „Tenet“ siiski põnevik, kus aeg käitub küll ebamärulikulult ettearvamatult, aga kus karismaatiline kangelane peab ikkagi maailma päästma, nagu kombeks. Ent kuna osa sellest üllast, kuid kulunud missioonist oli toodud näiteks Tallinna trammi, paistis see nõndapalju ulmelisem.⁵

Veel enam, et süžee ei ole „Teneti“ tugevaim külg. Ka James Bondist inspireeritud tegelaskujud jätsid pigem pinna pealse mulje. Mitte et see eriti üllatav (või isegi halb) oleks. Kui kirjeldada Nolani filmograafiat värvina, siis tume-sinisena – emotsionaalset soojust ja sügavust leiab sealt harva. Tallinna osalus toob selle tinglikkuse aga kogu täiega välja ning vabastab vaataja mõnes mõttes vajadusest tege-

**Kui KUMU osutub ühtäkki lennu-
jaamaks, siis kuidas saabki aja
ümberpööramine loogiline olla?**

lastega sina peale saada. „See on niigi näitemäng,” karjub Linnahallil rippuva „Kiievi ooperimaja” silt eesti publikule, seega nii hästi võiks mängu ka nautida. Samamoodi võtab Tallinna familiaarsus maha surve filmi intellektuaalsete keerdkäikudega kaasa mõelda. Kui KUMU osutub ühtäkki lennu-jaamaks, siis kuidas saabki aja ümberpööramine loogiline olla? „Ära ürita sellest aru saada, tunneta seda,” antakse filmis nõu. Tallinlastel on siin eelis.

Teisest küljest tähendab see, et Tallinna tõttu on raske „Tenetisse” sisse elada. Kõigi kaklusstseenide kiuste räägib „Tenet” ennekõike ajast: mineviku ja tuleviku paindlikust vahekorra- ning vastutusest, mida iga ajastu oma tegude eest kannab. Nagu Nolanilt eeldada võib, kulgeb filmi tegevus igal muul moel peale lineaarse ning ajuti näib, et on kursis püsimiseks liiga keeruline ka näitlejatele. Samas pole Nolan kunagi varem nii püüdnudlikult publikule vastu tulnud: kõik vasturääkivused tõlgitakse füüsikamõistetes ja tihti laskuvad tegelaskujud neid avades kunstlikult mõjuvatesse selgitustesse, mis oleksid nagu filmistuudio mahi-

tusel sinna surutud. „Tenet” seletab seega ühtaegu liiga palju ja liiga vähe. Tallinna osaluse tõttu näib teaduslik võõp veelgi õhem, sest tuttavad tänavad tuletavad järjepanu meelde, kui tinglik kogu see kompott tegelikult on. Ja katsu sa toimuvast mingit loogilist

4 On omamoodi armas, kuidas „Peategelane Tallinn” väidab vastupidist: „Tenet” õpetab tähele panema Tallinna arhitektuuri.

5 Kes on kunagi kuulnud inimesi trammis rääkimas?

süsteemi luua, kui silm otsib samal ajal omasoodu massistseenidest tuttavaid nägusid.

Kuhu edasi?

Tallinna sooritust võib seega pidada tugevaks, vahest liigagi tugevaks. Põnevus tuleb siiruse arvelt ja Tallinna toel üle võlli keerduv ulmeline tahk raskendab juhtmotiivi ehk aja äraspidise voolamise lahkamist. Omal moel võtabki see kokku kahvli, kuhu Nolan on jõudnud: ühelt poolt pressi-

Tallinna toel üle võlli keerduv ulmeline tahk raskendab juhtmotiivi ehk aja äraspidise voolamise lahkamist.

vad peale turu- ja publikuootused, teisalt režissööri kunstiline taotlus. Millelegi sarnasele juhib Nolani ontogeneesist ülevaadet andvas artiklis tähelepanu ka Joonas Kiik. Tema arvates on Nolani käekiri kahvatunud juba viimased poolteist kümnendit (ehk alates tema esimest Batmani-filmist), meenutades tänapäeval otsapidi tüüpilist Hollywoodi masstoodangut.⁶ Nii puristliku hoiakuga ma päri pole, aga tõsi

ta on, et efektsust taotleb ja kalke süsteeme konstrueeriv vool põrkuvad Nolani töodes ajaga (*sic!*) aina enam ning „Tenetis” kohe eriti eredalt.

Kui Kiik lööb seda eritledes lahku nn Nolani essentsi (*film noir*, ratsionaalne loogika ja radikaalne skepsis) ning korporatiivse filmitööstuse (*happy end*, kangelaslikkus ja palju plahvatusi), siis mulle näib „Teneti” kontekstis asjakohasem eristada selle materiaalseid tingimusi ja intellektuaalseid aateid. Režissöörilt ei saa ju eeldada, et ta sureks oma sellitööna tehtud liistudel, pigem kujuneb autor nende kahe pingeväljas, teisenedes aja jooksul. Kas see areng ka tervitav on, selgub ehk kummagi kronotoope kõrvutades: millised aja- ja ruumisuhted määravad narratiivi (või koguni žanri) ülesehituse ning selle suhte tegelikkusega?

„Teneti” materiaalseteks tingimusteks võib pidada eeskätt produktsioonifirma Warner Bros ootusi investeringule, näiteks soovi kõnetada võimalikult laia publikut. Siit ka sõrm Hollywoodi kronotoobile, mis toetub muuseas üleelusuurusele vaatamängule, selgele moraalsuse mõõdupuule ja usule kõrgemasse jõudu (mida etendab „Tenetis” teadus). Kehtivat korda kahjustab mingi pahalane, et kangelane saaks selle ennast ületades taastada (ning firma piletitulu sisse kasseerida). Teisel käel apelleerib „Tenet” aga sootuks ambivalentsematele väärtustele, õõnestades muu hulgas usku tuleviku kõikepäastvasse headusesse ja nii enesest mõistetava kategooria olemusse nagu aeg. Sedasorti ajalisi-

ruumilist struktuuri dikteerib juba radikaalse skepsise kronotoop, mis Nolani loomingut tõepoolest punase

⁶ Joonas Kiik. „Musta lipu valguses” – Sirp, 04.09.2020.

joonena läbib. Osalt räägivad need kaks konfiguratsiooni teineteisele vastu, mida toonitab ka Tallinna osalus, kuid see ei tähenda, et „Teneti” peaks sellele vastasseisule taandama.

Bahtini mõistestikus leidub sellegi dilemma tasandamiseks termin: polüfoonia ehk autorihäälte mitmekesisus. „Tenetis” on kohal mõlemad lugemismudelid ja probleem pole nende tasakaalus. Hollywood ei ähvarda veel Nolani originaalsust, ennem võib väita, et ta kasutab seda osavalt ära. Esile tuleb tõsta nii seda, et Nolan on olnud piisavalt kompromissitu selleks, et oma algseid ideid mitte lahjendada, kui ka tema oskust nendele ideedele rahastust leida. (Kui tegu pole just filmitööstuse kavala vandenõuga tuua turule nii keerulised filmid, et nende mõistmiseks peab kolm korda kinos käima ...) „Teneti” häda seisneb pigem mõlema küljega liialdamises: see on korraga liiga keeruline ja liiga lihtne teos, mis on kahte leeri lükanud ka kriitikud.

Tallinna osalus kallutab kaalukausse paraku pealis-kaudsema, märulit tähtsustava vaate poole, ent ei vähenda kokkuvõttes ikkagi filmi väärtust. Pigem vastupidi. Mida iganes Nolan ka edasi teeb, „Tenet” jääb vähemalt Maarjamaal tema tuntuimaks teoseks. Kui lõpetuseks kirjanduse juurde naasta, võib esile tõsta kaks viisi, kuidas Tallinna kunstilises ruumis tavaliselt käsitatakse. Esimene müstifitseerib elulist (nt Jan Kausi „Tallinna kaart”, vt ka „maagiline realism”), teine kasutab seda kui ankrut, mis aitab lugu maa peal hoida (nt Rein Raua „Viimane kustutab tule”, vt ka *Nordic noir*). „Teneti” näitel saab aga mängu tuua uue kategooria, kus Tallinn on (naljaga pooleks, ent siiski) teose peategelane.

VÄRSKE RÕHU KRIITIKAKONKURSI TULEMUSED

15. augustist 19. oktoobrini kestnud Värske Rõhu kriitikakonkursi esikoha pälvis Saara Liis Jõeranna arvustus Andrus Kasemaa luulekogule „Silmapilk tagasi”. Jõerand küsib tabavalt, kas on tõesti võimalik, et „Silmapilgu tagasi” luuletused ongi lihtsalt need, mis nad on, ning leiab sellele küsimusele elegantselt ja Kasemaa varasema loomingu analüüsimise kaudu ka vastuse. Arvustus on küps, sidus ja rafineeritud, autor valdab keelt ja stiili. Võiduavustust saab lugeda ka sellest numbrist lehekülgedel 103–106.

Teise koha sai Oliver Ämariku arvustus Olga Tokarczuki romaanile „Aja oma atra läbi koolnute kontide”, mis on esseistliku potentsiaaliga, aga samas žanripiirides püsiv ja igati õnnestunud näide heast tõlkekriitikast.

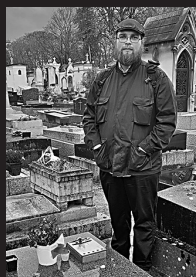
Kolmanda koha vääriliseks hindasime aga Pilleriin Puhlovi arvustust Yōko Tawada lühiromaanile „Kahtlased kujud öises rongis”. See on kaasaloova kriitika vaimus kirjutatud tekst, mis juhatab lugeja koos raamatuga jalutuskäigule, olles tähelepanelik ka narratiivsete tehnikate suhtes.

AUTORID

Helena Aadli (22)

õpib kunstiajalugu ja.

Aliis Aalmann (24)

elab kahe kassiga ja unistab sellest, et aeg ei liiguks nii kiiresti.

Rauno Alliksaar (28),
vt lühiintervjuud lk 79.

Claire-Louise Bennett

elab Iirimaal Galways. Aastal 2015 pälvis ta White Review' lühijutupreemia ning tema debüütraamatut „Tiik” („Pond”, 2015), paeluvalt ekstsentrilise jutustajahääle ja käänuliste mõttekäikudega romaan/jutukogu elust üksinduses, on kirjeldatud kui veidrate lausete katedraali, mis meenutab nii Woolfi, Joyce'i, Beckett'i kui ka Dickinsoni loomingut.

Jaanika Arum (33)

on EMTA lavakunstikooli lõpetanud vabakutseline näitleja. Peale põhieriala on ta omandanud Eesti Kunstiakadeemias kaasaegse kunsti magistri kraadi.

Erik Juhandi (20):

„Ma ei ole kindlasti luuletaja igaühe maitsele. Samuti ei ole minu luule revolutsiooniline – ma ei pea end oma aja geeniusseks vms. Olen üksnes luuletaja, kes üritab oma keelt leida, uppudes metafooride ja metonüümide vetes. Mul on olnud alati sõnadega eriline side – sõnad ei ole mulle pelgalt helikujundid või mõisted, vaid lõhnad, maitset, tunded ja mälestused. Kindlasti ei piira ma end ainult luuletamisega, vaid loon täpselt nii, nagu ideed nõuavad – olgu see muusika või tekst. Kui selle protsessi kaudu kedagi kõnetan, on see üksnes kingitus. Aga väita, et seda kellegi nimel teen, oleks täielik muinasjutt.”

Saara Liis Jõerand (21)

õpib Tartus. Paneb rõhku hommikusöögile ja mõttetervavusele.

Ella-Mai Matsina (21):

„Mõtted takerduvad vahel mu varvaste vahele, kohe kodi hakkab. Kükitan seepeale maha, sikutan mõttest ja viskan ta paberile. Olen ma siis parasjagu Tallinnas või Viljandis, mõnel teepervel, puu all või lihtsalt rohu sees. Kus aga juhtub. Ülejäänud aja kondan kunstiakadeemias graafika osakonnas, olen teisel kursusel.”

Mari-Liis Mürsepp (29):

„Viimased tähelepanekud näitavad, et kasulik on veeta võimalikult palju aega magades, jalutades ja lugedes, sest nii leiab küsimused kõigile vastustele.”

Paula Palmiste (24):

„Kirjanäkihakatis, teatritegemise armastaja, vabakutseline keeleteo-
metaja, tütar, kultuurikorraldaja,
kaaslane, sõber, esivanemate usku,
mere ja metsa hingaja, kiirjalutaja,
rändur, oma ja võõra viisi ümisesja,
inspiratsiooniammutaja, maa juurtega
seinast-läbi-naine.”

Ilja Prozorov (33)

on kõige laisem kirjanik Eestis.

Priit Põldma (26)

on vabakutseline dramaturg.

Daniel Tamm (23):

„Panen kodus puslet kokku.”

Marta Talvet (22)

on lõpetanud Tartu Ülikooli semiootika erialal, praegu õpib
Berlinis heliloomingut. Viimasel ajal on rõõmu paku-
nud mõte sellest, et imeline ja imelik tulenevad ühest ja
samast imest.

Mikk Tšaškin (22):

„Veidike hull, veidike melanhoolne,
veidike romantik, veidike idealist, aga
kohe kindlasti mitte igav ...”

Maryliis Teinfeldt (26),

vt lühiintervjuud lk 5.

Tuuli Geetsia Tšaškin (24):

„Kirjutamiseks ei ole mul vaja
mingit erilist tunnet, lihtsalt
kas näkkab või ei näkka. Mulle
meeldib kirjutada riimis, see on
minu jaoks nagu ristsõna või
sudoku lahendamine. Enamasti
ei tea ma alguses isegi, kuidas
luuletus lõpeb.”

RAAMATU- SOOVITUSED

„Indiaani luulet, mille punaste vendade sõprade jaoks kahvanägude keelest on maakeelde ymber pannud Nuga Soopealt.”

Tiivaalune, 2020

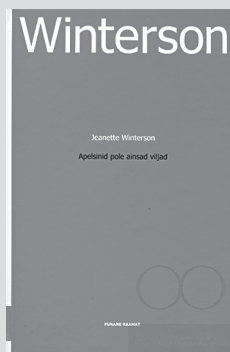
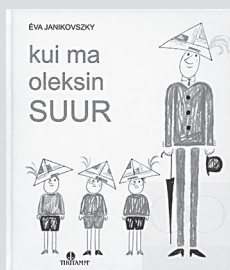
Üks mu tuttav kasutab väljendit „indiaani muinasjutt” segaste monoloogide kohta, mida kaasinimeste suust ikka mõnikord kuulda võib. Et ei ole korralikku algust, lõppu ega tuummõtet, vaid lihtsalt üksteisele järgnevad kujundid ja süžeepeörded. Mõistan teda, aga indiaani muinasjutte ja luulet mõistan vist siiski rohkem. Või noh, vähemasti proovin. Lauri Sommeri koostatud raamat on üks vägev ja kaunis koht, kus seda usaldust, mõistmist ja süvenemist harjutamas käia. Mitte ainult indiaani pärimuse, ikka kogu Suure Elu enda vastu.

Éva Janikovszky, „Kui ma oleksin suur” (ja tema teised raamatud)

(tlk Aino Pervik)

Eesti Raamat, 1980

Olen täiesti veendunud, et lapsepõlve lemmikraamatutes on igaühe jaoks peidus palju unustatud unistusi. Ja nalju. Ungari kirjaniku Éva Janikovszky raamatuid, mille lahutamatuks osaks on László Réberi illustatsioonid, on 1970. aastatest alates eesti keeles välja antud mitme trüki jagu. Loodetavasti antakse peagi jälle, sest iga põlvkond soovib ju oma trükki. Mul endalgi on mõned puudu. Ja need, mis olemas, on sombusematel ja ärevamatel päevadel endiselt täiesti asendamatud. Naeran neid lugedes ikka veel nagu kuueaastaselt. Ning pärast teen *tähtsaid suurte inimeste* asju edasi palju rahulikumalt ja väiksema trotsiga. Kaval tuluke mu silmis põleb jälle, sest mulle tuli meelde, kes ma olen.

Jeanette Winterson, „Apelsinid pole ainsad viljad”

(tlk Kätlin Kaldmaa)

Tänapäev, 2008

Ekh on veel olemas mõni inimene, kes pole jõudnud lugeda seda inimkonna ajaloo üht tugevaimat debüütromaani, millega Winterson 24aastaselt (kirjandus)-maailma muutmist alustas. See romaan paneb üha uuesti mõtlema sellele, kui hästi võib inimene kirjutada. Kui sügavat hingevalu on võimalik väljendada heas stiilis ja sooja iroonilise huumori kaudu. Ja loomulikult sellele, kui tähtis on elamise julgus. Teadagi, kõige mõjusamad pole mitte need mässajad, kelle eesmärk on mässata, vaid inimesed, kes on sunnitud minema vastuvoolu, sest see ongi ainus võimalus ellu jääda. „Neil päevil, kui ma oma röömsa-värvilisi aluspükse papagoidena nõõrile kuivama sättisin, oli mul üks soov. Traditsiooni järgi oleks pidanud neid kolm olema, aga ma ei olnud päästnud kedagi peale iseenda. „Anna mulle palun ...” Kuulsust? Raha? Edu? Ei. Ainult teadmist, millal lõpetada.”

Berit Kaschan